

REVISTA DE CATALUNYA

Director: ANTONI ROVIRA i VIRGILI

Volum X

Barcelona, maig-juny 1929

Any VI - N.º 55

La genealogia de Guifré I, comte de Barcelona, i de la seva muller Guinedilda

I. - El nom de l'esposa de Guifré

ELS documents han aclarit quin era el nom veritable de la muller del comte Guifré I de Barcelona: *Guinedilda*. En alguns documents apareixen les formes *Winidilda*, *Winedilda* i *Winidellis*. En aquella època un mateix nom, àdhuc aplicat a una mateixa persona, prenia formes diverses, i aquesta varietat de formes és causa de freqüents confusions i desorientacions. Nosaltres adoptem la forma *Guinedilda* perquè és la que s'avé més amb la fonètica catalana i la que correspon a la signatura de l'acte original de la dotació de Sant Joan de les Abadesses (anys 885), on es llegeix clarament *Winedilda*. És sabut que *Wi...* correspon a *Gui...* En algun autor trobem escrit *Wirichilda*¹. Si aquesta forma fos bona, podríem preguntar-nos si *Winedilda* i *Wirichilda* són equivalents a *Riquilda*, nom que abunda en les famílies comtals de Carcassona i de Barcelona.

Quasi tots els nostres cronistes medievals presentaven l'esposa de Guifré I com una filla del comte de Flandes Balduí *Braç de Ferro* i de Judit, germana de Carles el Calb, li atribuïren noms fantàstics. Jeroni Pujades l'anomena *Almira* o *Almirez*.

¹ JOAN-LLUÍS DE MONTCADA: *Episcopologio de Vich*. Tom. I.

Fa temps que està documentalment demostrat que la muller de Guifré no era filla del comte de Flandes. En els temps medievals ja hi va haver un historiador—i dels millors—que no va creure que ho fos: Bernat Boades. L'autor del *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya* devia adonar-se de l'absurditat d'aquesta filiació. Ell diu que era germana del comte de Flandes. El més notable és que li dóna el veritable nom en una de les seves variants: *Gunidilda*. «E quan—diu Boades—vench en edat de poder-se'n muylerar (Guifré I), li'n donà (Carles el Calb) per muller una noble fembra molt bella apel·lada Gunidilda, la qual era sor del comte de Flandes.»²

Que l'esposa de Guifré I es deia Guinedilda ho comproven diversos documents, que hom pot veure citats en el tom I de *Los Condes de Barcelona vindicados*, de Pròsper de Bofarull.

II. - El pare de Guinedilda

Entre els documents citats per Pròsper de Bofarull n'hi ha un que ens dóna el nom del pare de Guinedilda. Aquest nom no és pas el del comte de Flandes, Balduí o Baldoví. És Suniefred, nom visigòtic, el mateix del pare de Guifré I.

No se sap amb certesa qui era el Suniefred pare de Guinedilda. En el document citat no és anomenat comte. Tanmateix cal creure que pertanyia a una alta família, puix que la seva filla es casà amb un dels personatges més importants de la Marca hispànica. A més, l'alludit document li dóna el tractament de *domno*, senyor, reservat aleshores als personatges de categoria. Una altra indicació molt interessant conté el mateix document: que el pare de Guinedilda tenia unes propietats al comtat d'Empúries, les quals llegà a la seva filla.

Josep Calmette, una mica audaç en la reconstrucció d'arbres genealògics, ha volgut identificar el Suniefred pare de Guinedilda, amb el Suniefred, fill de Borrell, que apareix en la donació de Fontcoberta (comtat de Carcassona), de l'any 829.

Els benedictins de Saint-Maur, en llur *Histoire de Languedoc*, identificaren el Suniefred de la donació de Fontcoberta amb Suniefred, comte d'Urgell, pare de Guifré I, i el Borrell de la mateixa donació amb el Borrell comte

² BERNAT BOADES: *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*. Edició Aguiló. Pàg. 144.

d'Ausona en temps de Lluís el Bondadós. D'ací va sortir la genealogia de Guifré I, establerta ped. De Vic i Vaissète:

Borrell, comte d'Ausona, pare de
Suniefred, comte d'Urgell, pare de
Guifré I, comte de Barcelona.

Calmette sosté que cal abandonar del tot aquesta genealogia. Nega que els dos personatges de la donació de Fontcoberta siguin, respectivament, el Borrell comte d'Ausona i el Suniefred comte d'Urgell. En canvi, troba lògica la identificació del Suniefred de Fontcoberta amb el pare de Guinedilda. Per què? Perquè en els dos casos, diu, es tracta d'un Suniefred que no és anomenat comte. Aquest argument de Calmette és molt feble. Nosaltres ja hem observat que el fet de no ésser designat Borrell amb el títol de comte en el document del 829 no és incompatible de cap manera amb la possibilitat que es tracti del mateix Borrell d'Ausona ³, i que tampoc és incompatible la menció del Suniefred de Fontcoberta sense títol de comte amb la possibilitat que fos el mateix Suniefred comte d'Urgell. En l'any 829, data del document alludit, Suniefred d'Urgell podia no haver tingut encara aquest comtat. La primera vegada que apareix com a comte d'Urgell en els documents coneguts és l'any 833, en l'acte de la consagració d'una església de la diòcesi urgellitana.

Però encara hi ha una altra observació a fer: i és que no és rar que en els documents aparegui citat un comte en ple exercici sense ésser-li donat aquest títol. Nosaltres hem comprovat el cas diverses vegades.

La veritat és que, en l'estat actual de la qüestió, no pot ésser descartada (ben al contrari!) la genealogia establerta pels benedictins, ni pot donar-se per encertada la inserció, feta per Calmette, del Borrell i el Suniefred del 829 en la genealogia de Guinedilda.

No és possible d'esborrar l'interrogant relatiu a la identificació del Suniefred, pare de la muller de Guifré I. No és possible de dir amb seguretat si el Borrell i el Suniefred pare i fill, que surten en el document del 829, són els ascendents de Guifré I o els de Guinedilda, o no són els ascendents de l'un ni de l'altre. Les conjectures de Calmette són, en aquest punt, de molt poc pes.

³ *Història de Catalunya*, Tom. III.

III. - ¿Fontcoberta en possessió d'una filla de Suniefred d'Urgell?

A desgrat del que acabem de dir, el problema no ens sembla insoluble. Hi ha altres conjectures, indicacions i arguments que ens decanten a la hipòtesi que aquests dos personatges—el Borrell i el Suniefred del 829—són, a bé els ascendents de Guifré I, o bé els de la seva esposa, i més aviat els d'aquell que els d'aquesta.

Hem observat que l'aparició i la freqüència del nom Borrell en la descendència de Guifré I i Guinedilda fa creure que hi havia un Borrell en l'ascendència d'un almenys dels dos esposos. Si només hi fou en l'ascendència d'un, hem de preguntar: de quin dels dos? El nom Borrell, que no apareix entre els germans de Guifré I, ni entre els descendents d'aquests germans, apareix entre els fills i néts de Guifré I i de Guinedilda. Això podria indicar que el dit nom fou portat per Guinedilda a la casa comtal de Barcelona; però es tracta només d'un conjectura.

Molt més valor té una altra observació en sentit contrari que hem fet sobre un document reproduït per Mahul en la seva obra *Cartulaire et archives de Carcassone*, procedent del cartulari del famós monestir de La Grassa (Santa Maria d'Orbió), pel qual tanta devoció tingueren els membres de la família comtal de Barcelona. El detall important que ara remarcarem havia passat per alt als erudits que han estudiat el problema. Només Valls i Taverner ha estat pel camí de fer la mateixa observació que hem fet nosaltres.

El document a què ens referim és la donació feta, l'any 902, al monestir de la Grassa per Trasoari, germà de Guadald (*Wadaldus*) i la vídua d'aquest, Sesenanda, en compliment de la darrera voluntat del difunt.

Valls i Taverner, en el seu treball *Figures de l'època comtal*, parla del jutge Trasovadus o Trasoarius (dues formes d'un mateix nom, la forma popular del qual és Trabal), i diu que no sembla que es tracti del mateix Trasoari que en el document publicat per Mahul apareix com a germà de Guadald (les formes populars d'aquest nom són Godall i Gual), difunt marit de Sesenanda. I en citar aquest darrer nom afegeix: «Nom igual al d'una germana de Wifred el Pilós.» És un nom una mica rar, i això accentua les probabilitats de la identificació.

Evidentment, una simple coincidència de nom no vol dir gran cosa. Però la lectura del document ens ha fet veure que hi ha força més que aquesta

coincidència. Són anomenats en l'escriptura com a vivents un fill i una filla de Sesenanda: el fill es diu Miró i la filla Riquilda. I aquests dos noms són característics de la família comtal de Barcelona (el darrer ho és també de la de Carcassona). Encara més: Trasoari i Sesenanda fan una donació al monestir de La Grassa per a almoines als pobres, estipendis als frares i llànties per a l'església, en bé de l'ànima de Miró i Guadald, difunts; i és probable que aquest Miró sigui el germà de Sesenanda i de Guifré I, és a dir, el comte de Cerdanya mort en l'any 895. La nostra opinió és, doncs, que la Sesenanda vidua de Guadald és efectivament la germana de Guifré I.

Això dona una gran valor a l'al·lusió que el document del 902 fa a Fontcoberta, la rica possessió donada en l'any 829 per Lluís el Bondadós al Suniefred fill de Borrell, i que aquest últim ja havia posseït en vida. Diu el document de l'any 902, reproduït per Mahul:

«Donamus itaque vobis in comitatu Narbonense in aiacencias de Fontecooperto⁴, ipsa villa quod vocant Campolongo⁵, cum omnes fines vel ajacencias et cum omne superpositum suum, id est casas, curtes, etc... et est ipsa villa ad radices montis Anausa, et advenit mihi Trasoario per elemosinaria causa, de frati meo nomine Vuadaldo condam qui fuit, sicut ille mihi praecepit, vel informavit seu iniunxit; adque tradidi, vel sicut ego provatum abeo per series conditionis, vel sicut ibidem resonat; et advenit mihi Sesenanda per comparatione.»

Tenim, doncs, que la villa de Campllong, donada a La Grassa el 902, i que pertanyia als cònjuges Guadald i Sesenanda per compra, era una «adjacència» de Fontcoberta. Això fa pensar que aquest possessió pertanyia al dit matrimoni o a un dels cònjuges. Si, com és molt probable, la Sesenanda del document és la filla de Suniefred d'Urgell, podrem deduir que aquest li donà Fontcoberta en heretatge o en dot, o que ella l'adquirí d'un altre membre de la família, i així resultaria que el Suniefred de la donació de Fontcoberta de l'any 829, fill de Borrell, és ben bé el Suniefred comte d'Urgell i marquès de Gòtia, i que el pare d'aquest es deia efectivament Borrell. En tot cas, el fet que Sesenanda, que és probablement la filla de Suniefred d'Urgell i germana de Guifré I, aparegui tan a la vora de Fontcoberta, és molt significatiu, i porta espontàniament a establir una relació entre ella i el Suniefred del 829.

Ja veu Josep Calmette com per aquest camí nou hem arribat, sense cap deliberat propòsit per part nostra, a la confirmació de la genealogia dels be-

⁴ Fontcoberta.

⁵ Campllong.

nedictins. Aquesta confirmació té una gran valor. No ens arriscarem pas a donar per segures totes les nostres deduccions. Però cal reconèixer que són fortament probables. Sobre bases molt més febles acostumen els erudits a fer deduccions i a muntar genealogies.

Noti's que l'església de Sant Julià i el castell de Fontcoberta anaren també a parar al monestir de La Grassa, com es pot veure en la butlla d'enumeració de possessions i confirmació de privilegis feta pel Papa Gelasi II al dit monestir, l'any 1118.

IV. - Guinedilda i el comtat d'Empúries

Si hem d'inserir el Borrell i el Suniefred de la donació de Fontcoberta en la genealogia de Guifré I, hem d'eliminar-los de la genealogia de la seva esposa, on els havia posat Calmette. El Suniefred del 829 era, segons totes les probabilitats. Suniefred d'Urgell, tal com creien De Vic i Vaissète. I en tal cas, qui era el Suniefred pare de Guinedilda?

En la nostra *Història de Catalunya* hem exposat els motius que hi ha per creure'l procedent del comtat d'Empúries i pertanyent a la família comtal emporitana. És possible que es tracti d'un germà del comte d'Empúries, Sunyer I. En el cas que fos certa l'equivalència dels noms Sunyer (*Suniarius*) i Suniefred (*Suniefredus*) podríem admetre que el pare de Guinedilda era el dit comte. Però l'examen d'un gran nombre de documents on hi ha aquests noms ens ha portat a concloure, com Pròsper de Bofarull, que són dos noms diferents. I això a despit de llur relació filològica. Suniefred, en efecte, és un nom visigòtic obtingut per l'addició de la terminació *fred* al nom *Sunié* (Sunyer), llatinitzat amb la terminació *arius*: *Suniarius*.

La filiació empordanesa de Guinedilda explicaria diversos fets que fins ara no han tingut explicació plausible, ço és a saber:

- a) L'aparició del nom Sunyer en la família comtal barcelonesa, a partir dels fills de Guifré I i Guinedilda.
- b) La possessió, per Guinedilda, de béns a Empúries, rebuts del seu pare.
- c) La intervenció del comte Dela de Girona, segurament parent de Guifré I o de Guinedilda, en el govern del comtat d'Empúries, en temps del comte emporità Sunyer II.
- d) L'haver heretat Guifré I el comtat de Girona, després de la mort de Dela.

V. - Resum

La història d'aquesta època és molt pobre en documents i en relats o cròniques, i això fa sovint difícil, i de vegades impossible, d'arribar a resultats absolutament sòlids. Un hom s'ha de moure gairebé sempre dins la penombra de les hipòtesis i les conjetures.

El procediment del «tir indirecte», diguem-ho així, adquireix una importància cabdal en els períodes de foscor històrica, puix que els procediments directes d'investigació no donen resultat en la majoria dels casos.

El nostre present estudi, fet a base de documents ja coneguts, però no del tot aprofitats i expremuts pels erudits, ens porta a les següents conclusions provisionals (ací és perfectament aplicable aquesta terminologia jurídica):

- 1.ª No es pot donar per identificat el Suniefred pare de Guinedilda.
- 2.ª És probable que aquest Suniefred pertanyi a la família comtal d'Empúries.
- 3.ª Les probabilitats que hi pogués haver a favor de la identificació del pare i l'avi de Guinedilda amb el Suniefred i el Borrell de la donació de Fontcoberta, queden contrarestades i superades per les probabilitats que aquests personatges siguin el pare i l'avi de Guifré I.
- 4.ª L'estudi del document reproduït per Mahul augmenta considerablement les probabilitats que la vera genealogia de Guifré I sigui l'establerta pels benedictins, i minva encara més les probabilitats que siguin certes les genealogies aplicades per Calmette a Guifré I i Guinedilda. Sobretot, queda encara més dubtosa aquella suposada genealogia que feia davallar Guifré I i Suniefred d'Urgell del comte d'Aragó Asnar Galí. Si, com es dedueix amb gran versemblança del document de l'any 902 reproduït per Mahul, el Suniefred de la donació de Fontcoberta, de l'any 829, és el mateix Suniefred comte d'Urgell i pare de Guifré I, tindrem que el pare de Suniefred i avi patern de Guifré fou Borrell, sigui aquest el comte d'Ausona del mateix nom, cosa ben possible, o bé sigui un altre personatge.

Creiem que amb els nostres estudis sobre la genealogia de Guifré I i de la seva muller Guinedilda hem obert nous camins per a arribar a la plena i definitiva solució de l'interessantíssim problema històric dels orígens de la casa comtal de Barcelona. Tenim la impressió que Calmette assenyalà un camí completament equivocat i que la bona direcció la donaren els benedictins. El problema no està prou aclarit, però ens sembla que les remarques documentals de Calmette (a despit de la seva desorientació) i les nostres pròpies remarques ens posen molt prop de la solució.

Els documents relacionats amb el monestir de La Grassa i amb Fontcoberta, podrien subministrar altres dades que, relacionades amb les que ja posseïm, confirmessin decisivament les hipòtesis que hem emès al voltant del document publicat per Mahul. Pot molt ben ésser que, entre els documents ja publicats i escampats en obres i revistes, hi hagi la solució que es busca fa tant de temps.

Els erudits del Llenguadoc són avui els qui estan més ben situats per a completar els estudis i recerques sobre els orígens de la casa comtal de Barcelona. Cada dia és més forta la nostra opinió que la família comtal barcelonessa procedia del Baix Llenguadoc (Carcassona, Rasés, Narbona). Qui sap si es tractava d'una noble família d'*hispani* (habitants del nord-est peninsular que fugiren cap al Baix Llenguadoc en temps de la dominació dels sarraïns), que tornà a la nostra terra en iniciar-se la Reconquesta. L'examen dels noms de la família comtal de Barcelona demostra que era una família visigoda.

Una dada podria aclarir molt tot el teixit de deduccions i hipòtesis que s'ha format al voltant del problema genealògic de la casa comtal de Barcelona. És la dada següent: ¿com arribà la propietat de Fontcoberta, que havia estat dels Borrell i Suniefred del document del 829, i probablement de la Sesenanda del document del 902, a les mans del monestir de La Grassa? Per aquest camí potser identificariem amb tota seguretat aquells dos personatges i alguns dels seus ascendents i descendents.

El nostre amic Ferran Valls i Taverner ens comunicà temps enrera que seguia una «pista» genealògica que també l'havia dut cap al comtat de Carcassona. Josep Calmette, al contrari, sembla persistir encara en la seva tesi d'Asnar Galí, suposat pare de Suniefred d'Urgell. Però l'il·lustre professor tolosà té prou honestedat científica per a reconèixer els propis errors, si realment els ha comès.

Si Valls i Taverner i Calmette poguessin dedicar unes hores d'estudi i d'investigació als aspectes que hem exposat, probablement aportarien les marques aclaridores i les dades documentals que esvaïssin els últims punts dubtosos d'aquest problema genealògic, íntimament lligat amb el problema dels orígens històrics de Catalunya.

A. ROVIRA I VIRGILI.

El problema de la població

D'ALGUNS anys ençà, demògrafs i sociòlegs es preocupen molt de l'augment formidable de població humana, de la sobrepoblació del globus, la qual, malgrat de les guerres, les fams, les epidèmies, esdevé cada vegada més evident. Nombrosos articles i llibres han estat consagrats al problema: en *Starding Room only?* de E. A. Ross, en trobem un estudi molt interessant.

Han vist la llum, de seixanta anys ençà, nombroses evaluacions de la població humana. D'una manera general, de 1870 a 1890, la xifra adoptada era de 1,450 milions aproximadament; de 1890 a 1900, de 1,500; el 1924, prop de 1,900 milions. El 1927, a la Societat de Nacions era admès que l'any 1800 eren 850 milions, i ara 1,800.

Segons Sir George Knibbs, l'especialista en estadística australià, des de fa cent anys la població creix de 8.64 per 1,000 en promedi cada any: la població ha doblat en 81 anys. La fórmula a la qual va a parar Knibbs és molt clara. Cada dia moren 100,000 éssers humans. Cada dia en neixen 150 mil. Tota la qüestió consisteix a saber si, cada dia, són posades suplementàriament en conreu 50,000 hectàries, amb les quals es puguin nodrir altres tants homes. Cal remarcar que amb la creixença actual (que dobla la població en 60 ó 80 anys), d'ací a mil anys cada ésser humà no disposarà ni d'un metre quadrat per a posar els seus peus i produir els seus aliments. Segurament aquesta última eventualitat no es presentarà: una meitat haurà occit l'altra ben abans, tot esperant cosa millor: esperant d'ésser reduïda a la quarta part per una operació del mateix gènere.

Abans d'arribar a tal punt, la humanitat haurà de passar per una fase de la qual la Xina presenta la imatge. Pocs països són tan explotats com la Xina des del punt de vista de la producció dels aliments. L'enginy dels seus fills, en la labor de la terra i el seu conreu, és increïble. Els arròssars, que, de vegades, no tenen dos metres d'ample, són portats fins al cim dels alluvions, en les valls, dividides en terrasses alçant-se les unes damunt de les altres, on el més prim fil d'aigua és aprofitat fins a l'esgotament.

Ha calgut una tossuderia prodigiosa en el treball i en la traça. «A la Xina—diu Ross—la terra és utilitzada fins a un punt que probablement mai no ho ha estat a cap altre lloc.» En les dues terceres parts de la Xina, no hi ha lloc per a alçar una tenda i acampar. Fora de la roca, a tot arreu el sòl és cultivat, i amb quina assiduitat! I tanmateix la immensa majoria mor de fam, subalimentada. I, a més, pobre com Job, impossibilitada de comprar aliments que vénen de lluny si la fam es declara. Això que es veu a la Xina, es pot veure a les Indies, a Java, a Puerto Rico, a despit d'una agricultura molt meticulosa.

A la Xina, la població no sembla fer-se més nombrosa: afortunadament la seva enorme natalitat és compensada per una enorme mortalitat. I el xinès arriba a considerar benèfics els flagells. Aleshores de la gran fam, deia fredament als estrangers que s'esforçaven a socórrer els famolencs: «¿Però en què penseu, doncs? La Xina no produeix prou aliments per a la població: només gràcies a les fams coneix algun consol. Cal que n'hi hagi periòdicament a fi que els supervivents tinguin prou menjar.»

A què és deguda la sobrepoblació en el cas de la Xina? A què la natalitat considerable, desordenada, no és compensada per una mortalitat suficient, encara que desordenada també. La mortalitat infantil és formidable: les nou desenes parts d'infants no arriben als dos anys; solament al primer any en moren el 87 per cent. És molt; però encara no és prou. N'hi ha massa... I cal tenir en compte que en el conjunt del món els progressos de la ciència i de la higiene contribueixen a la sobrepoblació en disminuir la mortalitat infantil.

Bon nombre de malalties, des de Jenner, Pasteur, Lister, i tants d'altres que han seguit llurs petjades no causen la mortalitat que causaven abans. La vacuna, l'asèpsia, els sèrums, han disminuït la mortalitat deguda a la tifoidia, a la diftèria, etc., i la ciència ha proporcionat els mitjans de lluitar contra la majoria de les malalties infeccioses. La tuberculosi mateixa es troba en regressió; la malària, el còlera, la lepra, el tifus, la febre groga, la pesta, igualment. Cal veure clarament que la medicina ha aconseguit desfer una situació que durava de 2,000 anys ençà, pel que toca a la raça blanca en particular. De 2,000 ençà, gràcies al comerç, als viatges, a les conquestes principalment, la nostra raça s'havia atret flagells variats: malària, vinguda d'Àfrica; pesta, vinguda d'Orient; còlera, originari de l'Orient i de l'Àfrica; verola, deguda als àrabs; febre groga, do de l'Àfrica occidental a Amèrica; per l'esclavitud; lepra, portada per Xerxes; anquilostomàsia, present de l'Àfrica; sífilis, ofrena de l'Amèrica. I bé: aquests mals avui la ciència sap combatre'ls victoriosament. I, evidentment, si la natalitat humana segueix essent el que era abans de la conquesta terapèutica, ha de venir seguidament la sobrepoblació. En altres termes, si es mor menys, cal néixer menys també.

I això cal amb major motiu, diuen els demògrafs, pel fet que la sobpoblació, causa de fams i d'epidèmies, és també causa de guerres. No cal reflexionar gens per a arribar a aquesta noció: n'hi ha prou d'obrir les orelles i d'escoltar el que deia tal nació abans de la guerra i el que deia una altra després. «Ens manca espai: tenim el dret d'installar-nos a la casa d'aquells que en tenen massa, que són menys nombrosos, amb relació a una mateixa extensió de territori.» Sens dubte, no tots els països poblats amb excés parlen d'aquesta manera; però aquest és el cas dels més empenedors i enèrgics, i, per tant, els més perillosos per a la pau del món: el Japó, per exemple, oposat a la Xina, la resignació de la qual no comparteix. L'argument ha estat proclamat en veu alta per tot arreu des de fa cinquanta anys, i no ha deixat d'exercir influència.

La sobrepoblació del globus no pot dur sinó a la guerra: a guerres al costat de les quals les del passat resultaran un joc d'infants. Car es tracta d'expropiar i d'exterminar, simplement, diu Ross.

Per raons diverses, molta gent no vol veure les coses tals com són. N'hi ha que no volen que siguin discutides certes qüestions; el tema és tabú. I, per a ells, les coses s'apariaran totes soles. O bé, si no s'aparien, és que la voluntat divina ho vol així. Raonen com aquesta dona del Kentucky, de què parla Ross, a la qual el metge aconsellà per al seu fillet la supressió de les glàndules adenoides: «Vull enterrar-lo amb tots els seus òrgans naturals.» Aquest tipus d'imbècil comença, tanmateix, a fer-se menys nombros.

D'altres diuen també que la multiplicació dels homes és la multiplicació de les eines. Molt bé: però si no tenim la primera matèria, de què servirà l'eina? Si el sòl utilitzable manca, que farà el conrador?

Hi ha la ciència, declaren alguns. No imaginà un economista alemany, l'any 1901, que seria fàcil d'augmentar la producció d'aliments per mitjà d'hivernacles? Aquest mirífic procediment permetria a la terra de tenir més de 200 miliards d'éssers humans...

Segurament es pot esperar alguna cosa de certs progressos científics: de la utilització del calor solar, de l'energia de les marees, de la síntesi química. Però què, concretament i en quina quantitat? És sempre còmode de dir amb optimisme que les coses s'apariaran totes soles: més valdria ajudar-les amb el propi esforç a aconseguir això. El cel ajuda de més bona gana a aquell que s'ajuda ell mateix.

La sobrepoblació apareix encara més amenaçadora pel fet que, gràcies als progressos de la civilització, als benifets de la higiene i de la ciència mèdica, la minva de mortalitat que de primer s'ha presentat en les nacions més civilitzades, s'estén cada dia sobre un territori més vast. La mortalitat minva poc a poc en tots els pobles sotmesos a la influència europea, que

porta amb ella els coneixements, tota la valor dels quals ha experimentat. Però aleshores la població endarrerida creixerà molt, i la sobrepoblació es farà sobretot en elements inferiors. Mentre que els civilitzats, generalment, restrenyen llur natalitat, convindria que els no-civilitzats fessin el mateix. I tota una campanya existeix, en aquest sentit, en les classes que es troben menys en estat de pujar famílies nombroses, en els països civilitzats: convindria, diuen molts, que la mateixa restricció existís a tot arreu. Aquests xoquen amb l'oposició de les Esglésies. «Creixeu i multipliqueu-vos, ha estat dit», responen els adversaris. A això els sociòlegs fan remarcar que la situació no és la mateixa. La primera vegada, eren dos; la segona, vuit. Ara són prop de 2.000 milions... I, a més, sempre resta aquest fet de l'excedent suplementari de 50.000 éssers humans per dia. Cal tornar a preguntar: són artigades 50.000 hectàries suplementàries cada 24 hores? Tota la qüestió és ací.

Es cert que, des de fa un segle, les conquestes de l'agricultura han estat considerables. La tècnica ha fet grans progressos, i en el curs de l'últim segle, territoris molt extensos han estat conquerits a l'agronomia. Però on es pensa trobar l'equivalent dels territoris del Mississipí, del Canadà, de l'Argentina, de l'Austràlia, de la Nova Zelanda? A Africa, potser? Els agrònoms no són gaire encoratjadors pel que fa a les conquestes futures. No creuen que pugui ésser obtingut en l'esdevenidor un augment de producció, per utilització de territoris nous, comparable al que es produï en el segle dinovè.

L'agricultura ha estat portada fins a la franja de neus àrtiques, a la Groenlàndia, a Sibèria i a l'Alaska; ha remuntat l'Amazones, ha travessat l'Austràlia, ha desenvolupat l'Amèrica del Sud. Ben segur que la producció alimentària de l'Amèrica del Nord podria ésser augmentada, com també la del Canadà i la Sibèria. Un agrònom americà, O. E. Baker, estima que la producció de blat mundial podria ésser triplicada en un segle, però en condicions més aviat dures. Els tròpics poden donar més del que ara proporcionen: però el blanc pot viure sota el tròpic? En tot cas, diu Stefansson, pot viure a les regions subàrtiques i criar-hi el ren i el bou moscat en abundància. I, a més, es podria esperar molt de la química sintètica... És possible; ja ho veurem. Però cal energia, i les deus d'energia es fan rares.

Sigui el que es vulgui, descomptant possibles descobriments, Knibbs, en un recent article de *Scientia*, estima que la població del globus podria elevar-se a 5.000 milions amb el tipus de vida actual. Amb una organització més racional de l'esforç productiu, 7.000 milions serien possibles. Un esforç més gran en el mateix sentit permetria esperar 9.000 milions i fins, amb un progrés immens del desenrotllament moral, 11.000 milions. Però

evidentment el gènere de vida es ressentiria del nombre de començals, i potser seria de tal manera que, com Huxley, hom saludaria amb joia la vinguda d'un cometa que ho «escombrés tot».

Al tren actual de la multiplicació humana, el nostre nombre es fa doble en 60 o 80 anys: es tracta de doblar també els nostres recursos alimentaris en el mateix temps. Segurament, la racionalització i l'organització de la productivitat del globus no n'augmentarien pas el pintoresc ni les delícies. Felicitem-nos de no veure realitzar el somni descrit per Musset, en *Dupont et Durand*:

Le monde sera propre et net comme une écuelle ;
L'Humanitaire en fera sa gamelle,
Et le globe rasé, sans barbe ni cheveux,
Comme un grand potiron roulera dans les cieux

El llibre de E. A. Ross és molt documentat en allò que es refereix al problema mundial de la població i les conseqüències de la pullulació humana: cal llegir-lo amb cura i meditar-lo. Les coses s'apariaran totes soles?

Es veritat que quan els ratolins de camp es fan massa nombrosos, la natura intervé i restableix l'equilibri amb matances d'aquests rosegadors. No oblidem que en aquest afer, els ratolins de camp som tots nosaltres.

HENRY DE VARIGNY

La fatiga obrera

La intervenció de la medicina

EL concepte de la fatiga del treballador varia segons cada època perquè també varien les condicions del treball. Nosaltres no volem fer un estudi complet de la fatiga de l'esforç humà; més que altra cosa ens ocuparem de la del treball industrial i les seves característiques actuals.

La Medicina ha estudiat activament el problema de la fatiga. L'ha tingut d'estudiar el fisiòleg en investigar la dinàmica dels moviments de l'home; s'ha vist forçat a estudiar-la el patòleg en trobar-la en l'etiologia de moltes malalties. Els metges n'han fet un afer científic i per la seva intervenció l'han transformat en un problema social.

L'observació del cansanci segurament és tan vella com l'home, car aquest tenia material sobrer d'estudi en ell mateix i en els animals. Però ha calgut a la Ciència estres de medicació i de control per a establir-ne lleis i principis. El miògraf i l'ergògraf en estudiar i precisar les condicions de la contracció i de la fatiga muscular, han donat un aval fisiològic a tot allò que, potser, l'observació simple dels fets havia pressentit i, àdhuc, comprovat, però que no havia registrat d'una manera personal i objectiva. Per a la Ciència mesurar és conèixer. I això—que és precisament el que tant fa riure a En Bernard Shaw; que per l'home de laboratori els fets no existeixen mentre no pugui registrar-los en gràfiques i mesurar-los—, ha enfortit les conseqüències socials de l'estudi de la fatiga obrera. En donar-li garanties fisiològiques i experimentals, li ha donat ensems més vigor i generositat i més possibilitats d'esmena que totes aquelles observacions quotidianes gairebé tan velles com l'home.

Quan la fatiga muscular experimentalment reproduïda en el laboratori, ha donat uns resultats fàcilment controlats i repetits fins a esprèmer-ne totes les conseqüències, el cansanci de l'home ha tingut un valor científic, que no ha

minvat el seu sentit humà en esdevenir objecte d'experimentació i investigació, sinó que l'ha augmentat, perquè darrera el científic també hi ha el cor d'un home sensible a totes les dissorts. En aclarir els fenòmens anormals que determina la fatiga s'ha pogut pensar en la seva esmena. Que tampoc era cap secret ni cap nova invenció, car és el repòs; però que, malgrat tot, no tenia, ni té encara, per moltíssima gent cap conseqüència lògica i immediata. Ha calgut que els homes del laboratori ajudessin als de la clínica per a determinar que el substractiu morbós de la fatiga eren els productes de desassimilació—àcid làctic, carbònic, urea, sucre, etc.—que en acumular-se a l'organisme augmenten la toxicitat dels seus excreta, de la seva sang, dels múscles mateixos. Tots aquests productes tòxics amb el repòs s'eliminen i el cos se'n neteja; però, si aquest repòs no existeix o és insuficient ve el *surmenage* agut o crònic respectivament.

Nosaltres volem fer un estudi mèdico-social de la fatiga i no un estudi fisio-patològic i pel nostre objecte sobranen aquests rudimentaris clariments.

El maquinisme i la fatiga de l'obrer

En entrar en matèria cal que ens ocupem de la importància que té el maquinisme en el fenomen patològic de la fatiga.

El maquinisme té una importància capitalíssima; no sols materialment, per fatiga d'esforç, sinó moral, i potser més que tot, moral. Les hores de treball minven. Estem lluny de quan l'obrer en treballava catorze i més hores: no n'estem tant de quan feia jornades de dotze i de deu; però el *surmenage* obrer no minva gaire perquè la màquina per si mateixa ja el cansa, i la màquina, precisament, cada jorn que passa augmenta la seva intervenció industrial.

El maquinisme, de tanta valor en l'avenç de l'home, de tantes possibilitats en l'esdevenidor, ha augmentat la fatiga humana perquè hi ha afegit la fatiga moral.

La dignitat del treball és l'obra. La contemplació de l'obra creada per l'esforç intel·lectual i manual, paga les inquietuds passades. L'obra produïda amb afany i neguits és la prolongació de la nostra personalitat, la seva extensió a través de l'espai, la seva persistència a través del temps. L'especialització tan limitada del maquinisme, l'esmicolament de la labor individual en el treball col·lectiu, no permet, gairebé, d'apreciar ni comprovar per l'obrer el resultat del seu dalit. Així se li ha robat el coronament de la

seva tasca, la glòria del seu esforç, el premi que més l'ençoratjava. Això ha augmentat forçosament la sensació d'esclavitud.

Les doctrines socialistes han vingut a donar un sentiment collectivista a la vida humana i una dignitat i una transcendència a aquesta dissolució de l'obra. Sense el seu ajut l'industrialisme hauria rebaixat per complet el to moral de la Humanitat. L'industrialisme ha trobat en el socialisme la derivació enlairada i noble, una finalitat superior i un ideal de justícia, sense el qual la desfeta de la valor espiritual de l'home hauria estat immensa.

El socialisme ha donat una doctrina al maquinisme. En fonamentar en la collectivització del treball una llei de justícia per al treballador i en prometre una era de benestar per a tots els homes ha donat un to ideal a tota la vida moderna.

Adhuc, el capitalisme hi ha pouat idealitat i argumentació adient. Les seves alegacions en defensa de la producció com una finalitat social i una fidelitat a l'home són conseqüència de la concepció socialista que han respirat. El sentit hedonístic en el qual el socialisme ha recolzat el seu concepte de justícia per al desvalgut i ha preparat aquest a un sacrifici dels seus esforços amb la prometença d'uns beneficis per al seu repòs, s'ha traspassat al camp contrari i tota argumentació capitalista enfront de la rebellia obrera s'apuntala en la tesi de què el productor té de sacrificar-se fins al final per al consumidor.

Però si el socialisme ha donat una doctrina per a aguantar el to moral col·lectiu, no ha pogut aguantar amb tanta de força el to moral individual i la satisfacció interior del treballador com a home. L'absència de l'obra que produeix el seu afany forçosament ha de desil·lusionar-lo, ha de donar-li la sensació de treball sense fruit, d'un esforç mancat d'eficàcia.

Això ha fet créixer el seu cansament. Aquesta insatisfacció moral ha de conduir a un aplanament en la seva ànima. El treball, les hores passades a la fàbrica o al taller han de semblar-li un jou injust i vexatori.

Wells, explicava la tendència de l'obrer a l'alcoholisme per aquesta angoixa de vida mancada de finalitat. Les causes de l'alcoholisme són complexes i potser sí que aquesta fatiga espiritual hi pot contribuir. El que no hi ha cap dubte és que ha contribuït a la sensació de fatiga física i ensem moral. Mancat de l'estímul espiritual del treball, l'obrer s'ha empobrit d'alegria i de joia.

El neguit ciutadà, que tan esparvera certs moralistes i els fa enyorar i comparar temps passats, troba una explicació o una part d'explicació en aquest esforç sense terme, ni repòs; sense l'admiració final dels seus afanys és inevitable la sensació de buit en la seva vida. El materialisme desfermat que molts moments comprovem en la vida moderna—no tants com volen fer-nos creure els pessimistes—pot raonar-se en aquesta buidor biològica.

L'obrer industrial entra a la fàbrica com un condemnat. Aquesta és la realitat actual de la vida del treball. Només la necessitat del jornal per a acomboiar la seva vida pot obligar-lo a junyir-s'hi. L'hora suprema és la de plegar; la darrera hora del dissabte és una deslliurança. Segurament no portarà el repòs; farà feines d'hortolà durant el diumenge, farà excursions, llargues passejades, ballarà tota la nit del dissabte, tota la tarda de la festa; oblidarà, però, la tasca sense conhort de la fàbrica; no veurà aquelles parets rígides i fredes com les d'una presó, no sentirà el trasbals de la maquinària, els crits i les queixes i renecs dels seus companys. Els seus moviments tindran una finalitat comprovable; la joia immediata, la fabricació d'un moble o d'una joguina, la construcció d'un galliner, la cura d'un arbre fruïter, d'un petit camp de verdures o d'un jardí de quatre pams. Tot això tindrà un sentit i una solució. Passades aquelles hores d'esbarjo, de treball lliure, de lògica en el viure i en el moure's, altra vegada la tasca de penat l'espera i li marceix la seva vivor, li xucla la consciència d'home per a ésser una roda més que mou enrenou i atabala en aquell rusc.

Influència del ritme en el treball

Un altre aspecte de dissolució i de neguit psíquic porta el maquinisme. Estretament lligat amb el fisiologisme muscular penetra íntimament dintre l'esperit del treballador i el desequilibra. Ens referim al canvi de ritme en el treball; ritme que no solament fuig de les possibilitats d'entrenament per la seva rapidesa sinó que també és destruït.

És observació corrent i comprovable que gairebé tots els treballs manuals han cercat un ritme propi: els ferrers, els llenyataires, els serradors, etc. Aquest ritme s'adapta a les possibilitats fisiològiques de la contracció muscular. Resultat d'experiències i adaptació seculars es proposa intercalar moments de repòs a aquesta contracció, suficients per a eliminar els productes de desassimilació i recuperar per assimilació noves energies en establir l'equilibre cel·lular. La funció del ritme ha estat aprofitada per l'home en tots els seus esforços físics, com la marxa, la carrera, àdhuc, segons Yoteiko, en el treball intel·lectual, per a evitar més fàcilment la fatiga.

En comprovar-ne la seva eficàcia, a part de la contracció muscular regular, psíquicament n'ha aprofitat, també, el ritme sonor quan la tasca el produïa, com en el ferrer, el serrador, i tants d'altres i també el ritme visual en els treballs que s'hi prestaven. Adhuc ha creat artificialment ritme amb la cançó que acompanya i sincrona molts de treballs. Exemple, la cançó de

bressol més adient per a evitar la fatiga i la monotonia de l'acte susceptible de fer dormir a l'infant.

Estudiat el ritme en el treball s'ha provat que aquest s'adapta al ritme muscular característic del grup de múscles en acció i que cada múscle o grup de múscles tenia una individualitat rítmica pròpia. Si els seus moviments s'equilibren amb aquest ritme esdevenen infatigables. Maggiore va provar-ho amb el dit mitjà de la mà fent-lo contraure a l'ergògraf una vegada cada deu segons. Tenim un exemple palès en l'organisme amb el cor, que es contreu contínuament sense necessitar repòs i, mentre no depassen les seves contraccions una màxima, no dona mostres de fatiga.

Aquest ritme professional, que és tan vell com l'home—com ho demostrà Bücher en el seu llibre on historia el ritme en tots els temps i en tots els pobles—per bé que ajuda al treball humà quan és sincrònic amb el ritme muscular, fatiga al treballador quan canvia no solament l'ordre, la regularitat, la rapidesa, que s'adiuen a les seves possibilitats de contracció i entrenament, sinó quan el seu ritme sonor o visual no s'adapta al ritme de la contracció muscular; «Quan, per exemple, per un treball determinat, el ritme sonor percebut és diferent del ritme muscular característic d'aquest treball, hi ha inhibició en lloc d'estímul, el rendiment disminueix (fenomen conegut del caminant que cerca en va posar-se al pas d'una música mal dirigida o massa ràpida)», diu Waldsburger. Aquest ritme, característic d'una activitat fisiològica, té una individualitat personal per cada individu i està determinat per la pròpia experiència per a evitar la fatiga i limita el seu esforç fins a les màximes possibilitats dintre la normalitat. Argument d'una gran valor per a demostrar la missió de la fatiga, que més endavant analitzarem com a defensa contra el *surmenage*: «la fatiga, diu Yoteiko, és la consciència del *surmenage*.»

Aquest ritme propi de treball manual, Yoteiko l'ha trobat encara en el treball intel·lectual on s'adapta, també, a les possibilitats energètiques de cada individu, el qual emmalaltirà en superar-lo, car és fidel al ritme metabòlic cel·lular del subjecte, com sosté el doctor Mira per l'atenció.

El ritme atencional regularitzat pel metabolisme cel·lular, explica, segons Awramoff, les diferències individuals, perquè corresponen a les oscil·lacions naturals de la voluntat d'atenció. Les experiències d'Awramoff a l'ergògraf profunditzen més encara les conseqüències per a deduir, que un ritme imposat a l'obrer pot augmentar la quantitat de producció, mentre que el ritme adoptat espontàniament per ell, augmenta la qualitat.

La màquina, però, ha destruït el ritme. En un principi no el destruï. Al començament la màquina no es proposà augmentar la rapidesa sinó la potència del treball; n'és exemple representatiu i pintoresc, aquell home a cavall que marxava davant de les primeres locomotores. Les primeres màqui-

nes imitaven el ritme del treball humà perquè n'imitaven els moviments. Eren molt prop de l'home encara, no havien arribat com en aquests moments a constituir una entitat completament a part i deslligada del productor; l'home era el patró en el qual es calcaven. Les màquines, però, han fet la seva via, s'ha apartat de les formes energètiques humanes i n'han emprat de pròpies; el moviment alternatiu del principi, horitzontal i vertical, és substituït pel circular de més eficàcia econòmica i de més regularitat però impropï al ritme muscular del treballador; «això explica el fet, diu Waldsburger, que molt sovint, hi ha inhibició en lloc d'estimulació pel ritme de la màquina (quan encara existeix tal ritme); aquest no correspon pas al ritme de l'individu».

La manca de ritme o, pitjor encara, un ritme asincrònic amb el muscular, ajudat dels altres factors de l'industrialisme—absència de l'obra, sensació d'explotació vexatòria—, creen i augmenten la fatiga fisiològica ensems que la moral. És un problema, tanmateix, força interessant perquè quan arribi el dia de substituir l'organització capitalista per un règim socialista, persistiran ambdós amb igual intensitat si no s'hi troba esmena.

Waldsburger creu que la tasca de la ciència del treball és «adaptar tant com sigui possible el joc de la màquina al ritme individual de l'obrer». «Una màquina pot ésser considerada que respon a les exigències psico-fisiològiques, només en el cas en el qual la seva construcció i el seu ritme són escollits de tal manera que el treball, que s'executava primer sota el control de l'activitat cerebral, esdevé excessivament *automàtic* i què, encara, la seva cadència s'acorda i reforça d'aquesta manera el ritme muscular i de la inervació de l'obrer». Ensems per altra banda aconsella per mitjà de la Psico-tècnica triar els individus l'estructura psíquica dels quals s'adapti a les màquines. Del contrari la monotonia del treball fatiga enormement a l'obrer, car «els treballs que no es presten a l'acció rítmica són els més monòtons i els més esgotadors».

Però precisament aquesta monotonia és cercada com un derivatiu psíquic per altres autors. Aquest punt és de gran importància perquè enceta una solució que estem molt lluny de conceptuar la més noble a aquest problema punyent del maquinisme; caldria, per a fer-ho, una educació que potser no fóra prou adient amb la condició del treball i de l'esperit humà.

Walther, amb col·laboració d'Ehinger i de Bovet, professor i alumnes respectivament de l'Institut de J. J. Rousseau de Ginebra, troben precisament en aquest automatisme i aquesta monotonia conhort i defensa per a fer oblidar la feina i dedicar l'atenció de l'obrer durant les hores que manipula davant la màquina a altres quefers que el distreguin. Creuen que aquest descans de la intel·ligència, que no intervé per a res en el seu esforç manual, pot ésser, un lenitiu. Mecanitzar encara més el treball, apartar-lo del tot de qualsevol intervenció cerebral o afectiva; heu's ací els que pro-

posen aquests autors en defensa del treballador contra el *surmenage* i contra la neurosi.

Ho proposen com una conseqüència de les seves observacions personals en la tasca que s'havien emprès. Un grup d'obreres dedicades a l'empaquetament d'un article i amb les quals volien experimentar els efectes que sobre el seu rendiment industrial podia tenir un repòs regular de cinc minuts per hora, començaren a presentar trastorns psíquics al cap de quatre dies, acusats per insomnis a les nits, migranya durant el dia, i en algunes crisis de plors al final de la setmana; tot això esdevingué a conseqüència d'haver-les obligat a fer durant vuit hores seguides la mateixa feina mentre que elles estaven acostumades a canviar-la cada tres hores.

No creiem prou adient el remei. Caldrà un altre concepte moral de la producció i una altra finalitat al treball de l'home per admetre'l. Potser avui encara no estem prou capacitats a concebre'l; els temps venidors plasmaran l'esperit humà amb altres idealitats i faran possible aquesta idea d'allunyar-lo per complet de l'obra i del treball, però dubtem que s'avinguin a renunciar al seu tarannà actual sinó és a canvi d'altres compensacions, que precisament consistiran a oferir-li nous derivatius a la seva energia creadora.

La fatiga i la higiene

Una de les causes d'esgotament energètic del treballador és la manca d'higiene del taller i fàbrica, i també podríem afegir-hi la manca de confort i d'estètica adient.

La fàbrica bruta, mal airejada, mal asolellada, estreta i amb agombolament de gent fatigarà més aviat els obrers. Els donarà una sensació de cansament immediata que es transformarà en una tasca mal feta i menor; els emmenarà a una fatiga crònica, que en emmalaltir-los, farà rebaixar el valor de l'obra en qualitat i quantitat fins que la malaltia els transformarà en invàlids incapços de tota producció.

Esmentem els següents exemples: En una fàbrica nordamericana es comprovà que les tres quartes parts d'obra esguerrada era feta en hores de llum artificial. En un taller de la General Electric Company, el millorament de la claror augmentà el 8'5 per cent la producció i en un altre de Xicago el 10 per cent. Una important empresa anglesa en millorar el sistema de ventilació dels seus tallers elevà el rendiment obrer en un 2 i 1/2.

I es comprèn. Primer la sensació més propera de la fatiga moral; les cambres mal endreçades, fosques, brutes fan perdre l'alegria i sensació de benestar

i àdhuc minven aquella eufòria, que un cop entrenats, dona el treball com un desfogament fisiològic d'energies envers una eficàcia immediata—encara que més tard aquesta eficàcia no pugui comprovar-se. Després, perquè la intoxicació produïda per l'esforç a mesura que voreja la fatiga normal es troba augmentada per la intoxicació de la pols i brutícia; per l'aglomeració de gent que es diputen el mateix aire i van emmetzinant-lo; per la manca d'esterilització sanitària de la llum natural; pel cansament retinià per la llum artificial pobre o mal distribuïda.

Altra de les causes serà la determinació en els treballadors, no solament de la fatiga crònica, sinó de malalties orgàniques i ben classificables. El Dr. Mo-tais comprovà que vora les tres quartes parts de tipògrafs de París patien de malalties dels ulls per defectes d'il·luminació del taller, i un altra enquesta ens diu que la tuberculosi els hi és més freqüent que el saturnisme, degut també, segons els informadors, a la manca de sol i claror. La tuberculosi, la bronquitis, les malalties dels òrgans dels sentits—i gairebé podríem enumerar tota la patologia—són produïdes per la manca d'higiene i de confort dels tallers i fàbriques.

Però fins que la malaltia crònica incapacita l'home pel treball i el patró se'n deslliura perquè se n'encarregui, si sobreviu, la Beneficència pública un cop acabats els seus petits estalvis, hi ha un lapse de temps, llarg moltes vegades, durant el qual l'home va fent com pot i es defensa de plegar. Mentrestant, però, minva l'eficiència del seu treball en qualitat i quantitat; empès per l'esclavitud econòmica, per la manca d'empar, procura d'allunyar el moment de la caiguda final i per bé que aquest esforç augmenta el seu cansament i fa progressar la malaltia, minva també el rendiment industrial.

Tan important és la malaltia en el rendiment obrer, que en el programa del tailiorisme hi ha la comprovació i acurada profilaxi social de la seva salut, i les fàbriques nordamericanes que segueixen el sistema curen de tenir junt a la indústria un dispensari mèdic, no per als accidents de treball dels quals se n'encarrega la companyia d'assegurances, sinó de l'exploració del seu estat sanitari abans de contractar-lo i també del tractament i investigació de les seves dolences en els enrolats.

Hem parlat del confort com a causa de fatiga i minva de la capacitat productiva. El Dr. Vernon demostrà que el calor i el fred perjudiquen l'habilitat manual del treballador en disminuir-li la seva atenta activitat.

Gilbreth, deixeble de Taylor, però potser més humà, comprovà que estalvint als paletes l'acotar-se per a recollir els maons, en lloc de 120 en col·locaven 350 per hora. Gilbreth, també, en comprovar el fatic i temps perdut per no estar els treballadors ben acomodats a les taules en les professions que les necessiten, ideà unes cadires amb braços i respallers i ensems susceptibles de

modificar-ne l'altura segons l'estatura de l'obrer; amb això augmentà la producció en disminuir-ne la fatiga.

Tots aquests fets d'experiència i comprovables proven a bastament la importància de la Higiene i del confort en la presència de la fatiga i una contraprova està en l'estadística de la «Travellers Insurance Company» que en 91 mil accidents de treball el 28 per cent s'atribuïen a la mala il·luminació.

Les hores de treball i el repòs

Avui potser no hauria d'ésser motiu per a parlar l'excés d'hores de treball. Amb la llei de les vuit hores, acceptades en bona part del món civilitzat, sembla que gairebé, la qüestió havia de donar-se per resolta, encara que en moltes indústries les vuit són excessives. Però la llei de les vuit hores hi ha nacions que després d'haverse compromès no n'han fet llei. Adhuc en les que les han acceptat, moltes indústries no ben reglades, no prou ben classificades, amb una classe obrera desorganitzada i mancada d'un esperit de dignitat, la llei biaixada i burlada molt sovint. Encara, en els moments d'excés de treball es demana a l'obrer una prolongació de la jornada.

Sobretot en les criatures i en les dones un excés d'hores de treball porta un augment de cansament. No són les hores d'excés que treballen qui les esgota més, sinó les que priven de repòs, car no són compensades amb un descans més llarg el dia següent. En les criatures de dotze a quinze anys—perquè encara que la llei marqui els catorze anys per a ésser apte pel treball, pares i patrons s'han posat d'acord per a no complir-la—uns moments més de sojorn al taller o fàbrica significa uns moments menys de repòs al llit, i, malgrat el que espanta a moltes famílies, d'esplai al carrer, de sol, d'aire asolellat, de jocs i de divertiment, tan necessaris a la seva edat com el pa que es mengen.

En les dones, que per regla general, ultra la feina de la fàbrica en arribar a casa seva tenen d'endegar la de la llar, són forçosament hores de dormir les que li roben mentre se la reté al taller més temps del convingut.

I precisament són les dones les que més freqüentment vetllen; sobretot jovenetes que pel seu ofici, modistes, sastresses i altres confeccionadores de gèneres de temporada, tenen de prolongar la jornada i treballar amb presses i neguits.

El resultat és nefast per l'obrer i pel rendiment també. «Si hom fa treballar, diu Grillet, vuit hores per dia, després 10, 11, 12, 13, 14 hores, hom constata que la producció per hora és, primer gairebé constant (per 6, 7, 8 ò 9 hores de treball diari, per exemple) i que per consegüent, la producció

diària és directament proporcional a la duració de la jornada; però a mesura que aquesta duració s'eleva, hom remarca que la producció per hora disminueix i per conseqüència, la producció diària creix menys de pressa que la duració del treball.

»Per altra part, es constata que la producció diària de l'obrer disminueix progressivament a partir del començ de cadascun d'aquests períodes per esdevenir estacionària després de passats els vuit o quinze dies primers.

»És natural que sigui així. En una sola jornada després d'un cert nombre d'hores de treball, la fatiga sobrevé (més tard si l'obrer és disposat, més aviat si està fatigat per un treball anterior), i la facultat de producció de l'obrer minva: el rendiment per hora disminueix cap al final de la jornada, ensems que la duració del treball augmenta. Així, quan l'endemà l'obrer reprèn el seu treball, la seva fatiga de la vetlla no ha desaparegut encara. La seva producció diària per un mateix temps d'estada en el taller, és, doncs, cada dia, una mica inferior a la del dia anterior, fins que al cap d'un cert temps s'estableix l'equilibri».

Les conclusions de Stanley Kent, autor de la memòria britànica sobre la fatiga industrial i publicada en 1916, citades per Milhaud en el seu treball sobre «Els resultats de la implantació de la jornada de vuit hores», reforcen les afirmacions de Grillet. Quan un individu fa unes hores de treball suplementàries sense haver reposat suficientment, «aquest treball suplementari, diu Kent, té un efecte fisiològic més gros i esgota l'organisme més que no ho faria una quantitat de treball semblant sense l'existència d'una fatiga prèvia.» «Les hores suplementàries—afegeix—són una follia des del punt de vista fisiològic i des del punt de vista econòmic; freqüentment no aconsegueixen el seu objecte».

Mosso havia demostrat amb l'ergògraf les mateixes conclusions de Kent: la fatiga física no creix en proporció aritmètica del treball efectuat i a doble o triple treball no correspondrien fenòmens de cansament doblats o triplicats, sinó que els seus efectes seran més grossos. «Un treball efectuat per un múscle ja fatigat, obra d'un mode més perjudicial sobre aquest múscle que un treball més gros realitzat en condicions normals», diu Yoteiko.

Els efectes d'aquest cansament poden controlar-los en la producció i les afirmacions del científic es veuen comprovades en la pràctica.

Philip, en les seves enquestes en els tallers on pagaven per jornals i en els que pagaven per peces o bons, troba: En els primers, les primeres hores són de producció feble però va augmentant fins a les 11 (que arriba al màxim) i després relenteix fins arribar a l'hora de dinar. En reprendre el treball comença, també com en el matí, feble i augmenta fins a les tres que disminueix, essent les de menor producció les dues o tres hores darreres.

Per aquestes observacions de Philip veiem ben clar que un cop entrenat

el treballador el rendiment augmenta d'una manera eficaç, mentre que quan la jornada es perllonga la minva és manifesta.

Gilbreth féu una experiència amb les plegadores de mocadors. Dividí l'hora en 10 períodes de 6 minuts; per cada període havien de treballar cinc minuts i reposar-ne un. Durant els quatre primers períodes treballaven sentades, els dos següents dretes, els altres tres sentades o dretes com volguessin i l'últim era de descans per enraonar, passejar, etc. Al final de la jornada el treball havia triplicat.

Una memòria del comitè anglès d'investigacions sobre la fatiga en la indústria reporta els següents resultats sobre els descansos reglamentaris: En un taller on es produïen 16 peces per hora, en reglamentar el descans el resultat fou: amb dos períodes de treball de 25 minuts cada un interromput per dos períodes de descans de tres minuts, la producció horària fou de 18 peces; de tres períodes de treball de 17 minuts amb tres de descans de 2 minuts fou de 22 peces; amb cinc períodes de 10 minuts i 5 de descans de 2 minuts, 25 peces.

Una altra enquesta demostrà que amb dues parades de 5 minuts després de 2 hores i mitja de treball en lloc d'una pausa única de 10 minuts el rendiment augmentava un 100 per 100.

«Molt sovint—diu Philip—el resultat dels períodes de repòs ha estat que en disminuir la fatiga obrera, augmenta sensiblement la producció».

El treball de nit

Una altra de les causes que augmenta la fatiga és el treball de nit. L'home és un animal diürn; al revés de molts vertebrats i sobretot carnívors que cacen de nit, l'home, per naturalesa o per educació social, fa la seva vida durant el dia. El treball nocturn, com tot el que margina el seu entrenament fisiològic, fa créixer les seves possibilitats d'emmalaltiment i fatiga crònica. Sobretot les criatures i les dones són les víctimes més propícies. Cal pensar que les dones a les quals trobem també subjectes a les feines de la casa, no dormiran amb aquella tranquil·litat i repòs que caldria mentre tenen el neguit d'endegar la mainada, de netejar la llar en la qual tot es desvetlla, menuts i coses, en entrar-hi el sol. Quan la discussió de la llei francesa del 2 de novembre de 1892 sobre el treball nocturn de les dones, el Parlament demanà parer a l'Acadèmia de Medicina i el Dr. Rochard, que fou encarregat d'escriure el rapport, contestava que: «la privació del son és un dels més penosos que

es puguin suportar; encara esdevé més cruel quan s'hi ajunta un treball monòton i fatigant per la repetició dels mateixos moviments.

»És sobretot fatal a la salut de les dones. Amb aquest règim emmagreixen, s'anemien, i ben aviat tots els desordres que porta l'empobriment de la sang es succeeixen i s'encadenen, ensems que la seva vista s'afebleix i s'altera per aquest treball acomplert durant llargues hores a la llum vacil·lant del gas—cal pensar que en temps de l'enquesta no era tan estesa la il·luminació elèctrica—.

»Quan elles són mares la seva llet relenteix; la salut del nadó, ja força compromesa per l'absència contínua, és definitivament sacrificada».

I L'Acadèmia de Medicina per unanimitat aprovà la següent conclusió:

«Dins, ben entès, del terreny de la Higiene, l'Acadèmia declara que una llei que autoritzés a les dones a treballar de nit en les manufactures i tallers, tindria per llur salut unes conseqüències desastroses».

Malgrat el rapport tan generós de l'Acadèmia, el treball de nit de les dones ha entrat dintre dels costums industrials de tots els països i ni la convenció internacional de Ginebra, anys abans de la guerra, amb el compromís de tots els països civilitzats de prohibir-lo, vencé la resistència patronal ni alligonà els obrers per aconseguir la seva abolició. Totes aquelles conseqüències de la manca de llum i de sol, i que ja hem esmentat abans, es veuen ací augmentades.

El treball a preu fet

El treball a peces, el preu fet, com l'anomenem nosaltres, és una altra de les causes de fatiga.

De la nostra resposta a l'enquesta de «La Veu de Catalunya» sobre el preu fet retallem els següents paràgrafs:

«Un altre dels arguments emprats és que la valor del treball del preufetaire és determinada a la llarga, no pels treballadors de producció mitjana i molt menys pels de producció baixa, sinó pels de producció quantitativa superior. Això rebaixa el preu de la mà d'obra, i els menys destres per a posar-se a to de llurs necessitats, han de multiplicar l'esforç i l'atenció i els aboca al *surmenage* crònic, pou de malalties, d'invalidesa i mort prematura, llavor tarada que fa degenerar la raça. Pensen els obrers que aquesta llestesa és un do que no té cap raó per a perjudicar als altres.

»Fan molt bé els treballadors de no oblidar aquest factor fatiga, car el patró no sempre el té avinent, i bones enyorances guarden molts d'ells de

quan es treballaven dotze i catorze hores i àdhuc setze hores diàries, sense pensar que s'empobria l'home físicament i moralment».

El neguit per arribar a la taxa fixada; encara, per superar-la, amb l'a fany d'augmentar els guanys i donar abast a les seves necessitats o potser a la seva gasiveria, fan que l'obrer arribi a l'esgotament patològic. Philip, tantes vegades citat en el transcurs del nostre treball, reporta respecte aquest punt dades ben concretes i ben clares. Les reporta com a resultat de la seva enquesta respecte el rendiment horari del treballador, les quals dades ja hem esmentat quan es refereix als que treballen a jornal. Si en aquests el rendiment es relentia a les darreres hores de la jornada, en el treball a preu fet passa a l'inrevés. La corba de rendiment es diferencia donant el màxim de producció en les dues darreres hores. És el cop de coll final per a arribar a la taxa o a un superàvit, «les hores en les quals són cridades totes les reserves d'energia nerviosa, en les quals el treballador s'esgota i posa en perill la seva salut», diu Philip.

El treball a domicili

Una de les formes de preu fet és el treball a domicili. Labor, la majoria de vegades, pagada infamement amb sous de fam i que només permet que l'individu cobreixi les seves necessitats més peremptòries amb un excés d'hores de tasca i amb un neguit per a apressar-lo. Labor feta generalment en habitacions malsanes, mal airejades, mal il·luminades, perquè les sanes, les ben ventilades i amb força claror són poques i cares i no estan a l'abast de l'obrer a domicili que sempre és més desvalgut que els altres.

Si la fatiga apareix en les jornades de llarga duració, molt més apareix quan a la fatiga física s'hi ajunta la fatiga moral de voler acabar una tasca prefixada i cada vegada més grossa. Aleshores aquella tensió nerviosa, aquella inquietud, aquella angoixa augmenta els estralls de la fatiga, perquè aquest psiquisme morbós ja per ell mateix és un fatiga.

El Tailorisme

Però el maquinisme ha augmentat les seves complicacions i la seva tasca dissolvent amb el tailorisme. Segons Taylor, l'obrer en el seu treball malgasta una deu d'energies en moviments inútils i cal simplificar aquests moviments per aconseguir el màxim efecte en un mínim d'esforç.

Exposada així la cosa sembla una obra benfactora, car el resultat hauria d'ésser un estalvi d'energia del treballador. Però el *tailorisme*, que ha merescut el repudi de l'organització obrera d'arreu del món civilitzat, que fou qualificat per Pouget d'«organització de la fatiga», té ensems que aquesta tara moltes altres d'ordre moral i humà.

Taylor escollí com a tipus l'home més ben dotat—a la seva manera—per a les tasques de la seva experimentació; així la taxa de rendiment normal el dóna l'obrer superior i els altres per aconseguir-lo tenen d'augmentar llur esforç fins al cansanci.

Des del punt de vista mèdic i moral, el sistema Taylor pur augmenta i exagera els estralls del maquinisme. Gairebé podríem dir que és l'argument *ad absurdum* de tot l'industrialisme modern i els seus resultats immediats, els comprovables avui ja, malgrat la curta experiència i la limitada extensió, palesen l'acció perniciosa de l'actual forma de treball.

Deixem parlar els fets que són més provatoris que la paraula.

Hans-Mayer-Daselanden, especialista alemany en higiene industrial, es contractà com obrer en les fàbriques Ford. Malgrat no ésser enemic del treball en cadena, ha pogut constatar els efectes nocius en la salut dels obrers. La hipertrofia unilateral d'un sistema de muscles en els treballadors que efectuen durant molt de temps una mateixa tasca és insalubre; nerviosisme i malalties nervioses i malalties dels ulls en són conseqüència. Augmenten els accidents de treballs en els treballadors no insinistrats deguts a la nerviositat i excitació que els produeix l'indole del treball i el temor de no donar el rendiment exigít.

Recordem ací l'observació ja esmentada de Walther, Ehinger i Bovet, sobre les crisis neuròsiques de les obreres a les quals s'obligà a fer durant vuit hores un mateix treball, al qual estaven ja entrenades i malgrat s'intercalés la seva labor amb períodes de descans suficients.

Les possibilitats humanes són immenses, però no infinites. L'entrenament pot donar uns esplèndids resultats, però no ho esperem tot d'ell, o almenys donem temps prudencial, llarg en aquest cas; perquè en les condicions amb les quals demana l'esforç físic del treballador la indústria moderna sorprèn la preparació fisiològica de l'home, supera de cop i volta les seves possibilitats biològiques, agafa completament desprevinguda a la Natura-lesa. Cal tenir en compte que l'entrenament muscular de cada ofici, traspassat generalment de pares a fills en èpoques anteriors al maquinisme, trobava una adaptació més fàcil. Segons els estudis de Yoteiko «la introducció de les màquines en la producció ha alleugerit la tasca dels muscles grans, amb perjudici dels petits». Aquest traspass no es fa amb l'apressament que necessita la indústria actual.

Taylor era enginyer, els seus coneixements fisiològics eren superficials

i per a sortir del pas; per això s'oblida de l'home. Per a ell l'home és el *motor humà* i com tot motor servidor callat, disciplinat, submís a l'altre motor: la màquina. Inferior a ella, no té ni voluntat, ni habilitat, sinó una educació rudimentària de la seva missió, que no li permet ni investigar-ne la seva finalitat ni comprovar-ne la seva eficàcia. Però el que Taylor anomena motor humà no és tal motor. «No ha tingut en compte, diu Jules Amar, més que una part de la màquina humana: l'eina. Ha negligit l'altra part del conjunt de la qual l'eina rep la força motriu i que a causa d'això, s'anomena *motor*».

Els efectes del tailiorisme ens els palesa l'enquesta Philip. Philip ha estudiat múltiples tallers nordamericans que aplicaven les doctrines de Taylor. En tres el sistema era seguit amb tota integritat; curaven els empresaris com Taylor volia, no per amor a l'home sinó per amor a la producció, que fossin clars, higiènics a desdir, que les eines i màquines fossin perfectes, etc. En una dotzena trobà que als principis essencials del tailiorisme hi havien introduït modificacions interessants que el milloraven en sentit humà. I un centenar no cercaven altra cosa que l'explotació de l'obrer. En aquests tallers pseudo-tailioristes no ha vist més que treballadors joves de 20 a 30 anys. rarament homes que hagin passat la cinquantena, mai cap vell. «D'una manera general, la indústria americana amb els seus alts salaris enriqueix potser al treballador, però el mata», diu Philip.

Les observacions de Philip encara són més dramàtiques respecte a la dignitat humana del treballador. La intel·ligència de l'obrer fa nosa al tailiorisme; Taylor mateix ja parla, en referir-se a certes professions, que fóra fàcil ensinistrar un gorila per a exercir-les i que donaria millor rendiment que l'home. En els tallers tailioristes abans de contractar un obrer graduen la seva intel·ligència per mitjà de tests, amb la finalitat, segons Philip, no de quedar-se amb el més intel·ligent sinó d'excloure'l. La U. S. Rubber Company ha contractat jovenetes «idiotes» que ensinistrades serveixen més bé als seus tallers. La intel·ligència no serveix de res, «és avui un desavantatge en la lluita per la vida», diu Philip, calen idiotes o idiotitzats, perquè són els més submisos, els més disciplinats, els més contents de la seva sort i per tant els més estables en un taller i els qui millor aprenen les rudimentàries manipulacions que se'ls encarrega. És una selecció a l'inrevés que posa en condicions de supervivència els tipus inferiors i afalaga aquesta inferioritat, mentre es bandeja el tipus intel·lectualment superior.

Tampoc serveix de res la vocació ni el coneixement de l'ofici. Diu Amar, «que els principis americans descoratgen les vocacions, car hi ha en aquestes un element no mecànic que escapa als càlculs i a les previsions». Per tant no hi pot haver aprenentatge previ, ni, com en tot aprenentatge, entrena-

ment muscular vers una més grossa eficàcia amb el mínim de despesa i de fatiga.

Aquesta, la fatiga, compta poc en el *tailorisme* pur; tantes investigacions, tanta paciència des del punt de vista industrial, tanta preocupació científica per a la producció i un oblit de tot mitjà de control en allò que es refereix a la possibilitat fisiològica de l'obrer. Aquesta és una de les acusacions que el Dr. Lahy fa a Taylor, qui per tota investigació del cansanci es val de l'interrogatori als obrers mateixos, els quals, per altra part, considera com uns mandrosos.

Els estralls de la fatiga

Anem a acabar. El nostre treball no és més que un esbós del problema de la fatiga i el *surmenage*; citar i extractar els múltiples treballs que en aquest aspecte s'han publicat fóra avui gairebé tasca insuperable, car fisiòlegs i instituts especialitzats arreu del món civilitzat no tenen altra missió que estudiar-la.

El treball de l'home és un problema complex; qui en veu només el resultat, la producció, està molt lluny de fer obra fructífera. Està molt més segur de no equivocar-se qui en vegi exclusivament el productor, l'home. El problema de la producció és un problema d'enginyeria, segurament, però el del treball humà és un problema de Fisiologia i de Fisiopatologia. La fatiga crònica, el *surmenage*, molts cops no és cosa fàcil de descobrir; qui no estigui avesat amb estudis mèdics no l'evidenciarà amb rapidesa. De quatre reports presentats al XIV Congrés Internacional d'Higiene i Demografia celebrat a Berlín en 1907 sobre el tema, «Esgotament com a conseqüència del treball professional», tres informes afirmaven aquest esgotament, l'altre el negava. Els tres afirmatius eren dels metges Roth, Treves i Imbert. El negatiu era de l'enginyer Eisner, cap del Servei d'Aigües de Berlín.

La raó de la discrepància ens la dóna Treves amb les següents paraules:

«Mentre l'individu treballa, la reserva nerviosa en la neuroma disminueix més ràpidament que la producció, que pot restar normal; malgrat aquesta disminució si les circumstàncies exigeixen un treball intensiu i continu, l'estímul continuarà essent enviat al múscle amb la intensitat necessària per acomplir l'objecte... L'home disposa pel seu sistema nerviós, d'un organisme capaç d'oferir una llarga resistència a l'esgotament del múscle; així és capaç de donar un treball intensiu i no tenir-ne consciència de l'aparició gradual de la fatiga, que es revela mentrestant al metge per altres símptomes».

Hi ha una resistència moral a la fatiga; raons d'ordre econòmic o d'altra índole poden sostenir a un home en una labor pesada malgrat flaquesa, i fins i tot no adonar-se'n d'aquesta feblesa; motius poderosos l'obliguen a no fer esment de la fatiga aguda, a vèncer-la oblidant que ella avisa dels estralls de la fatiga crònica. Però precisament aleshores l'acció patològica del treball i de la fatiga està augmentada; l'excitació al múscle cansat, més difícil d'obeir i reaccionar al seu manament, fatiga encara més als centres nerviosos i els esgota. Quan l'individu emmalalteix i queda invàlid temporalment o permanent l'enginyer el perd de vista, només el metge vetlla prop seu i s'adona dels estralls del seu cos.

Si el veiés potser tampoc sabria destriar el tant de culpa que pertoca a la fàbrica com a causa de la seva malaltia. Són trastorns neuròtics, anèmics, etcètera. O obren pas a altres malalties, com les infeccions, tifoidea, grip, neumònia, i a la tuberculosi sobretot; «el *surmenage* crònic ha d'ésser comprès al nombre de factors més importants de l'etiologia de la tuberculosi», diu el Dr. Lafeuille.

El fatigat està més exposat que els altres a les malalties professionals i Meillière estudiant el saturnisme féu notar la tendència de toxines i verins entrats a l'organisme de fixar-se a la regió fatigada. S'ha comprovat que els obrers que treballen amb sals de plom i per tant exposats al saturnisme, aquesta intoxicació disminuïa en fer tres equips de 8 hores de treball cada un en lloc de dos amb 12 hores de treball; a Kaltswasser (Austria) es comprovà que malgrat que el torn de 12 hores era mantingut, no augmentaven els casos de saturnisme perquè a les 12 hores seguien 24 hores de repòs complet.

La fatiga com és natural té una influència decisiva sobre els accidents de treball. Estudis ben documentats de Leroy i d'Imbert i Mestre proven que aquests augmenten en freqüència en les darreres hores de la jornada.

* * *

Conclusió

Fem del treball, glòria i dignitat de l'home, font de benaurances i no de malastrugues. Fem-lo un bon amic i servidor seu. No l'apartem de les seves possibilitats perquè és feina vana, perdrem el temps i el farem perdre. Pensem que tot allò que en actuar entre els homes se l'oblida, entra en un món d'irrealitats i d'eixorquia.

I. AIGUADER I MIRÓ

Arnau Mir de Tost

(Esbós històric)

País agerenc arran de la reconquesta

LES fronteres cristiano-musulmanes de la Marca d'Espanya, com diu el doctor Josep Balari ¹ i els nostres moderns historiadors de Catalunya, eren formades a tall d'amples zones per extensos espais de terrenys incultes i deshabitats. Això mateix s'esdevenia en la vall i termes d'Ager, país limítrof per llarg temps dels comtats de Ribagorça, Pallars i Urgell, i dels dominis dels alarbs, encara que aquests últims posseïen en mig de la famosa vall agerenga l'«insigne i preclar castell». Aquella dilatada comarca, que abasta del pelat Montsec a Santalinya i Os, i de la Noguera Pallaresa al riu Ribagorça, avui tan desolada, deserta i àrida sobretot des de la terrible plaga de la filoxera ençà, evoca en nosaltres el record encara més trist d'aquella època llunyana, anterior a la conquesta cristiana d'Ager, en què tot aquest país no tenia gairebé cap poble i comptava escassíssims habitants en algun que altre miser vilatge que allí podia existir, llevat de la vila i castell d'Ager, única cosa d'importància que estimaven i servaven els sarraïns, més que res, per motiu de fortificació i estratègia. Ara, això sí, aquelles terres del Montsec cap a migjorn eren aleshores més poblades d'arbres, i, per tant, més visitades de l'aigua del cel que no pas en els nostres dies: l'escassetat de les pluges té avui alarmats i esferents els veïns de quasi totes aquelles contrades. En l'esplèndida dotació i generosa confirmació d'anteriors donacions que Arnau Mir de Tost i la seva muller Arsendis, al 4 d'abril de 1068 (any 8 del rei Felip), fan a la seva abadia de Sant Pere d'Ager, diuen que «el castell agerenc insigne i

¹ *Orígenes históricos de Cataluña*, Preliminares, XXXI.

preclar està al mig d'una *vall selvàtica* i que des d'allí alça amunt la seva testa principal per veure al seu entorn els altres pobles que li pertanyen»: «Ex quibus (castellis) Aggerense Castrum insigne atque preclarum est quod de medis *nemorosae vallis* principale caput attollens in altum respicit ad se pertinentia coetera oppida per gyrum»². La comarca d'Ager era, en efecte, deserta i inhabitada. En una convinença, atorgada el 26 de març de 1074 (any 14 de Felip), entre Ermengol IV, comte d'Urgell, i Ponç Guerau, senyor d'Ager, amb el seu fill Guerau Ponç, s'acordà que Ponç Guerau i el seu fill rebrien el castell i la vila d'Ager i les seves pertinences de mans del comte d'Urgell, i que li'n donarien la potestat sempre i quan ell per si o per altres els hi demanés, però no pas els altres castells, els quals de primer eren estat *erms* i foren més tard allí construïts: hom pactà que aquests últims castells serien del senyor d'Ager, el vescomte Ponç Guerau, i del seu fill, Guerau Ponç, sense haver de rebre'ls de mans del sobirà urgellenc ni de donar-n'hi mai la potestat³. Això, doncs, ens fa saber que la vall i termes d'Ager eren, anteriorment a la reconquesta cristiana, terres desertes i abandonades, les quals foren després repoblades per obra dels conqueridors.

En parlar del país agerenc cal distingir bé entre la *vall* i els *termes* d'Ager. La vall d'Ager, pròpiament dita, és invariable com a obra de la naturalesa, i comprèn tot l'espai o faixa de terreny reclòs entre les dues Nogueres, la serra del Montsec i la collada del Montclús: més clar, és la vall o depressió més propera a migdia del Montsec, en la qual està emplaçada la vila d'Ager. Els termes d'Ager, però, o sigui el districte jurisdiccional d'aquell antic cèlebre castell era ja una cosa més sotmesa a variació com a afer polític, i abastaven més ample territori que la susdita vall a la banda d'ací de migjorn. En una carta de franquícies per a tots els termes d'Ager, que Arnau Mir de Tost i la seva esposa Arsendis atorguen al seu vassall (fidel) Exabel i la seva muller Garoca, al 7 d'agost de 1041 (any 11 d'Enric), es consigna que els dits termes tenen per afrontacions a orient la Noguera Pallaresa, a migdia la vila de *Portol*, a ponent la Noguera Ribagorçana, i a cercç la serra d'Ares (Montsec)⁴. La vila de Portol (o Portolós, que se'n deia també), límit meridional, únic límit de confrontació aquí generalment ignorat, havia de trobar-se ja en els termes de Santalinya o d'Os, puix que, en la donació del delme de totes les dominatures del territori

² *Arxiu d'Ager*, doc. 69 i també 1016 i 1577. - *Marca Hispánica*, doc. 270.

³ Conveniunt prefatus pontii vicecomes et filius suos gerallus prescripto comiti ermen-gando ut apprehendant ipsum costrum Dager ambo et cum sua villa et cum hac et pertinentias ad predictam villam per manum suprascripti comite heccepto alia castra que sunt constructa de Ager *erma* que predictus comes deffinit suprascripto vicecomiti pontio et filio suo gerallo. Et donent ei potestatem de suprascripto castro per quantasque vices ipse man daverit eis. *Arxiu d'Ager*, Procès 2498, núm. 13.

⁴ *Arxiu d'Ager*, doc. 2076 i 1548.

agerenc que, al 8 de desembre de 1045 (any 15 d'Enric), el nostre Arnau atorgà a l'església de Sant Pere d'Ager, en definir les confrontacions constata que a migdia tenen per límit *la partida de Portolós o bé el terme d'Os* (*Arxiu d'Ager*, doc. 130). Un altre document més clar quant a la delimitació meridional dels termes agerencs i que és la règia donació que, al 4 d'abril de 1068 (any 8 de Felip), fa Arnau Mir de Tost i la seva muller Arsendis de tot el territori d'Ager a l'Abadia de Sant Pere, que ells havien fundada, en assenyalar les delimitacions dels termes d'Ager expressen que són: a orient la Noguera de Pallars, a migjorn els termes dels castells de de Santalinya ⁵, Os i Canellas ⁶, a ponent la Noguera de Ribagorça, i al septentrió la cadena de les muntanyes que en diuen el Montsec d'Ager ⁷. Aquests han estat sempre els termes tradicionals del districte jurisdiccional d'Ager, malgrat que una vegada, en la donació que, al 16 d'abril de 1074 (any 14 de Felip), fa Ermengol «el de Gerp» a Ponç Guerau i al seu fill Guerau Ponç de tots els castells en franc alou, inclosos dintre els confins d'Ager, s'eixamplin més els límits fronterers agerencs, consignant-se allí que tenen: a orient el riu Noguera, a migjorn Espanya (país ocupat dels sarraïns), a ponent el riu Guarta (més enllà del Ribagorça) i a tramuntana el cim de la serra d'Ares (Montsec) ⁸. Una llista dels pobles del temps d'Arnau Mir de Tost, disseminats çà i llà en el territori d'Ager, ens farà veure a bell ull els seus termes tradicionals, ensems que l'admirable activitat colonitzadora d'aquell gran conqueridor, el qual sabé convertir un erm i un desert, com hem dit, en un país bastantment conreat i sembrat d'una munió de viles i vilatges. Els pobles que adés citarem, els hem espiolat tots, un a un, en els documents de l'arxiu d'Ager, de l'època del mateix Arnau Mir, sense tenir intent, però, de dir que no ens en hagin romàs alguns en el tinter. Heu-vos ací la llista: Esplugu de Miralles o Portaclusa, Sant Llorenç o la Roca o Espadella, Petrapertusa, Corsà, Claramunt

⁵ Segons un document que és la donació de la meitat del castell de Santalinya que, el 15 d'agost de 1035 (any 5 d'Enric), atorgà a favor de Santa Maria de la Seu el comte d'Urgell Ermengol II, «el Pelegrí», i la seva esposa Constança, els termes de Santalinya eren: a orient els termes d'Alós, a migdia la serra de sobre el castell de Llorenç, a cerç el terme d'Ager, a migjorn el castell d'Os i de Castelló (*Arxiu d'Ager*, doc. 137). Un altre document de 2 de juliol de 1036 diu que les afrontacions d'aquest castell són: a orient el riu Noguera (Pallaresa), a migdia la font d'Almahaleve i la muntanya Salabro, a occident Vilamajor, la penna d'Allenú i el terme d'Osca cerç les Roques de Santa Cecília i Coscolgo (*Arxiu C. A.*, pergami n. 1 de R. B. I.).

⁶ Canellas és avui un petit vilatge del terme municipal de Tragó de Noguera (*Geografia General de Catalunya, Província de Lleyda*, pàg. 308).

⁷ *Arxiu d'Ager*, documents 69, 1016, 1577.

⁸ *Arxiu d'Ager*, Procès 2408, núm. 8. El castell i termes de Santalinya, conquesta ja feta en 1035 per Ermengol el Pelegrí (*Arxiu d'Ager*, doc. 137), va evidentment aquí reclòs en els termes agerencs, confrontant aleshores el castell d'Ager de la banda de migdia amb els castells de Llorenç, Balaguer, Castelló de Farfanya i Canelles, que eren encara llavors en poder dels àrabs.

o Abella Segà, Santa Coloma, Agulló, Pedra, Colobó, Aspremont, Nascum, Mallevec, Ametlla ⁹, Règola, Oronès, Montesquiu o Puig de Ludel, Cas, Fontdepou, Vilamajor, Millà, Portol o Portolós, Ager ¹⁰. Coexistien ben segur al mateix temps Barbells, Cortines, Cogul i Mora, que consten en documents d'Ager de pocs anys de la mort del nostre Arnau. Tots aquests llocs eren altres tants castells que junt amb les torres o espiells, aquí i allà construïts, guardaven i defensaven els termes d'Ager contra tota incursió agerena, o servien alhora per a espiar la situació de l'enemic i atacar-lo en el moment propici. D'alguna d'aquestes torres, com la de Santa Felícites, se'n fa esment en els documents de l'arxiu de l'Abadia agerena, i es conserven encara d'ençà d'aleshores les torres de Cas, que s'albiren d'una respectable llunyania. Segons això, quasi gosarem a dir que totes les muntanyes del país agerenc, particularment les més properes a la vila principal, eren coronades de castells i torres fins a fer-se el territori inexpugnable, ço que mostra la previsió i talent pràctic i extraordinari del valent cabdill d'Ager, el renomnat Arnau Mir de Tost. No sabria ara estar-me de dir que, en els bons temps d'Ager, època de l'Arnau i dels senyors vescomtes, fins cap a la desfeta de l'últim comte d'Urgell, aquells extensos paratges de la famosa vall selvàtica, avui en dia tan àrids i desolats, presentaven els seus camps verdejants de lli i canem: els documents de l'arxiu d'Ager a cada pas esmenten els llinars i canemars d'aquell territori.

Les dues conquestes cristianes d'Ager

Creiem que no ha de posar-se en tela de judici l'ocupació del territori pels musulmans, fins i tot d'una manera *constant i permanent*, àdhuc admetent de bon grat que, com vol Codera, les contrades més enasprades dels Pirineus mai no haguessin estat en poder habitual dels alarbs. El no constatar, dèiem, en el primer article sobre Arnau Mir de Tost ¹¹, ni un sol po-

⁹ El castell d'Ametlla, bé que situat a la vall d'Ager, en els documents ve consignat com pertanyent al comtat d'Urgell (*Arxiu d'Ager*, doc. 1063 i altres).

¹⁰ Tots aquests llocs consten en els documents de l'arxiu d'Ager de l'època de l'Arnau (núms. 69, 166, 465, 526, 1534, 1579, 1615, 2111, 2143, 2427), fora dels castells de Petrapertusa i Colobó, que surten en un document del temps de Ramon Berenguer I (1035-1076) de cap a l'any 1040, el qual document són uns capítols de greuges que fa Ramon de Pallars contra Ermengol d'Urgell, adreçant-se al comte Ramon de Barcelona perquè li faci justícia (*Arxiu Cor. Aragó*, pergami 37 de R. B. L. sense data). Petrapertusa o encara simplement Pertusa ix també en documents de l'arxiu d'Ager d'època més recent.

¹¹ REVISTA DE CATALUNYA, gener de 1926, pàg. 26, nota 1.

ble des de Tremp al Montsec en l'acte de la consagració de la catedral de la Seu, en 839, fa suposar que tota aquella part de la Conca estava ocupada de molt temps enrera pels sarraïns, i així devien estar-ho consegüentment la vall i termes d'Ager com a pas natural entre les riques comarques urgellenques i lleidatanes i la Conca baixa pallaresa. A més, consta positivament que, en la segona meitat del segle desè, el bisbe de Pallars o Roda, Ató, va treure els moros *de tota la terra pallaresa, quan encara aquests tenien tota l'Espanya* ¹². Damunt d'això, un document de l'arxiu d'Ager (núm. 69), que és la donació que, al 4 d'abril de 1068, fan Arnau Mir i Arsendis de tot el territori agerenc a l'Abadia de Sant Pere, ens diu en forma ben explícita que el castell d'Ager estava *en terra de sarraïns, in partibus sarracenorum*, ço que significa que aquell país, al migjorn del Montsec, estava en possessió constant i permanent dels àrabs. És, doncs, indubtable l'ocupació habitual del territori agerenc de banda dels moros abans que d'allí fossin expulsats pels nostres conquistadors.

Els historiadors de la nostra terra, Villanueva, Miret i Sans, Carreras i Candi, i Rovira i Virgili, van d'acord en afirmar que la vall d'Ager fou reconquistada dues vegades per les armes cristianes sense poder-nos dir, però, l'any exacte d'ambdues reconquestes. L'arxiu d'Ager, amb tot i ésser riquíssim en documentació, no arriba a aclarir aquest tema important, encara que, respecte a l'època justa de la segona conquesta cristiana, hom pot treure dels seus instruments una data ben bé aproximada. L'arxiu de la Corona d'Aragó, tan escorcollat, si bé no exhaurit ni de molt, pels moderns historiadors nostrats, sembla que no pot donar més tampoc sobre aquesta qüestió interessant. Nosaltres poca cosa més de nou podem dir en aquest punt, i això que hem recercat de debò i hem meditat en consciència damunt de documents, per tal de copsar una cosa que veritablement ens atrau. Ens donariem per satisfets només de poder ésser una mica més concrets i explícits en fixar la data de les dues conquestes cristianes de la vall d'Ager.

És cert que, al 4 de setembre de 1034 (any 4 del rei Enric), els nostres guerrers havien reconquistat l'insigne i famós castell agerenc. El document que això ens assabenta, el cita Miret i Sans ¹³, el qual tingué la bona fortuna de trobar-lo a l'arxiu de la *Biblioteca Nacional* de París, *Collection Moreau*, vol. 22, fol. 82, el qual document, segons la nota que es llegeix al marge del títol citat, fou copiat del cartulari major del monestir de Sant Miquel de Cuixà, fol. III-v., i és una donació que Fimengol II, el Pelagri, i Arnau Mir de Tost fan tots plegats al monestir de Cuixà de posse-

¹² *Cartulari de Roda*, citat pel P. Jaume Pasqual en *El antiguo Obispado del Pallás*, pàg. 70, document 21.

¹³ *El Vizconde de Castellbó*, pàg. 70.

sions i altres drets en el castell d'Ager. Posat que Miret i Sans només fa que citar senzillament aquest document, i no sabem nosaltres que hagi estat publicat, amb tot i ésser de tanta importància quant a la conquesta d'Ager, opinem que val la pena de donar-lo aquí traduït al català. A nosaltres ens l'ha tramès de França, en llatí mateix, un germà nostre en religió. Diu el document: «En el nom del Senyor. Jo Ermengol, per la gràcia de Déu, comte, i Constança, la meua muller, i Arnau Mir i la seva esposa Arsendis (Arsindia), tots junts donem a Déu i a Sant Miquel Arcàngel del monestir de Cuixà i als monjos que allí sojornen, presents i esdevenidors, dues hortolades en el castell d'Ager per a remei de les nostres ànimes, amb terres i vinyes i horts i arbres i llinars i les *dècimes* que d'allí n'eixiran: a més atorguem facultat i llicència als homes d'aquell castell que puguin fer donacions de llurs terres i vinyes, si volien. Ensem volem que, si el comte, carlans (castellanes) i cavallers en les seves incursions contra els pagans (sarraïns) adquirien alguna cosa, facin mercè de les *dècimes* de tot. (Vénen ara les malediccions i les sancions contra els possibles usurpadors.) Facta ista charta donationis II nonis septembris anno IIII regni Ihenrico rege. — Signum Ermengaudus. — Signum Constantia. — Signum Arnaldus Mir. — Signum Arsinde, qui ista charte donationis rogavimus scribere et testes firmare. Signum Ricardus. — Signum Pontio Mir. — Signum Berengario Altemir et Rorengardus gratia Dei comes.» Bé que aquest document no ens marca precisament la data de la primera conquesta ¹⁴ d'Ager, dient-nos només d'una manera explícita que, al 4 de setembre de 1034, els cristians tenien ja en llur poder aquell castell i vila; tanmateix, ben examinat el tal instrument, del seu contingut i altres circumstàncies sembla que hom pot deduir amb prou de probabilitat com l'esmentada conquesta era recent en aquella data. Els comtes i cabdills cristians de la Marca Hispànica als segles XI i XII, pregonament religiosos, posaven tota la confiança en Déu en llurs empreses bèl·liques contra els moros, atribuïnt al seu auxili sobirà el feliç èxit assolit ¹⁵; i en agraïment a les divines misericòrdies s'apressaven a fer participants dels béns conquerits a les esglésies i monestirs, donant-los riques possessions, delmes i primícies. Tal fou el costum també dels antics comtes

¹⁴ Villanueva confessa que no sap en quina època es verificà la primera conquesta d'Ager, encara que suposa que tingué lloc a principis del segle XI per obra d'Arnau Mir de Tost, fundant-se que ja en 1036 i 1041 aquella vila estava poblada de cristians i posseïa esglésies i un monestir en estat florent (*Viage literario*, vol. 9, pàg. 95). Carreras i Candi creu que la primera conquesta del territori agerenc s'esdevingué abans de 1034, ço és, quan Ager, formant part del reialme de Saragossa, era sotmesa a l'autoritat d'Hixem ben Mohamed ben Hixem el Totxibí (*Miscelània Històrica catalana*, pàg. 9). Rovira i Virgili escriu que Arnau Mir de Tost conquistà terres a la vall d'Ager en els primers anys del dèseni 1030-1040, i que els sarraïns entre els anys 1041 i 1048 devien entrar novament a Ager i la seva vall, on feren grans destroces. Cap a l'any 1050 Arnau Mir havia ja reconquistat definitivament aquell territori (*Història Nacional de Catalunya*, vol. III, pàg. 580).

¹⁵ Bolari y Jovany, *Orígenes històrics de Catalunya*, pàg. 325.

d'Urgell, que ressalta admirablement en les seves *cartes elemosinàries* a Santa Maria de la Seu i de Solsona. Ermengol el Pelegrí no havia encara reconquistat del tot el castell de Santalinya, al 15 d'agost de 1035 (any 5 d'Enric), quan aquell dia mateix de l'Assumpció oferia a Santa Maria de la seu urgellitana la meitat de l'alludit castell ¹⁶. Arnau Mir de Tost no era pas menys agraït als favors de l'Altíssim per les victòries que li concedia contra els pagans, cuitant, com el seu gran amic i senyor Ermengol II, a dispositar als peus del tron del suprem Benfactor donacions de les seves conquestes. Ho demostren les seves repetides i esplèndides dotacions de l'abadia de Sant Pere d'Ager. La generosa i règia donació de possessions i delmes que en el castell d'Ager atorguen al venerable cenobi de Cuixà Ermengol d'Urgell i Arnau Mir de Tost, no és altre, sembla, que el ressò de la recent conquesta del castell agerenc. La donació general que el comte d'Urgell i el senyor d'Ager fan al Monestir de Cuixà del *delme* del dit castell i encara del *delme* de tot ço que el *comte*, *carlans* i *cavallers* guanyarien en les seves escomeses contra els àrabs, significa que abans no havien estat adjudicats encara a cap església els delmes agerencs, i així aquella era la primera atorgació de delmes que hom feia a la Religió en el territori d'Ager. Doncs bé, era costum en l'època de la reconquesta cristiana en el nostre país que, un pic els comtes i senyors havien tret algun castell o localitat del domini dels sarraïns, prompte fundaven allí esglésies i els feien mercè dels delmes, primícies, oblacions i defuncions. Quan Borrell, comte d'Urgell, va haver reconquistat el castell d'Artesa, el donà a Mir Arnau de Cervera, reservant-se els delmes i primícies, i quedà obligat Mir Arnau a fundar allí una església dedicada a Santa Maria, a la qual el comte Borrell (d'Urgell) atorgà els referits delmes i primícies i, a més, per a l'obra de l'església, 30 unces d'or i argent i 10 unces més d'or per a llibres i ornaments; i el senyor Mir Arnau li féu mercè del cementiri i en concepte d'oblacions i *lluminària* li donà diverses possessions (alous) en la vila Melgosa ¹⁷. Els delmes, doncs, atorgats per Ermengol II i Arnau Mir de Tost a Sant Miquel de Cuixà, no destinats abans a cap altra església, ens donen entenent que la reconquesta cristiana d'Ager, al 4 de setembre de 1034, data de la donació, havia estat llavors de poc realitzada. Ultra això, el mateix document insinua a bastança que, a l'època de la seva data, la conquesta del castell agerenc no era finida encara. El castell material, la vila i part dels termes d'Ager eren caiguts realment en mans dels guerrers cristians, no pas tot el territori jurisdiccional del dit castell. Expressa, en efecte, el document que, donat que el comte, carlans i cavallers en llurs atacs contra els pagans ad-

¹⁶ *Arxiu d'Ager*, doc. 137.

¹⁷ *Arxiu d'Ager*, doc. 2485.

quirissin alguns béns o possessions, haurien de satisfer el delme de tot al Monestir de Cuixà. Ara bé, és clar que aquestes incursions dels nostres contra els moros havien de tenir lloc dins els mateixos termes d'Ager, puix és evident que la donació d'aquests delmes i altres béns atorgats a l'esmentat Cenobi pel comte d'Urgell i Arnau Mir de Tost eren només que del castell d'Ager i prou. Així, si al 4 de setembre de 1034 el castell agerenc només era reconquerit en part, la seva conquesta era recent encara en aquella data. Que el comte d'Urgell i els seus homes s'estaven batent amb els àrabs cap a l'any 1034 en aquells indrets de la ribera dreta del Segre, es dedueix per la donació de la meitat del castell de Santalinya, feta a Santa Maria de la Seu, el qual castell no era encara del tot reconquerit al 15 d'agost de 1035, època de la donació, puix en el document adés citat (*arxiu d'Ager*, núm. 137) es diu que Ermengol i la seva muller Constança fan mercè a Santa Maria Urgellitana de la meitat del castell de Santalinya que *Déu els ha donat, no per llurs mèrits, sinó per la seva gran clemència*, i diuen que li donen *tot el que de present allí tenen i que d'aleshores endavant adquiriran amb l'auxili de Déu: Donamus nos... quantum hodie ibi habemus vel in antea Deo auxiliante adquisituri erimus*.

De tot això, creiem que hom deu treure lògicament que la primera conquesta cristiana del castell d'Ager s'esdevingué l'any 1034 o no molt de temps abans. És clar que desitjariem la troballa d'algun altre document, més convincent i explícit encara; tanmateix, l'esmentat de la Biblioteca Nacional de París, copiat del cartulari major del monestir de Sant Miquel de Cuixà, escampa llum a bastament per fixar l'any 1034 o poc abans com a època de la primera reconquesta d'Ager. Sembla que ben aviat quedarà sòlidament assegurada aquesta conquesta, per tal com veiem que abans de dos anys, val a dir, a 22 de maig de 1036 (any 5 d'Enric), trobem establert a Ager un monestir amb abat propi, Lanfranc, al qual competia la collació de la rectoria d'Artesa¹⁸.

Els cristians no gaudiren llarg temps els fruits de la seva victòria en la conquesta del castell d'Ager, el qual caigué altra vegada en mans dels pertinaxos sarraïns després d'una forta embranzida, encara que ben prompte fou recobrat d'una manera definitiva per nostre heroi Arnau Mir de Tost, com canten els documents. L'entrada funesta dels àrabs al castell i vila d'A-

¹⁸ Villanueva, *Viage literario*, vol. X, pàgs. 162-163. Villanueva cita aquí un document de l'arxiu de Montserrat, caixó, 28. lligat 23, núm. 1, que ell llegí original però que avui no existeix. El P. Pasqual, premonstratense, *Sacrae Antiquitatis Cataluniae Monumenta*, vol. III, pàg. 21, ens dóna també un extracte d'aquest document montserratí. Un altre document de l'arxiu d'Ager (doc. 2485), de 22 de maig de 1037, fa esment de la mateixa Abadía agerenga i del seu abat Lanfranc. Sospito que aquest monestir d'Ager degué la seva fundació al de Sant Miquel de Cuixà que tanta riquesa de béns posseïa en el castell agerenc, i per ço l'abadia de Lanfranc seria benedictina com ho era la del famós Cenobi de Conflent.

ger ve relatada en un document de 2 de juny de 1061 (any 1 de Felip), que és un judici celebrat davant el *senyor Arnau, ante dominum Arnallum*, en la seva cambra d'Ager, el qual judici versava sobre un llinar, deixat en testament a les esglésies de la mateixa vila d'Ager; i, com el jutge hagués demanat el dit testament, li respongué la part querellant que, *quan els sarraïns prengueren el castell i vila d'Ager, cremaren i destruïren totes les escriptures que pogueren haver, i que per això el testament no podia ara trobar-se*: «Judex autem ipsum testamentum requisit, sed nullus eum ostendere potuit, quia, quando saraceni ipsum castrum et villam de Ager ceperunt, omnes scripturas quas ibi repperunt, cremaverunt el deleverunt»¹⁹. Els mateixos Arnau Mir i Arsendis, la seva muller, confessen que guanyaren als sarraïns el castell d'Ager i altres castells de la seva vall en una donació que, al 21 de març de 1408 (any 17 d'Enric) feren a l'església de Sant Pere d'Ager de l'església de Sant Vicents de la mateixa vila i de totes les altres esglésies que a present eren o temps a venir s'edificarien dins la dita vila d'Ager i en els seus termes, consignant ara també a Sant Pere les esglésies de Mont-Aspre, Sant Llorenç, Claramunt, Fet, Bellmunt i Santa Maria que està al pla, damunt del castell d'Ager: «Totes aquestes coses, diuen Arnau i Arsendis, ens pervingueren de la misericòrdia de Déu, el qual ens conferí la gràcia de treure-ho tot de les mans dels sarraïns»: «Advenerunt quidem nobis haec omnia iam dicta per Dei Omnipotentis misericordiam, qui tantam nobis contulit gratiam ut de manibus sarracenorum nobis tribuit»²⁰. Però, on expressen encara d'una manera més clara i terminant els senyors d'Ager, Arnau i Arsendis, com ells havien conquistat dels alarbs el castell i termes d'Ager (segona conquesta), és en la sobirana donació de tot aquell territori que, al 4 d'abril de 1068 (any 8 de Felip), atorguen a l'Abadia de Sant Pere que ells havien fundada i ricament dotada. Aquí, aquelles dues ànimes grans, com pressentint el pròxim final de la seva vida, es recullen en si mateixes, fan memòria de tots els beneficis que els havia atorgat l'Altíssim, i amb el cor agraït li volen retornar les seves mercès. Recorden, sobretot, «com la divina misericòrdia els donà victòria contra els pagans, i després de molts perills i tribulacions i persecucions els féu assolir en *terra de Sarraïns*, possessions, castells i fortalises, que varen guanyar de la seva potestat, entre les quals coses ressalta el castell agerenc, insigne i preclar, que, alçant amunt el seu cap, contempla els pobles i llocs que li pertanyen, situat ell en mig de la selvàtica vall»²¹. Altres documents de l'arxiu d'Ager justifiquen que Arnau Mir de Tost és el segon conqueridor del país age-

¹⁹ Arxiu d'Ager, doc. 2123.

²⁰ Arxiu d'Ager, doc. 512, 1579.

²¹ Arxiu d'Ager, doc. 69, 1016, 1577.

renc; tanmateix n'hi ha prou amb els que acabem d'adduir pel que fa al cas. El punt difícil és un altre: no és el fet de la segona conquesta cristiana d'Ager, sinó l'època en què s'esdevingué. Veiem ara si ens és possible circumscriure una mica més l'època que d'aquesta reconquesta assenyalen generalment els historiadors de la nostra terra, els quals volen que fos entre els anys 1041 i 1048, ó 1050. La combinació dels documents de l'arxiu d'Ager ens donarà una època més aproximada. En veritat, les dates de 1041 i 1048 són dues fites que hom no pot ultrapassar per definir el doble esdeveniment de la nova conquesta del país agerenc de part dels musulmans i la seva alliberació definitiva de banda dels cristians, capitanejats per Arnau Mir de Tost. L'existència del monestir agerenc de l'abat Lanfranc, en els anys 1036 i 1037 ²², l'ampla donació d'alous que Arnau Mir i Arsendis fan als cònjuges Ollemer i Cheno en tots els termes d'Ager, al 6 de setembre de 1037 (any 7 d'Enric) ²³, l'esment de les florents esglésies cristianes de Sant Pere i Sant Vicents en aquella vila, en febrer de 1040 ó 1041 (any 10 d'Enric) ²⁴, l'exempció de tributs i serveis personals i venda de delmes, atorgades per Arnau i Arsendis a llurs vassalls Exabel i Garoca en el territori d'Ager, de Noguera a Noguera i de Portol al Montsec, al 7 d'agost de 1041 (any 11 del rei Enric) ²⁵, i, a més, el fet ben eloqüent, malgrat d'ésser negatiu, que, entre els documents de l'arxiu de l'Abadia agerenga, no se'ns dona a entendre la nova conquesta dels moros del territori d'Ager fins a l'any de 1048, en què Arnau Mir de Tost l'ha alliberat ja altra vegada de les mans sarraïnes ²⁶, són dades convincents que la nova caiguda de la vall i termes d'Ager en poder dels alarbs no s'esdevingué abans de 1041, com d'acord amb Villanueva afirmen els historiadors nostres d'avui dia. Ço que ens manca dir, dilucidarà encara més el nostre punt de mira. De l'any 1048 ençà, fins al 2 de juny de 1061, data del document on es diu que temps enrera entraren els sarraïns a la vila i castell d'Ager, cremant les escriptures que caigueren a les seves mans, tampoc no ocorregué mai cap conquesta musulmana en el territori agerenc. En efecte, del 21 de març de 1048 és precisament la donació que fa Arnau Mir de Tost a Sant Pere d'Ager de les esglésies de Sant Vicents i de Santa Maria del Pla de la mateixa vila i de les esglésies, i també dels termes d'Ager, Montaspre, Sant Llorenç, Claramunt, Fet i Bellmunt, amb les primícies, ofrenes, defuncions i d'altres béns, tot el qual, diu, *ho ha conquistat dels sarraïns per la misericòrdia de*

²² Documents citats en el presen. article, nota 18.

²³ *Arxiu d'Ager*, doc. 2124.

²⁴ *Ibidem*, doc. 2188.

²⁵ *Ibidem*, doc. 2076 i 1548.

²⁶ *Ibidem*, doc. 1579 i 512.

Déu ²⁷. Després és ja constant la presència d'Arnau en el territori agerenc, ni mai es parla de cap més conquesta aràbica. El mateix any de 1048 és consagrada l'església de Sant Salvador d'Ager pel bisbe Arnulf, de Roda ²⁸. Al 1049, Arnau atorga carta de franquícies als veïns de la Règola ²⁹. Dos anys després, entre molts altres béns de què fa mercè Arnau Mir a Sant Miquel de Montmagastre, li assenyala també possessions a Ager i Cas ³⁰. En 1054, Felemir fa diversos llegats a les esglésies de Sant Pere ³¹. En 1056, Arnau i Arsendis funden solemnement l'Abadia agerenga i la doten amb profusió de riqueses ³². I així continuen expressant-se els documents de l'arxiu d'Ager. La nova conquesta sarraïna, doncs, i la següent reconquesta cristiana d'Ager no traspassen l'any 1048. Així que cal encabir la segona reconquesta cristiana entre els anys 1041 i 1048.

Però, al mig d'aquestes dues dates n'hi ha encara una altra que convé tenir molt en compte per poder atansar-nos més i més a l'època veritable de l'esmentada conquesta agerenga: és el 8 de desembre de 1045 (any 15 d'Enric). En aquest dia, Arnau Mir i la seva muller Arsendis atorguen donació a l'església de Sant Pere d'Ager del delme de totes les dominicatures o drets de senyor que posseïen en aquell terme i en els termes de Sant Llorenç, de Fet i de Bellmunt, i diu que tot això confronta a orient amb la Noguera Pallaresa, a migdia amb la partida de Portolós i termes d'Os, a occident amb el riu Guarta (més enllà de la Noguera Ribagorçana) i a tramuntana amb el cim del Montsec ³³. Doncs bé, nuant aquesta nova data amb el que dèiem ara mateix, hem d'admetre que la darrera conquesta musulmana d'Ager i la seva definitiva reconquesta cristiana s'esdevingué per força entre els anys 1041 i 1045, o bé entre 1045 i 1048. Al nostre juí, cal decidir-nos per aquest últim període de temps i no sense fonament. Al 31 de desembre del 1042 (any 12 d'Enric), Arnau i Arsendis donen a Guerau Bonasma el terme de l'Esplugu de Miralles o de Portaclusa que confinava amb el riu Noguerola (Noguera Ribagorçana), però que queia de la banda d'aquí de la vall d'Ager; i li donen aquell districte amb el ben entès que no podrà reconèixer allí altre senyor que Arnau ³⁴. Això ens assabenta que Arnau Mir romanía com a senyor d'Ager en aquella data tan pròxima a l'any 1041. Tanmateix, allò que ens persuadeix a acceptar el període 1045-

²⁷ *Ibidem*, documents de la nota anterior.

²⁸ *Ibidem*, doc. 1564.

²⁹ *Ibidem*, doc. 502, 944, 2372.

³⁰ *Ibidem*, doc. 351, 1570.

³¹ *Ibidem*, doc. 490.

³² *Ibidem*, doc. 2481.

³³ *Arxiu d'Ager*, doc. 130.

³⁴ *Ibidem*, doc. 477.

1048 de preferència al de 1041-1045 per incloure-hi la segona conquesta d'Ager, no és una raó gens lleugera ni menyspreable. En efecte, Arnau Mir de Tost, al dia 15 d'octubre de 1043 (any 13 d'Enric, adquireix de mans del comte de Pallars, Ramon III, amb contracte de compra-venda, el domini útil del castell de la Roca o de Sant Llorenç, per la suma de 40 unces d'or ³⁵. Al cap de dos anys, això és, al 2 de març de 1045 (any 14 d'Enric), el mateix comte Ramon III empenyora a Arnau Mir la meitat del domini directe de l'alludit castell de Sant Llorenç, per 5 unces d'or, convenint ambdós contractants que, de no tornar el comte a Arnau les 5 unces per tot el dia de la festa propvinent de Sant Joan, aquest últim quedaria senyor absolut d'aquell castell i podria disposar-ne al seu albir ³⁶. Ben segur que el comte Ramon no tornaria al nostre Arnau el dinar manllevat al dia de Sant Joan, puix que, al 8 de desembre del mateix any de 1045, com dèiem suara, Arnau posava en mans de la clerecia de Sant Pere d'Ager els drets dominicals del terme de Sant Llorenç, senyal que era ja senyor d'aquell país. Més que res, aquí cal remarcar una cosa que diu al nostre propòsit, i és que a l'any 1045 el castell de Sant Llorenç pertany al comte Ramon III de Pallars, i d'aquest passa en el mateix any a Arnau Mir de Tost. I bé, d'allí a tres anys, és a dir, al 21 de març de 1048, Arnau, en donar a Sant Pere d'Ager l'església de Sant Llorenç amb les seves primícies, ofrenes i oblacions, diu que *ha conquistat als sarraïns* aquell castell, com també els castells i termes d'Ager, Montaspre, Claramunt, Fet i Bellmunt, segons manifestàvem ara de poc. Per tant, dins aquests tres anys, 1045-1048, el castell de Sant Llorenç passa successivament del comte de Pallars a Arnau Mir, als sarraïns, altra vegada a Arnau Mir per conquesta i a l'església de Sant Pere d'Ager per mercè del conqueridor. I, com en la donació de 1048 a l'església de Sant Pere fa constar Arnau no tan sols la conquesta del castell de Sant Llorenç, ans també la dels castells d'Ager, Claramunt, Montaspre, Fet i Bellmunt, és dins aquell trienni on cal posar la conquesta aràbica i la reconquesta cristiana subsegüent; i, per dir-ho amb paraules més concretes encara, hom ha d'encabir la tal conquesta i reconquesta entre el 8 de desembre de 1045, data de la donació de les dominicatures dels termes d'Ager, Sant Llorenç, Fet i Bellmunt a l'església de Sant Pere, i el 21 de març de 1048, data de la donació a la mateixa església de Sant Pere dels termes *conquistats* d'Ager, Montaspre, Claramunt, Sant Llorenç, Fet i Bellmunt.

Encara més. Tot descabdellant el fil d'aquest tema, àdhuc tenim per ben probable que la repetida conquesta musulmana de la vall d'Ager i la ulterior reconquesta cristiana ocorregueren entre l'11 d'agost de 1047 (any

³⁵ *Ibidem*, doc. 498.

³⁶ *Ibidem*, doc. 475.

17 d'Enric) i el 21 de març de 1048, amb tot i ésser una mica curt l'interval de 7 mesos per a donar lloc a aquella doble conquesta. Efectivament, a l'11 d'agost de 1047, una tal Aba fa donació a Arnau Mir de Tost del terme de l'Espluga de Miralles o de Portaclusa, que, a tenor de les confrontacions, tocava a la Noguera Ribagorçana i era un districte del terme de Sant Llorenç, caient tot a la banda d'ací de la vall d'Ager. El donatari recompensa a aquella dona amb una unça d'or i la quarta part del delme de la parròquia de Sant Llorenç³⁷. Doncs bé, aquesta donació l'atorgà Aba després o abans de l'última reconquesta cristiana de l'alludit terme de l'Espluga de Miralles; després de la reconquesta cristiana no és gaire probable, perquè el mer fet d'haver guanyat als sarraïns alguna cosa era tingut aleshores com a títol suficient i just per apropiar-se-la, i en aquest cas la donació que fa Aba del terme de l'Espluga era de més a més, posat que Arnau podia fer-se seu aquell districte per raó de conquesta. Ja compremem que Aba hauria pogut atorgar donació del tal territori a Arnau Mir de Tost després de la reconquesta cristiana de tots aquells països del Montsec, havent aquella senyora o algun seu antecessor tingut domini sobre el districte de l'Espluga abans de la conquesta sarraïna, i que després Arnau com a caràcter delicat i generós hagués volgut reconèixer certs drets a Aba a posseir aquell terme i per la cessió d'aquests drets retribuir-la donant-li, com hem dit, una unça d'or i la quarta part del delme de la parròquia de Sant Llorenç; però això té poca probabilitat. Sembla, doncs, com a cosa més natural i probable, que la donació d'Aba s'esdevingué abans de la reconquesta cristiana i encara abans de la conquesta sarraïna, puix aquella donació a Arnau, feta durant la lluita o domini dels alarbs, és impossible, ni aleshores Arnau podia donar en retorn a Aba part del delme de Sant Llorenç. Així que la tal donació d'Aba molt probablement és anterior a la nova conquesta musulmana i a la definitiva reconquesta d'Arnau Mir. Per tant, és el més probable que aquestes dues conquestes tingueren lloc entre l'11 d'agost de 1047, data de la donació d'Aba, i el 21 de març de 1048, data de la donació a Sant Pere dels termes conquistats d'Ager, Montaspre, Claramunt, Sant Llorenç, Fet i Bellmunt.

Dels documents ara citats i de tot em sembla, doncs, de treure en clar que la darrera conquesta sarraïna del país agerenc i el seu recobriment definitiu de banda dels cristians s'esdevingueren entre el 8 de desembre de 1045 i el 21 de març de 1048, i ben probablement entre l'11 d'agost de 1047 i el 21 de març de 1048.

Però, val a dir-ho, la reconquesta cristiana no era pas completa encara. De la part de migjorn el terreny recobrat tenia un límit ben reduït; allí

³⁷ *Ibidem*, doc. 455.

mateix, tot a prop d'Ager, hi havia *la selva enfront d'Espanya*, com diu el document citat, núm. 512 de l'Abadia agerenc. Arnau Mir de Tost s'estenia ja aleshores de Noguera a Noguera i més enllà fins al riu Guarta i al nord fins al Montsec; però no era així del cantó de migdia, per on el nostre conquistador gairebé podia donar-se la mà amb els enemics des de la seva residència de la vila d'Ager. El document de referència, en assenyalar els drets dominicals que Arnau posseïa veinament a l'església de Santa Maria del Pla, damunt mateix del castell agerenc, *super castrum Ager*, diu que tenen per afrontacions a orient Puigaspre, a occident el coll d'Agulló, prop del camí que va a Santa Coloma, i a sud *el bosc que està davant de la dita església de Santa Maria vers Espanya*; cal aquí remarcar que així Puigaspre com Agulló, límits de confrontació, estan tocant quasi allí mateix de la vila d'Ager, cosa la qual manifesta que també el bosc i Espanya (terra de sarraïns), límit meridional, havien de trobar-se ben a prop. L'esmentat document apareix molt detallat, i els pobles allí citats que es donen a l'església de Sant Pere, són tots de la vall d'Ager més pròxima al Montsec, no figurant-ne entre ells cap de la vila d'Ager vers migdia. La tasca, doncs, del recent conquistador haurà de tenir per objecte l'eixample del territori fins a topa els límits fronterers dels castells d'Alòs, Santalinya, Os i Canelles, bé que la vista d'Arnau s'estén encara, per occident, fins al Cinca, *usque ad alveum Sinchae*, com diu ell allí mateix, i més endavant acarona fins i tot l'intent i l'esperança de conquerir la cobejada ciutat de Lleida ³⁸, que tant de goig feia als sobirans de Catalunya i Aragó. Des de la referida data de 1048 hom veu el gran conquistador d'Ager treballar incansablement per engrandir aquell territori, repoblar-lo i posar-lo en estat d'invencible resistència contra de qualsevulla acció dels alarbs veïns. El seu ferm propòsit és d'avançar la reconquesta cristiana de la nostra terra cap a migjorn i també de la banda de Ribagorça. Ja a l'últim dia de febrer de 1048 (any 17 d'Enric) havia comprat al comte d'Urgell, Ermengol III, el de Barbastre, el castell de Malagastre—entre el Segre, Alòs, Vernet, Artesa i Rubió—per la suma de 1600 sous ³⁹. Així ell tenia una base forta a l'altre cantó del riu per prevenir-se contra els atacs possibles dels sarraïns, posseïdors encara dels castells de Camarasa, Llorenç i Balaguer. En 2 de març de 1049 (any 18 d'Enric), sona per primera vegada el nom de Sant Julià de la Règola a la part de llevant i un poc al sud de la vila d'Ager, a prop de la Noguera Pallaresa, atorgant Arnau Mir als habitants d'aquell lloc de Sant Julià una carta-pobla, per la qual els eximeix perpètuament de tota mena de tributs, només que vindran obligats a donar els delmes, pri-

³⁸ *Arxiu d'Ager*, doc. 464.

³⁹ *Ibidem*, doc. 1647.

mícies i oblacions a l'església de Sant Pere d'Ager i a servir com a vassalls als *abats d'aquella Abadia*: vol també Arnau que els veïns de la Règola edificuin allí cases, i les habitin i conreïn els camps ⁴⁰. Més endavant, aniran eixint en els documents els pobles que el polític Arnau haurà conquistats i fundats a la banda de migjorn del seu territori d'Ager, els quals llocs ens assabentaràn alhora la seva extensió i l'avançament allí de la reconquesta cristiana. Hagué d'ajudar també bona cosa al prudentíssim conqueridor d'Ager a assegurar-se i consolidar-se en aquell país, l'enfeudament del castell de Camarasa que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer I, li atorgà al 5 de novembre de 1050 (any 20 del rei Enric) ⁴¹. Quan el nostre Arnau donava en feu alguna població a un dels seus vassalls cavallers, li posava com a condició que havia de construir allí un castell, posat que no n'hi hagués. Així veiem que ho féu, quan al dia 1 ó 2 d'abril de 1063 (any 3 de Felip) infeudà a Mir Gombal el lloc d'Entença (terme de Casserres) que, diu, havia tret del poder dels *ismaelites*, obligant al feudatari que construís allí un castell de pedra i calç ⁴², i llavors que en 24 de desembre de 1066 (any 7 de Felip) donava també en feu a Galceran Erimany el vilatge de Puig de Ludel o Montesquiu, entre els termes d'Ager, Cas, Santalinya i Fontdepou, avenint-se que aquest edificaria allí un castell i que hi sojornaria ⁴³. En tot cas, la reconquesta cristiana de tot el territori d'Ager havia d'ésser feliçment enllestida o poca cosa mancària a fer al 17 d'octubre de 1058 (any 28 d'Enric), data de dos pactes d'aliança entre Ermengol de Barbastre i Arnau Mir de Tost, en un dels quals el senyor d'Ager empenyora com a fermances al comte d'Urgell els castells de Toló i de *Santalinya* ⁴⁴: la possessió pacífica del contigu castell de Santalinya pressuposa a nostre juí l'entera conquesta del castell d'Ager; altrament, Arnau no podia viure segur en cap dels dos castells, tenint entre mig els àrabs, ni seria bo de creure que hagués ell ficat els seus peus en un castell veí i limítrof, tan accidentat i proper de moros com el de Santalinya, si no hagués estat ben fort i segur a casa seva amb la total conquesta del propi territori agerenc.

⁴⁰ *Arxiu d'Ager*, doc. 502, 944, 2372.

⁴¹ *Ibid.*, doc. 968.

⁴² *Ibid.*, doc. 1092.

⁴³ *Ibid.*, doc. 2143.

⁴⁴ *Ibid.*, doc. 1567.

Arnau Mir de Tost primer conquistador d'Ager?

Creiem que com a punt final no desdiu aquí aquesta pregunta després que a llum de documents resta palès com el nostre cabdill fou el segon conqueridor indiscutible del país agerenc. Els historiadors de Catalunya, tan interessats en la solució d'aquest tema igualment que de tot quant fa referència a la reconquesta cristiana de les nostres terres, accepten de bona gana que fou també Arnau el qui primer s'apoderà de les terres meridionals del Montsec, amb tot i no poder demostrar-ho fins ara d'una manera incontrastables. Nosaltres no hem estat molt més sortosos en les nostres recerques respecte a aquest punt. Una cosa veiem indisputable, i és que, segons el document ja al·legat de la Biblioteca Nacional de París, (*Collection Moreau*, vol. 22, fol. 82), Arnau Mir de Tost era evidentment el senyor del castell d'Ager al 4 de setembre de 1034, és a dir, llavors que encara era fresca i no acabada, i tal vegada un xic endarrerida, la conquesta d'aquell territori. En efecte, Arnau se'ns presenta en aquella data junt amb el comte d'Urgell, Ermengol II, el Pelegrí, com el superior del país d'Ager, dels seus nobles i guerrers, per això com Arnau i Ermengol fan plegats unes mateixes donacions a Sant Miquel de Cuixà, objecte de l'alludit document, atorgant al famós Cenobi rossellonès extenses propietats (alous) i delmes en el territori agerenc, concedint als homes del Castell llicència de poder donar al dit Convent el que volguessin de llurs terres i vinyes; feren mercè encara a Sant Miquel de la dècima part de tot el que endavant guanyarien el comte, carlans i cavallers en llurs incursions contra dels sarraïns, i manaren per fi als possibles dilapidadors d'aquests béns la deguda restricció i composició. Aquí, doncs, el comte Ermengol i Arnau Mir obren a tall de dues potestats superiors, ambdós exerceixen funcions similars d'alt domini i jurisdicció damunt de vassalls seus, els cavallers i altres homes del castell. Per tant, Arnau era ja aleshores el senyor del territori agerenc.

Ara bé. Si Arnau Mir de Tost és ja senyor d'Ager en plena i no finalda encara reconquesta d'aquell país del migjorn de Montsec, amb quin dret ell va assolir aquell títol? És evident que Arnau no entrà en possessió del senyoriu d'Ager sense cap raó, només perquè sí. O bé l'hauria rebut del sobirà urgellenc per donació gratuïta, o per compra-venda, o en virtut d'una permuta, o mercès a la seva intervenció personal en la reconquesta d'aquell castell. La circumstància especial d'aparèixer Arnau senyor d'A-

ger en el just moment en què és conquistat aquell territori i que va encara duent-se a fel·liç terme la conquesta, no dóna lloc a un dubte prudent que el títol de senyor d'Ager no l'aconseguí el nostre heroi per cap més raó que per motiu de conquesta personal seva. Cap altra explicació no seria convincent ni encara verament raonable.

Altrament, Ermengol el Pelegrí, en el seu afany d'expulsar musulmans de les contrades meridionals del Montsec—ja hem apuntat la reconquesta del castell de Santalinya, a l'any 1035, pel sobirà d'Urgell—, tenia necessitat de cabdills i guerrers a tota prova. I Arnau Mir era en les terres baixes del comtat urgellès el vassall més a propòsit per als intents de reconquesta d'Ermengol. Aquell personatge muntanyenc que tan alta figura havia de representar en la reconquesta de la Catalunya occidental, posseïa ja a l'època de la primera conquesta cristiana d'Ager un immens territori sense solució de continuïtat, que abastava des dels castells de Guàrdia i Noves, Castellciutat i Serra del Cadí fins a Organyà, Coll de Nargó, Serra de Rialp i Montsec de Rúbies. Tot això comprenien en els seus tres castells de Tost, Montanicell i Llordà, l'últim dels quals, situat al sud-est de la Conca de Tremp, el comprà Arnau Mir al comte d'Urgell, Ermengol II, al 31 de gener de 1033⁴⁵. No hi havia en tot el comtat urgellità un senyor de tan dilatats dominis com el nostre Arnau, que rivalitzava ja aleshores amb el mateix vescomte d'Urgell, senyor de Castelló. Era, per tant, Arnau Mir de Tost com a senyor de gran talla i poder i veí del Montsec septentrional, el cabdill més indicat per a la magna empresa de la reconquesta del país agerenc.

Tot sembla, doncs, justificar l'opinió dels nostres historiadors que es decanten a proclamar Arnau Mir de Tost com el conquistador, que per primera vegada llançà als moros de la vall i termes d'Ager. Per tal de tancar hermèticament tota escletxa de dubte en aquesta qüestió, desitjaríem encara de recolzar-nos en algun altre document, més clar i explícit que no pas el que nosaltres hem esmentat.

Aquesta conquesta d'Ager hagué de consolidar-se bona cosa amb l'expulsió dels alarbs del veí castell de Santalinya, que realitzà el comte d'Urgell, el Pelegrí, en 1035. L'existència d'un Monestir amb Abat propi en la vila agerenga un any després, és senyal que es considerava allí assegurada la reconquesta. En 6 de setembre de 1037 (any 7 d'Enric), Arnau Mir i la seva esposa Arsendis fan donació d'uns alous (propietats) en el castell d'Ager, que consisteixen, diu, en terres, vinyes, cases, casals, horts, llinars, canemars i arbres de tota mena, i que els hi han pervingut en virtut

⁴⁵ Sobre Arnau Mir, posseïdor d'aquests i altres castells, vegi's REVISTA DE CATALUNYA, desembre de 1926, pàgs. 627-640.

de *successió hereditària* i d'aprisió ⁴⁶, i per altres títols; i, en traçar les delimitacions dels termes del castell agerenc on radiquen aquelles finques, diu que són: a orient la Noguera, a migjorn la serra de Nos ⁴⁷, a ponent el riu Noguerola (Noguera Ribagorçana) i a tramuntana la serra d'Ares (Montsec) ⁴⁸. Sembla, doncs, que en 1037 la conquesta del territori d'Ager era del tot enllestida i regnava allí perfecta pau i seguretat.

PERE SANAHUJA

⁴⁶ L'aprisió era l'ocupació de terres abandonades i ermes, seguint-se d'aquí el dret de possessió a favor de l'ocupant en virtut de la prescripció o d'una concessió sobirana, però calia fixar les delimitacions.

⁴⁷ Havia d'ésser la serra de Montclús, car a migjorn d'Ager no n'hi ha d'altra.

⁴⁸ *Arxiu d'Ager*, doc. 2124.

Les idees de P.-J. Proudhon

Conferència donada per Antoni Rovira i Virgili a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona la nit del 20 d'abril del 1929

Senyors:

He de començar la meua conferència d'avui de la mateixa manera que m'he vist obligat a començar totes les meves conferències d'aquests últims temps, o sigui advertint que no he pogut fer, amb vistes a la conferència, un treball de preparació i d'ordenació dels meus pensaments. Pesa damunt meu un excés de feina que em priva d'aquesta part preparatòria, i he de valer-me dels records i idees que tinc sobre els temes de què tracto. En el cas de la conferència d'avui, he de donar-la sense haver pogut rellegir o almenys fullejar abans les principals obres de Proudhon. Només he pogut utilitzar unes frases seves que havia assenyalat temps enrera, en el curs d'unes lectures. Però com que durant la meua vida he llegit i he meditat molt les obres d'aquest gran autor, i en llur essència i sentit les tinc ben presents a la memòria, m'és possible de parlar, sense preparació especial, sobre les seves idees.

L'obra de Proudhon és vasta i rica, i cal un gran esforç per a parlar-ne en una conferència. És una obra que donaria tema per a moltes conferències. És difícil, però, de valorar les diferents parts d'aquesta obra. En l'obra de Proudhon hi ha una gran abundància d'idees, una gran torrentera de pensaments, una extraordinària riquesa de valors contradictoris, i això dificulta un estudi de valoració i de classificació tancat dins límits breus. Caldria que les idees de Proudhon fossin objecte d'un estudi més extens i detallat, d'un curset, per exemple, que fes possible de presentar el descabdellament de la seva obra. És ben difícil de fer, en una sola conferència, una exposició de l'ideari d'un home que era una fornal d'idees.

L'estudi de Proudhon no es presta a discursos. Al contrari, s'avé amb el

to d'una conversa amical. Us he de dir, per la meua part, que cada dia em sento més enemic de l'oratória en el sentit corrent del mot. Us parlaré, doncs, en un to pla, com entre amics.

Proudhon i Pi i Margall

Els meus estudis sobre Pi i Margall m'han portat a estudiar extensament Proudhon. Hi ha, en efecte, relacions entre l'un i l'altre, i un paral·lisme d'idees i principis, amb influències del francès damunt el català. Però allò del Pi i Margall copista de Proudhon és una faula. És més: en alguns punts cabdals, com en el de la concreció del principi del pacte i del federalisme, Pi precedeix Proudhon.

Per altra banda, és difícil d'establir una comparació concreta entre ells dos, perquè llur estructura espiritual era molt diferent. En Pi i Margall hi ha una forta coherència, una gran serenitat, una lògica neta, una mesura racional, mentre que Proudhon és sovint incoherent, impetuós, tumultuós, excessiu. L'abundància d'idees el perjudica de vegades, puix que el porta a contradiccions evidents. En la ment d'aquell home hi havia una enorme bullida d'idees, i aquestes vessen damunt els seus escrits en desordre i confusió. No aconseguí reduir a un ideari clar i definit aquesta bullida. Passen les idees per les planes dels seus llibres com aigües violentes i ràpides de torrent, i ell no acaba de dominar-les i de triar-les. Aquella torrençera ideològica li encomana una càlida expressió, però a estones el desorienta i el submergeix. Canvia, varia fins a l'infinit; el seu pensament no té un punt de repòs.

Pi i Margall és més limitat d'idees, però les seves idees són constants, coherents i harmòniques. S'havia format un concepte dels problemes del món i de la vida. Tenia de la realitat humana i natural una visió clara i fins diré artística. La ideologia de Pi i Margall és una bella construcció, és una arquitectura espiritual.

Els tres períodes de Proudhon

Ideològicament, hem de dividir la vida d'escriptor de Proudhon en tres períodes. Aquests tres períodes marquen una gradació descendent pel que

fa al radicalisme de les seves idees. El primer període és el de l'anarquisme, el segon el de l'eclecticisme, el tercer és el del reaccionarisme.

Pertany al primer període aquella cèlebre frase: «*La propriété c'est le vol*». És veritat que aleshores el jove Proudhon era anarquista, amb una anarquisme matisat per les pròpies concepcions i ja afectat per les seves contradiccions. Però cal declarar que la frase alludida no té el sentit cru que se li vol donar. Convé tenir en compte que aquesta frase no era pas nova. La trobem ja en Rousseau, en Pascal, en els Sants Pares, fins en Aristòfanes. De la força subversiva que s'ha donat a aquesta frase de Proudhon no en queda gran cosa quan s'examina el llibre en el qual fou escrita a tall de lema, que és el llibre *Qu'est-ce que la propriété*, publicat l'any 1840. Proudhon, en parlar de la propietat com un robatori, es referia, no pas a tota la propietat actual, sinó a l'origen de la propietat. Mostrà que la propietat de la terra, que és la propietat per antonomàsia, té el seu origen en la conquesta, en l'ocupació d'allò que era d'un altre. Amb arguments jurídics de força no igualada fins ara, mostrava la mancança de títol legítim de la propietat. Però no volia pas significar que avui els propietaris siguin uns lladres.

No solament no condemna Proudhon la propietat, sinó que sosté i defensa, en determinades condicions, la petita propietat. En aquest aspecte, no és injust de qualificar Proudhon de mentalitat petit-burgesa.

Proudhon, proletari

Per a fer més entenedora l'obra de Proudhon, convé mostrar els orígens d'aquest home. Proudhon era ben bé un proletari, un home sortit d'una família d'obers.

El pare de Proudhon era boter, la seva mare era minyona de servei, una cuinera. Més endavant, el seu pare adquirí una petita cerveseria a Besançon, i Proudhon, adolescent, hagué de fer de mosso d'aquella cerveseria. Aquell ofici, no li agradava gens.

El negoci de la cerveseria no anà bé, i la família de Proudhon deixà la ciutat i se n'anà a conrear unes terres de la comarca. Proudhon, al camp, hagué de fer de pagès i de pastor. La seva feina principal era la de guardar un ramat de vaques.

Aquest període de la vida de Proudhon deixà en el seu esperit una profunda empremta, que influí fortament en la seva obra. Tot guardant el ramat de vaques, Proudhon començà a ésser l'home encarat amb la natura,

solitari, aspre, contemplatiu, en meditació constant dels fets naturals i humans. Per això mateix, per aquesta força de meditació, la seva mentalitat evolucionà contínuament en el curs de la seva vida.

Troblem en el Proudhon infant i adolescent la gran tragèdia de l'home de talent, ple d'intern foc, que no pot superar els obstacles creats per la pobresa material. Parlant d'aquells dies cruels de la seva vida, Proudhon escriví més endavant: «Jo he conegut, he viscut la misèria.» Molt jove encara, sentia una gran set de saber, i no podia satisfer-la. Aleshores començà a comprendre la profunda injustícia social. Fou un autodidacta a títol de rebel·lió espiritual. Ell ho explicà a un amic seu, en una lletra palpitant d'emoció, amb aquestes simples, tràgiques paraules: «Tot el que jo sé, ho dec a la desesperació.»

Crec que molts aspectes del problema social només poden ésser concebuts per l'experiència pròpia. Hi ha dolors que no poden ésser compresos si no els hem patit, si no els hem sentit cremar damunt la nostra carn i damunt la nostra ànima. Només els que han sentit, en els primers temps de la vida, el dolor de la pobresa saben tota la revoltant injustícia que representa la desigualtat econòmica dels infants. Aleshores, l'infant que és intelligent copsa ja la diferència de la seva condició i sent l'impuls de la revolta. Per això Proudhon, infant i adolescent, era ja un rebel. Ell se sent prou fort intel·lectualment per a l'estudi, per a entrar en el camp de la ciència i del pensament, i no pot abastar-lo perquè li manquen els mitjans d'educació i d'instrucció. En una avinentesa li fou possible d'ingressar al Col·legi reial de Besançon; però al cap de pocs anys hagué de deixar-lo per a reprendre la seva feina de pagès. En la vocació contrariada d'aquest minyó hi ha una gran tragèdia interior, de la qual restaran senyals tota sa vida.

En un esforç suprem, Proudhon deixa el camí que li era imposat, abandona les feines de la pagesia i se'n va a ciutat per a entrar d'aprenent en una impremta. I té un goig que per a ell, en aquella edat, era suprem: el goig de guanyar-se la vida a ciutat.

Proudhon va saber comprendre tot el valor del treball. En aquesta concepció de la feina hi ha la revelació de les ànimes nobles. És bell l'esforç del jove obrer que es guanya la vida amb el treball de les pròpies mans. Les eines del treball, en aquestes condicions són, no pas un senyal de servitud, sinó un instrument de redempció. Hi ha una profunda noblesa humana en l'esforç del jove obrer que es guanya la vida, que sosté els pares vells, que viu del propi treball. Al contrari, quina vergonya no hi ha en el cas del noi de casa bona que viu de la fortuna dels seus pares, que és incapaç de guanyar-se la vida ell mateix, que s'aprofita de l'esforç dels altres! Mentre que en el jove obrer que viu del treball propi hi ha l'orgull legítim de qui es basta a si mateix, en les facilitats del fill de rics, que menja i es vesteix amb els diners dels pares, hi ha una profunda humiliació humana.

Proudhon, que era una ànima noble, és un alt exemple per als obrers. Ell sent tota la joia espiritual del treball i s'hi lliura amb entusiasme. Ja home fet, parla amb emoció dels seus temps de fadri tipògraf, i recorda sobretot la seva alegria del dia que començà a manejar el componedor, que per a ell, en aquella hora de la seva joventut, era un símbol de la llibertat. «Em recordo amb delícia—escriu—d'aquell gran dia en què el meu componedor va ésser per a mi el símbol i l'instrument de la meua llibertat. No podeu tenir idea de la voluptuositat immensa de què s'omple el cor d'un home de 20 anys que es diu a si mateix: —Ja tinc un estat; ja puc anar pertot arreu. No necessito ningú.» Més alegria trobà en aquest treball manual, que en la seva aventura de patró tipògraf.

De bon principi, el problema social fou vist per Proudhon com un problema de justícia. Aquest és per ell el gran problema, al qual va lligat el problema de la llibertat humana. Per aquest indestructible sentiment de llibertat humana, Proudhon era anticolonialista, anticomunista. Kropotkin, fixant-se sobretot en les obres i en l'actuació del primer període de Proudhon, va anomenar a aquest «pare de l'anarquia». Anarquista sí que ho fou, ideològicament, tendencialment. Però comunista, no. Ell és l'escriptor que ha atacat el comunisme amb frases més violentes. Aquests atacs eren tan forts, tan insultants, que cal reconèixer que eren verament excessius. «Lluny de mi, comunistes, escrivia; la vostra presència és per a mi una fetor, i el veure-us em fa angúnia.» Quan Proudhon parla en aquest llenguatge és difícil de donar-li literalment la raó.

Les dues classes de règims: règims d'autoritat i règims de llibertat

Si el fonament de l'ideari social de Proudhon és la justícia, el fonament del seu ideari polític és la llibertat.

En el seu llibre *Du principe fédératif* Proudhon fa una senzilla i clara sistematització dels governs. És la millor classificació que jo conec entre els tractadistes polítics.

Proudhon classifica els règims en dos grups fonamentals: règims d'autoritat i règims de llibertat.

Els règims d'autoritat són els següents, segons Proudhon:

- a) Govern de tots per un, que és la monarquia.
- b) Govern de tots per tots, que és el comunisme.

Els règims de llibertat són:

- a) Govern de tots per cadascú, que és la democràcia.
- b) Govern de cadascú per cadascú, que és l'anarquia.

Aquesta classificació esquemàtica té una profunditat tan gran com és la seva claredat.

Per una banda veiem que Proudhon considera que la monarquia—és a dir, l'autocràcia—i el comunisme són dues formes diferents d'un mateix principi, el de l'autoritat. Per l'altra agrupa la democràcia i l'anarquisme sota el comú denominador de règims de llibertat.

Aquesta classificació té encara una aplicació viva, actual, i confirma la teoria que senyala un parentiu entre el bolxevisme i el feixisme. Tenen realment aquestes tendències, rels comunes? Quant a la germanor que troba Proudhon entre la democràcia i l'anarquia, la creiem plenament encertada. La que troba entre el comunisme i la monarquia és més discutible, i comprenc que molts no l'acceptin. Jo no tracto ara de fer una crítica de Proudhon, sinó, simplement, d'exposar la seva obra.

Les variacions de Proudhon: el segon període

El primer període de Proudhon arriba cap a l'any 1840; en aquest any publica el seu llibre famós: «Què és la propietat?» Aleshores Proudhon tenia trenta anys. Aquest primer període és el de la seva joventut. Les idees de Proudhon, en aquest període, són anarquistes.

Cap a l'any 1844 apareixen ja en l'obra de Proudhon certes variacions característiques del seu segon període. Les seves afirmacions no són tan categòriques, no veu tan fàcil ni tan pròxima la implantació de les seves idees anarquistes.

El «pare de l'anarquia», com li va dir Kropotkin veia, abans de la realització de l'ideal anarquista, un llarg període d'evolució. El seu anarquisme es feia tendencial. Més que la implantació de l'anarquia, defensava l'acostament gradual a l'anarquia, meta llunyana. Era un anarquisme molt semblant al de la joventut de Pi i Margall, que en aquest punt estava verament influït per Proudhon. I ésser anarquista tendencial és el mateix que deixar d'ésser-ho per al present.

En aquest segon període, Proudhon, més que un anarquista, és una demòcrata progressista, un liberal radical i socialitzant.

L'actuació de Proudhon en la revolució de l'any 1848 i en els temps imme-

diats caracteritza el seu segon període. Fracassada aquella revolució, Proudhon escriu noves obres, també característiques d'aquest període, entre les quals hi ha «La Justícia en la Revolució i en l'Església», que és una de les millors. Refugiat a Bèlgica, continua escrivint, i en els seus escrits s'accentua l'evolució del seu pensament. De vegades l'evolució es manifesta amb idees intermèdies; d'altres vegades es manifesta pel contrast d'idees oposades, essencialment contradictòries.

En els seus escrits d'aquest temps hi ha, al meu entendre, ies més lúcides idees de Proudhon. Sovint assoleix un punt d'equilibri entre les idees extremes en contradicció.

El tercer període: la desviació imperialista i reaccionària

El segon període de Proudhon no arribà, però, a l'estabilització de les seves idees. En la seva evolució no es deturà a temps. I així veiem que en els últims anys de la seva vida Proudhon es desvia, en determinades qüestions, cap al camp francament reaccionari.

Són les idees de Proudhon en aquest període les que han fet possible que s'hagin format dues oposades branques de deixebles del gran pensador francès: la dels sindicalistes revolucionaris i la dels nacionalistes imperialistes de l'«Acció Francesa». Georges Sorel i Charles Maurràs han pouat alhora en el ric ideari de Proudhon. És evident, en efecte, que tenen rels comunes aquests dos extremismes d'esquerra i de dreta.

El punt màxim de la desviació de Proudhon el trobem en el seu llibre «La guerra i la pau». He llegit fa poc temps aquesta obra, i us puc dir que no conec cap exaltació més forta i més noble de la guerra. Proudhon, en «La guerra i la pau», enalteix l'ofici militar, canta les glòries de la guerra, proclama que és necessaria i benèfica. Cap militarista, cap home de dreta, no ha escrit una tal defensa, un tal elogi de la guerra. Les pàgines de De Maistre dedicades a exaltar la guerra, són molt inferiors a les de Proudhon. Aquest senyala, com un dels defectes de la democràcia, el no tenir prou esperit bèl·lic. En aquesta deficiència troba la falla del caràcter d'alguns homes de la Revolució francesa. En un dels seus inflamats paràgrafs s'exclama: «¡ Ah, si Robespierre hagués sabut muntar a cavall ! » Veu en la guerra una grandesa i una bellesa úniques. « La guerra—diu—és divina, és a dir, primordial, essencial a la vida, a la producció mateixa de l'home i de la societat. » I esclata en aquest himne: « Salut a la guerra ! És per ella que l'home tot just sortit del fang que li serví

de matriu, apareix en la seva majestat i el seu coratge; és sobre el cos d'un enemic abatut que l'home fa el seu primer somni de glòria i d'immortalitat.»

En aquesta obra, la millor per l'estil, hi ha també l'eterna contradicció de Proudhon. Els dos volums són una apologia de la guerra i de la seva alta missió històrica; l'autor s'entusiasma amb els tambors, amb els canons, amb els exèrcits en marxa, amb tota la lírica de la guerra; en canvi, en el final de l'obra, passada la foguerada, Proudhon remarca com no és idèntica la posició de l'home davant la guerra, segons sigui una posició individual o una posició col·lectiva, i conclou que l'home vol la guerra, però que la humanitat la rebutja. Així, contradient-se, condemna la guerra, que en el curs de la seva obra ha defensat i ha cantat.

És de notar que les obres d'aquest tercer període són, generalment, les millors literàriament. La vigoria de l'estil arriba a contrarestar alguns defectes de Proudhon com a escriptor, que són la frondositat, el desordre, el tumult de les expressions.

Per la formació de la seva cultura, Proudhon fou un autodidacta. Hagué de lluitar durament per tal de fer-se una base de cultura, i no solament aconseguí aprendre les ciències corrents, ans encara s'esmerçà d'una manera notable en l'estudi dels idiomes, entre els quals arribà a dominar l'hebreu. Sentia una gran curiositat per tot, i en el conjunt de la seva obra esclaten llampecs magnífics de clarividència psicològica i filosòfica. En alguns punts, es ressent del seu autodidactisme, i revela una insuficient preparació.

Alguns dels seus llibres cal llegir-los saltant planes, perquè a voltes el seu interès decau; a les idees magnífiques, succeeixen de vegades grisos capítols sencers de polèmica amb homes sense cap relleu, avui completament oblidats. Escrivia sense mètode, a mesura que les idees li fluïen. Per això, sense un estudi previ, la lectura de Proudhon no dóna una idea prou clara del seu pensament. Cal fer un treball de clarificació.

L'ideari social

És un fet notable que moltes de les idees de Proudhon sobreviuen a les contradiccions i als debats d'una centúria de lluites socials i polítiques. Al cap de més de mig segle de la mort de Pere-Josep Proudhon, una gran part de les seves idees són encara ben vives. En la seva polèmica amb Karl Marx, el temps ha donat, en molta part, la raó a Proudhon sobre l'esdevenidor social. Ell vol, precedint el període d'emancipació econòmica, un període de transi-

ció. A l'absolutisme de Marx, Proudhon oposava un relativisme clarivident. Ell sosté que la veritat és històrica, variable, evolutiva, Proudhon defensa i propugna obertament l'evolució, no pas la pura violència revolucionària. Ell rebutjava el caràcter catastròfic de la revolució social.

Les idees socials de Pere-Josep Proudhon són bàsicament anticollectivistes, per bé que potser no sigui prou justa aquesta qualificació, segons el matís que es doni al mot. A despit de la seva repetida frase sobre la propietat, Proudhon accepta la propietat en forma condicional. Admet la propietat per dret d'herència; herència, però, de drets, no pas de privilegis. Tal és, textualment, la seva fórmula. Propugna, en un altre aspecte, la supressió dels salaris. Vol una igualtat de remuneració, prenent el temps com a mesura del treball, sense fer distincions entre l'obrer més humil i l'home de ciència més alt. Més que la propietat en el sentit estricte del mot, ell defensa una mena de possessió. Tanmateix accepta i respecta la petita propietat, i en això no hi ha cap contradicció fonamental amb el criteri socialista, puix que hi ha formes de propietat individual francament acceptades pels collectivistes mateixos.

Com Pi i Margall, Proudhon creu en la necessitat del respecte a la petita propietat rural, que ha d'ésser per als que la treballen. Val a dir que els socialistes ortodoxos, quan fan excursions de propaganda a les comarques rurals, adopten també aquesta posició. Per sintetitzar la seva teoria, es pot dir que Proudhon veu la solució del problema social en la identificació del capitalista amb l'obrer. Més que suprimir el capital, vol fer-ne un atribut del treball.

Un altre aspecte de la posició social proudhoniana és el principi mutualista, aplicat en gran escala, amb el qual creu poder resoldre els problemes econòmics plantejats. Ell, primer que ningú, exposà la idea de convertir el capital en uns simples bons. Diputat en temps de la revolució del 48, el seu programa contenia amples projectes socials, amb les reivindicacions obreres com a fonament, i sobretot la del dret a la vida.

Un resum del seu programa social el trobem en aquelles paraules: «Família, treball, propietat sense usura i sense abús, crèdit gratuït, herència dels drets, no dels privilegis».

Ell, heterodox en tot, no entenia el socialisme en la seva concepció dogmàtica. S'acosta, en aquest aspecte, a l'ideari petit-burgès de caràcter socialitzant. Ningú, però, no ha conegut com ell la vida de la classe obrera, el fons de l'ànima de l'obrer, ni Karl Marx, home de família i de formació burgeses, mentre que Proudhon és un autèntic proletari. Per això sent tan profundament el drama dels obrers. Cal haver-hi viscut amb els obrers, cal haver conegut i viscut els seus dolors per a sentir per ells un amor de germà, a despit de les desviacions que de vegades puguin tenir. El dolor sofert i compartit aviva i dóna força a l'anhel de justícia entre els homes.

És interessant de fer un paral·lel entre Proudhon i Marx. El francès té un

cor més gran que l'alemany. Com a pensador, certament, Proudhon no té la coherència ni la força eficaç de Marx, i per això no ha tingut la gran influència del teòric del socialisme collectivista. Però l'obra de Marx presenta fortes i profundes clivelles davant les realitats de l'hora actual, i, en canvi, cada dia és més perceptible la veritat de moltes idees de Proudhon, fins al punt que els mateixos socialistes marxistes li cedeixen un lloc d'honor, i es dona el cas que avui el pensador francès és més llegit i comentat que durant la seva vida.

Noves consideracions sobre el pretès proudhonisme de Pi i Margall

Voldria que a casa nostra aparegués en català l'obra de Proudhon, perquè crec que fóra d'una benèfica influència. Només el coneixem ací per les traduccions de Pi i Margall, del qual és en general presentat com a mestre. Permeteu-me que, una vegada més, insisteixi sobre la inconsistència d'aquesta faula. Les meves consideracions sobre aquest punt serviran per a precisar millor les idees proudhonianes.

Proudhon i Pi i Margall no coincidien tant com s'ha volgut suposar. Eren, és cert, hegelians tots dos, però amb tot i aquesta rel comuna, cadascú seguia el seu camí. En el pròleg que Pi i Margall posà a la traducció de «Del principi federatiu», de Proudhon, declara explícitament la seva divergència ideològica, en molts aspectes, del pensador francès, divergència que, en efecte, és notòria en determinades teories de l'un i de l'altre. En general, Proudhon és inferior a Pi i Margall en la concepció dels principis polítics.

He arribat a comprovacions paleses en aquest aspecte del suposat mestratge del francès damunt el català. No hi ha dubte, per altra banda, que en algunes obres de Pi i Margall s'observa una considerable influència de Proudhon, entre les quals cal esmentar «Reacció i Revolució».

La idea del pacte, que en Pi i Margall és clara i precisa, en Proudhon és obscura i confusional. La «Idea general sobre la revolució en el segle XIX», una de les més interessants obres de Proudhon, dona al pacte una aplicació essencialment econòmica, mentre que Pi el considera principalment com a principi polític.

Algú ha atribuït la idea del pacte a Proudhon i en realitat no és pas seva. No és d'ell, com no és tampoc de Rousseau; el mateix Proudhon va a cercar-la en un jurista francès del segle XVII, el protestant Pere Jurieu.

La lectura dels escrits de Pi i de Proudhon m'ha demostrat que la coincidència d'aquests dos homes es troba, més que en els principis del federalisme i en la concepció del sistema polític, en el comú origen hegel·lià i en els anhels de transformació del món en el doble sentit de la justícia i de la llibertat, que per a ells era un mateix sentit. Pi i Margall no va entrar tant pel camí de les utopies, amb tot i l'atracció que exercien sobre el seu esperit. Proudhon, encara que va combatre furiosament els utopistes del socialisme, va adoptar moltes de les seves idees.

Proudhon i els problemes internacionals

Si volguéssim condensar en poques paraules el que hi ha de més viu en les idees proudhonianes, caldria fixar-se sobretot en les obres del segon període de la seva vida, que va des dels anys 1844 al 1848. El primer període, com hem dit, és el de l'anarquia; en el tercer, Proudhon es torna guerrer i reaccionari. És en el segon període on trobem les seves idees més lúcides, per bé que sovint contradictòries. S'inicia ja en aquesta segona època el partidari de la guerra internacional. La coneguda frase de Briand adreçada als socialistes: «Vosaltres, enemics de la guerra, fometeu la guerra de classes; partidaris de la pau a l'exterior, propugneu la guerra a l'interior», invertida, podria ésser adreçada a Proudhon; a ell li repugnava la revolució catastròfica de classes, la guerra sagnant a l'interior, i, en canvi, exalçava la guerra entre pobles i nacions. En això, se separa diametralment de Marx.

En els darrers temps de la vida de Proudhon s'avivà fortament en ell una mena d'esperit patriòtic; admet les grans valors socials negades per les escoles extremistes: la família i la pàtria. Aleshores es mostra extremadament francesista, se sent francès i defensa més França que la justícia. Arriba a combatre el projecte de la unitat italiana. Però no és cert, com afirma Juan Valera, que Proudhon, en la seva obra sobre el principi federatiu, ataquí la unitat d'Itàlia per tal de crear-se un corrent de simpatia entre els seus coteranis remarcant el perill que una Itàlia unificada pot representar per a França. Juan Valera va equivocar-se en fer aquesta suposició, puix que la unitat d'Itàlia era en aquell temps a França una causa plenament popular. Els francesos sentien el prestigi de l'antiga Roma, tenien el sentiment de la fraternitat llatina, creien que la nova Itàlia unificada havia d'ésser forçosament amiga de França.

Proudhon, doncs, que no es preocupava de la popularitat, en combatre la unitat italiana s'oposà amb el seu habitual coratge al sentiment de la majoria dels francesos.

Una cosa semblant passà amb l'actitud de Proudhon davant la causa de la llibertat de Polònia, de ressò universal. A França, sobretot, en aquella hora d'inquietuds nacionalistes europees—Itàlia, Polònia, Bohèmia, etc.—la causa de Polònia era estimada i cantada en tots els tons. Proudhon combatent aquella causa, no es creava pas cap popularitat ni cap simpatia, ans al contrari. Ell creia que un poble com Polònia, d'història imperialista i poc democràtica, no havia de ressuscitar. Proudhon, però, amb la seva clarividència, digué que Polònia ressuscitaria. Ell oposava el criteri general de la llibertat al criteri limitat nacional. Més que la vida nacional d'un poble, li interessaven la llibertat humana i el progrés social. Si en la resurrecció d'un poble hi ha l'interès del progrés humà, deia, cal desitjar-la; si n'ha de néixer un imperialisme, cal combatre-la. És lògic en aquest punt. El problema de Polònia, però, com tots els problemes verament nacionals, era un problema més biològic que ideològic. Era un fet ètnic, natural; representava un poble viu que s'aixecava, i per tant, té un valor en si. Proudhon, federal, era antinacionalista. Pi i Margall, no. Aquest, en el pròleg que posà a la seva traducció del llibre «Del principi federatiu», de Proudhon, marca bé la posició de l'autor francès enfront dels problemes nacionalistes d'Itàlia, de la llibertat de Polònia, de Bohèmia, de tota aquella gran lluita del segle XIX, encesa per les reivindicacions nacionals. Davant els fets vius de la política internacional, Proudhon donava a cada causa una valor de futur, més que de present o de passat. Tenia més en compte les conseqüències que cada solució tindria en l'esdevenidor que no pas els resultats immediats. És aquest, però, un mètode molt perillós. La llibertat nacional d'un poble és ja en si mateixa un guany. L'ús que aquest poble faci de la seva llibertat és un altre problema. Si hem de negar la llibertat nacional a un poble per la por, fonamentada o no, que en faci mal ús, arribaríem a solucions absurdes. Els Estats existents tenen per ventura majors garanties? En el temps de Proudhon, era una solució favorable a la llibertat humana la que mantenia els tres trossos de la Polònia esbocinada en el poder de Rússia, de Prússia i d'Austria, respectivament? Hi havia a Petrograd, Berlín i Viena una major garantia liberal que a Varsòvia? El triomf de la llibertat humana i de la justícia social en un poble no podem buscar-lo pel camí del seu esclavatge nacional.

Final

Al llarg de les meves paraules, dites en el to d'una conversa sostinguda en mig de la meua feina fatigant de cada dia, voldria haver precisat la ideologia de Proudhon i la seva gran contradicció, que ha originat dues branques ben diversificades, la una cap a la dreta, l'altra cap a l'esquerra. Dins Proudhon hi ha dos esperits. Aquesta fluctuació es marca durant tota la seva vida. Primer és anarquista, després demòcrata, finalment reaccionari. En el tercer període la seva contradicció és més forta que mai.

En l'aspecte literari i cívic, Proudhon és un noble exemple per als joves. És un gran escriptor que dona als seus escrits una gran vàlua humana. En els seus llibres hi ha excel·lents realitzacions estètiques i literàries, però sempre sadollades de sentit humà. I és que l'home, la idea i l'art són una mateixa cosa, i no hi ha idea ni art fora de l'home, l'ànima del qual veiem a través d'aquells. Per això no pot tenir obres ni idees nobles un home espiritualment baix; els elements vils que han entrat en la realització d'una obra i en la formació d'unes idees no triguen a fer-se ostensibles d'una manera o altra, i donen als esperits prou sensibles la impressió d'una cosa corcada, podrida. I Proudhon, com a home, és un model i un exemple; la seva vida és una vida de sacrificis, de lluites i d'austeritat. Sense por que li diguin heterodox, revolucionari o reaccionari, es manté sempre fidel a ell mateix, encara que aquesta fidelitat íntima l'hagi d'enemistar amb els seus millors correligionaris. Proudhon és un exemple de força i de civisme, i és admirable la seva lliçó d'independència davant els homes, de la història i dels dogmes.

Dels cortisans, els cortisans del poble són els més odiosos, i en són més com més es decanten cap a l'esquerra. Cal, primer de tot, l'honestedat d'idees. Costa poc, de vegades, d'utilitzar els ressorts d'una classe per enfil·lar-se, l'èxit és segur. No és gens difícil de dir-se més avançat que els altres. El que costa és no trair-se un mateix, és mirar-se un mateix ànima endins i tenir sinceritat. Recordem aquella frase de Renan, segons la qual l'home no ha de mistificar el pensament propi per por de rectificar. Si dintre nostre es produeix una evolució, no hem de coaccionar-nos nosaltres mateixos per tal d'ofegar-la. Els fets interns de l'home i el seu respecte propi és allò que té una valor més alta. Cal, primerament, el respecte a la consciència pròpia, el respecte a nosaltres mateixos.

Proudhon va respectar-la, la seva consciència, i no temé la contradicció,

Contradir-se, és cert, pot ésser senyal de terbolesa o de trivialitat, però quan la contradicció és filla del lliure joc de les idees, no cal rebutjar-la, sinó respectar-la. L'home és ple de contradiccions, el progrés és ple de contradiccions, la vida és un seguit de fets antinòmics. L'home que és sincer amb ell mateix i té un ideari propi no es contradiu mai, però, en allò que és essencial de les seves idees. En Proudhon hi ha un gran amor a la humanitat, a la llibertat i a la justícia, i aquest amor el té sempre, és en tots els períodes de la seva vida.

No cal avergonyir-se de les pròpies conviccions, de la pròpia sinceritat, de la fidelitat a la pròpia consciència. Si un home que ha estat extremista se sent després moderat, ha de dir-ho francament i hem de respectar-lo. Del que cal avergonyir-se és de presentar-se amb disfressa extremista quan per dintre s'és conservador o moderat. *Llarga ovació.*

Apèndix

A propòsit d'aquesta conferència, Rovira i Virgili publica, en el número de La Nau del dia 22 d'abril, amb el títol d'«Un públic heterogeni», l'editorial següent:

«Quan nosaltres pronunciem un discurs de míting (ah, els records llunyans!) o donem una conferència, ens sentim portats per una curiositat interior a fer una mena d'estudi psicològic del públic que ens escolta. Aquest aspecte de psicologia col·lectiva és un dels al·licients que trobem en l'exercici de l'oratòria, el valor de la qual, en certs aspectes, ens sembla una mica inferior a d'altres exercicis intel·lectuals. I bé: el que més ens va complaure, dissabte passat, en trobar-nos a l'estrada de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, fou el caràcter ideològicament heterogeni del públic que hi havia a la sala.

Des de bon començament, compreguérem que una gran part dels oients eren partidaris o simpatitzants d'escoles i de tendències socials concretes, i que no podien compartir moltes de les idees de Pere-Josep Proudhon que nosaltres anàvem a exposar. I compreguérem que aquesta part del públic havia de sentir-se sorpresa o contrariada per la imatge ideològica de Proudhon que, amb tota l'objectivitat possible, ens proposàvem de presentar. És natural que el Proudhon anticomunista no sigui acceptat pels bolxevistes i bolxevitzants d'avui. Aquests podrien arribar a admetre, tanmateix, el Proud-

hon bel·licista, apologista i cantor de la guerra. En el fons del comunisme actual, com en el fons del sindicalisme de Georges Sorel, hi ha un sentiment bel·licista i imperialista.

Generalment, les conferències es donen, a casa nostra, davant un públic de convençuts. Volem dir que l'auditori està format per una majoria de cor·religionaris o almenys de persones que pensen com el conferenciant en la part essencial de les idees que explica o defensa. Això té el seu atractiu i la seva noblesa. La sensació d'acord ideològic i de comunitat espiritual entre el públic i l'orador, constitueix per a aquest una fruïció íntima i un doll de força en la batalla de les idees.

Però també és bo i bell i fecund, el parlar davant un auditori on els contraopinants abunden, sobretot quan aquests es mantenen dins els límits de la correcció. I hem de confessar que, per temperament, nosaltres preferim, des del punt de mira de l'exercici oratori, el públic advers al públic ad·dicte. Aquell espiritual vent de lluita que passa per damunt la sala, ens en·coratja, ens estimula, ens plau profundament.

Heu-vos ací perquè el nostre parlament del dissabte passat a l'Ateneu Enciclopèdic tingué una vibració que nosaltres mateixos no esperàvem. Haguérem de donar la conferència sense cap preparació, en un estat de fatiga física motivat per un dia ple de feines diverses. Una hora abans de començar la conferència, sortíem de la impremta de *La Nau*, on havíem fet proves de la rotativa. I dins l'espai d'aquesta hora sopàrem i prenguérem còpia d'algunes frases de Proudhon, les quals eren l'únic bagatge documental que portàrem a la conferència. Ens calgué la visió estimul·lant d'aquell atentíssim i intel·ligent públic heterogeni per a coronar la nostra densa jornada del dissabte amb un discurs que durà una hora... Hem de declarar, doncs, la nostra gratitud al públic que ens escoltà i especialment al ciutadà, per nosaltres desconegut, que interrompé una de les nostres frases amb un «no!» més fàcil de pronunciar que de fonamentar.»

La Catalunya lleidatana

(Una polèmica que voldríem amistosa)

FA mesos vaig tenir ocasió de comentar en aquestes mateixes planes un escrit del Dr. Giménez Soler sobre la catalanitat de Tortosa i de Lleida. Posteriorment el Dr. Giménez ha insistit sobre el tema, tot aclarint el seu pensament, amb motiu de recollir les invectives, tan plenes d'indignació com de candorositat d'alguns tortosins i altres «transeünts» dels que passen pel diari «La Publicitat». Com que les ratlles que provocaren aquesta indignació no eren noves d'ara, el Dr. Giménez en dedueix que els seus contradictors només llegeixen periòdics, puix fins ara no les conegueren. Cal dir que la lectura de memòries acadèmiques i de monografies històriques no sol ésser ací, ni enlloc, l'especialitat dels transeünts ni dels periodistes; però això no el salva de l'estil càustic de l'erudit aragonès, qui s'esplaia prenent el pel a aquell senyor que invocava com a prova d'autoritat, un llibre que diu que està escrivint un amic seu. Faria mal el Sr. Giménez Soler si cregués que amb aquesta fàcil victòria ha demostrat la veritat de les seves afirmacions ⁽¹⁾.

Els paràgrafs que publicà la revista aragonesista de Barcelona «El Ebro», no eren inèdits, sinó que pertanyien a un llibre aparegut en 1922 i titulat «El problema de la variación del clima en la cuenca del Ebro» ⁽²⁾, respecte de la tesi principal del qual sols diré que em semblà plenament encertada. No em podria, però, adherir igualment a diverses de les afirmacions que s'hi fan de passada i entre elles a les que han originat aquesta controvèrsia. Ja en el meu article anterior vaig notar que no es tractava pas d'idees noves en el

¹ En veritat no ho deu creure així quan, després, recull un article de Rovira i Virgili que no fou escrit a propòsit del seu i, particularment, m'ha invitat a discutir més amplament aquest tema.

² A Lleida, hom pot consultar-lo a la Biblioteca de l'Institut.

Dr. Giménez Soler; però a base dels fragments publicats no era possible de fixar l'abast que l'historiador aragonès donava als seus dubtes sobre la condició catalana dels països de Tortosa i Lleida. Ara, però, ens diu que no posa pas en dubte la *catalanitat actual d'aquestes terres*, i que es limita a sostenir, amb raons històriques, que *aquesta catalanitat deriva d'un injust acte cèsarista d'un dels sobirans de Catalunya-Aragó* (Jaume I), i, amb raons geogràfiques, que *aquest fet ha anat contra els interessos materials de Lleida i de Tortosa* (3). Entesa la cosa així, probablement no hauria provocat la cridòria dels «transeünts», que se sentiren vexats en els seus sentiments més legítims, encara que fos amb totes les raons històriques i geogràfiques que es vulguin. No vol pas dir això, encara, que ens sigui possible d'admetre cap de les dues afirmacions que he consignat. Ni Lleida (o Tortosa) és catalana perquè així passà pel cap a Jaume I, ni l'ésser catalana s'oposa de cap manera a alguna fatalitat geogràfica que condemna a la misèria els qui no s'hi sotmeten. Tractarem de posar en clar en què es funda el Dr. Giménez Soler i com no interpreta rectament els fets, per a deduir-ne tals conclusions. Però encara abans em convé de recollir uns paràgrafs del seu darrer article en la revista esmentada (4) en els quals condemna en bloc, o poc se'n falta, tota la tasca històrica dels savis catalans, per parcial i mancada de crítica serena

La historiografia catalana, falseja la història?

La historiografia catalana, segons el Dr. Giménez Soler, conduirà Catalunya a «la barbarie y otros vicios».

La responsabilitat és greu, i encara que jo sigui el darrer escolà de la par-ròquia no em sentiria tranquil si no me n'alliberava. Aquest funest resultat ve de la mala direcció que prenen ací els estudis històrics, influïts per certs sentimentalismes que no cal anomenar. La majoria dels historiadors nostres, sempre segons el Dr. Giménez, han escrit llurs obres amb la tesi preconcebuda de servir un cert ideal i amb aquest objecte, no sé si conscientment o inconscient, han falsejat la Història «para que venga en apoyo de ese ideal». «De aquí, diu las acritudes de lenguaje, los conceptos crudos y mal sonantes, la perpetuidad de falsedades históricas, el abandono de la verdadera

³ No són exactament aquestes les paraules del doctor Giménez, però, he tractat de condensar honradament el seu pensament, per a veure d'entendre'ns.

⁴ «El Ebro», gener 1929; «Rearguyendo». Els fragments publicats al mes de setembre anterior, ho foren sense coneixement de l'autor.

historia, el desconocimiento fundamental de la geografía política... y la abundancia de manuales de historia para uso de los adictos» ⁽⁵⁾.

Prescindirem ara *et pour cause*, d'esbrinar si hi ha ideals incompatibles amb la tasca de l'historiador o bé si precisament són ells els que fan que la història sigui quelcom més que una avorrida ciència, en tot cas molt respectable però enterament deshumanitzada. No sé si el Dr. Giménez Soler ha confós els historiadors catalans amb els «transeünts» poc preparats. Si els ha sabut distingir, cal proclamar ben alt, que precisament l'actual escola històrica catalana ⁽⁶⁾ es caracteritza per una extremada (però mai excessiva) *escrupolositat objectiva*, que li lleva tot perill de perdre's pels camins de la fantasia i de barrejar els fets amb les apreciacions i comentaris. Tant és així, els historiadors catalans són *tan freds* en la part expositiva dels seus treballs, que precisament per això, per llur manca d'encegament beat i de passió enterbolidora de la veritat, han estat, fa poc, públicament censurats per un publicista autor d'un llibre que ha tingut un gran èxit entre els que en diríem transeünts. El senyor Vallès i Pujals, amb motiu de la publicació del seu «Elogi de Catalunya», ha vingut a dir-nos que s'estimaria més un cor de lloances pretèrites, per l'estil del que suposa el Dr. Giménez que és la nostra història, i per l'estil del que hom gaudeix encara en alguns cercles més o menys històrics del reialme ⁽⁷⁾, que no pas la història veritable a la qual els nostres erudits ens tenen acostumats. I aquesta tesi càndidament cínica, merescué d'un dels més il·lustres entre aquests historiadors nostres, del Dr. Valls-Taverner, una enèrgica repulsa, al marge de la qual tingué ocasió d'assenyalar ben bé el que ací entenem per història; dels fets, rigorosament estudiats, pot hom treure després conseqüències més o menys hipotètiques, però ans que tot cal que aquells fets restin ben destacats i ben incontaminats de les apreciacions personals.

No tinc de cap manera la pretensió, que seria ridícula, de posar en dubte els mèrits del Dr. Giménez Soler com a historiador; però certament ell és persona ben poc indicada per a censurar els nostres historiadors per la passió interna que covi sota llurs treballs; ell que sempre ha donat a la història una transcendència major que la d'una freda tasca erudita i que molt sovint, en-

⁵ A quins manuals es referirà el Dr. Giménez? Precisament n'estem força mancats. Prescindint del ja venerable de l'Aulèstia, només coneixem el de Prat de la Riba i el de Valls-Soldevila, aquest incomplet. El darrer autor té, encara, un manualet escolar.

⁶ Cal ací, prendre el mot escola en un sentit molt ample, perquè, desgraciadament, com deia Nicolau d'Olwer, més aviat es tracta d'esforços isolats.

⁷ Vegeu, per exemple, un «Boletín del Centro de Estudios hispano-americanos de Sevilla», o bé alguna «Colección de Manuales» publicada a Madrid. No estaria bé, però, de generalitzar.

dut per la pròpia passió, ha barrejat les seves apreciacions personals amb l'exposició dels fets històrics ⁽⁸⁾.

Encara cal fer constar honradament que el Dr. Giménez Soler té la generositat d'afegir al final de les invectives transcrits, contra els nostres historiadors: «Se curará de este mal la historia catalana? Confío en algunos jóvenes que conocen más a fondo la historia que los que fundaron la historia política» ⁽⁹⁾.

Però tot això ens allunya massa del nostre tema. Ens cal veure ja si és cert que Lleida és catalana per un caprici de Jaume el Conqueridor.

L'aspecte històric

El problema històric de la formació de la frontera o límit administratiu que ara separa les províncies d'Osca i Lleida, successores d'Aragó i Catalunya en aquesta part, és força interessant, deixant de banda la discussió de les idees de l'erudit aragonès Sr. Giménez Soler. A través d'aquest procés, veurem com s'afirma l'existència de factors morals, independents de les vicissituds de la política i que acaben per tenir també el seu pes en aquesta. El Dr. Giménez Soler, com dèiem l'altre dia, no tracta ara per primera vegada aquesta qüestió; no solament els paràgrafs publicats per la revista de Barcelona ja citada són trets d'un llibre publicat en 1922, sinó que abans, en el II Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, reunit a Osca per l'abril de 1920, presentà una Memòria titulada precisament «La frontera catalano-aragonesa» ⁽¹⁰⁾. És un treball força extens però molt difús i que a més a més del tema que promet el títol parla de molts altres, que hi tenen poca o no cap relació: del judici històric que li mereix el rei Jaume (en la qual cosa diré de passada que estic enterament d'acord amb el Dr. Giménez), de l'encert de la política mediterrània de la casa d'Aragó,

⁸ Cau en aquest vici de forma, potser deliberadament, sobretot en treballs tal vegada no pròpiament històrics, com és ara els de Geografia més o menys històrica o el dedicat a comentar «La política peninsular de Jaume II». Només vull dir amb això, que cal fixar-se que no són pas sols els nostres erudits (si tal fos el cas) els qui tracten de fer servir la història per a finalitats que no li són indispensables. No diguem ja quan el Dr. Giménez passa de la història a altres ciències en les quals no s'ha especialitzat.

⁹ Per informes particulars puc dir que probablement jo no em compto pas entre aquests joves en els quals confia el catedràtic aragonès. És un gran desengany, però ara no m'és possible de plorar.

¹⁰ *II Congreso de Historia de la Corona de Aragón dedicado al siglo XII. Actas y Memorias*, vol. I, Osca. Martínez, 1920; ps. 462-559. No sé pas si es pot consultar en cap biblioteca de Lleida.

de les invasions dels celtes a Espanya, dels mètodes de la filologia, etc. ⁽¹¹⁾. Com que jo em cenyiré a la qüestió debatuda, que és la de saber si abans del determini del rei Jaume existien precedents de la catalanitat de Lleida, em penso que seré força més breu.

Aquesta ullada històrica s'ha de cloure, doncs, en el moment en què Lleida resta «legalment» compresa dins de Catalunya, segons declaració de les Corts de 1244, acord que ja no s'alterà pel que fa a la ciutat, encara que sí pel que fa a la seva comarca dependent. Quant al començament, ens sembla prou clar que n'hi hauria prou d'arrencar del moment de la presa de la ciutat per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó (1149).

Abans del començament

El Dr. Giménez Soler, però, tot reconeixent que fins aquest moment hom no pot parlar de drets de ningú, sinó que essent la ciutat de moros, era *res nullius*, cosa de ningú, del primer ocupant, es detura a examinar els precedents de la conquesta per a deduir-ne, en contradicció amb aquell principi, uns majors drets per als reis d'Aragó. Aquests drets són de la mateixa naturalesa dels que, per exemple, ha allegat la Itàlia actual per a annexar-se la meitat del Tirol alemany, o dels que invocaven alguns xovinistes francesos per a reclamar l'anexió de tota la riba esquerra del Rin: és a dir, raons de seguretat militar. Encara més, el Dr. Giménez, segurament amb força encert, remarca que la caiguda de Lleida en mans dels comtes de Barcelona, significava per als reis d'Aragó, la pèrdua definitiva de qualsevol projecte hegemònic sobre el comtat d'Urgell, restat independent, i era un cop probablement mortal a la seva influència ja efectiva en aquests temps damunt del comtat de Pallars. Fins la mateixa Ribagorça, que ja era aleshores del rei aragonès, perillava amb una Lleida del comte de Barcelona. Tot això és agudament vist, però no fa més que explicar i justificar l'interès no menor que tenia el comte català de possessionar-se com més aviat millor d'aquesta posició estratègica sense parió. Per a ell no solament es tractava d'una base indispensable

¹¹ I encara cal tenir en compte l'abundància de divagacions tan interessants com aquestes, que agafo d'esma en la plana 476: "Interrogar la historia es buscar la tradición; y la tradición la guarda el pueblo. Interrogar la historia es, pues, interrogar a la humanidad, cuya historia se estudia"; o més avall "Tortosa, Tarragona y Lérida están menos catalanizados que los del Ampurdán y Olot." Els catalans, encara que siguin *dels menys catalanitzats*, no amen les paraules sense sentit i això m'estalviarà d'avorrir els meus lectors i de despendre tinta en va.

per a fer sentir la seva autoritat damunt els comtats pirinenecs encara independents, sinó que era una qüestió de vida o mort: Calia evitar de veure el seu comtat acorralat entre la mar i el poderós reialme interior en formació. Els reis de Castella tractaren sempre de tallar la reconquesta del reialme pirinec i a la fi ho aconseguiren; els reis d'Aragó no haurien mancat de fer el mateix i de més arran.

Dos poders cristians (prescindint dels comtats menors, que sols podien obrar dins la clientela de l'un o l'altre) es disputaven el domini de la conca baixa de l'Ebre. L'un, el reialme de Navarra-Aragó, baixant de les altes valls pirinenques, estenia la seva dominació des de la mar Cantàbrica fins un lloc del Pireneu que anava desplaçant-se vers l'E. Vers 1018, la Ribagorça entrà a integrar aquest reialme i en temps d'Alfons el Batallador, o sigui poc abans de la caiguda de Lleida, el Pallars havia entrat a dins la seva influència. L'altre poder era el comtat de Barcelona, format en l'angle N. E. de la Península i tendint a avançar tant per la costa vers el S., com a l'interior vers l'O. Per molt temps ambdós poders no sols hagueren de reservar per a millor ocasió les seves ambicions, sinó que tingueren prou feines amb guardar les seves respectives bases. En efecte, els musulmans, senyors de la vall de l'Ebre, foren durant tot el segle XI prou forts per a mantenir a ratlla aquests muntanyencs i els avanços que a la fi aconseguiren (Montçó 1089), Osca 1096, Barbastre 1100, Balaguer 1105, Tarragona 1128) no modificaren la situació general: per a repartir la pell calia matar l'ós i aquest no es volia deixar matar. Finalment, el rei de Navarra-Aragó Alfons I, després de desprendre llargament les seves forces per a dominar Castella, les adreçà contra els musulmans de l'Ebre i semblà que els anava a enllestir. En 1118 prenia Saragossa i en els anys successius dominava tot el país aigües amunt i també les valls del Jalon i Jiloca amb Calatayud i Daroca.

El comte de Barcelona, aleshores Ramon Berenguer III, cuidà a no deixar-se avançar i des de 1120 entra en tractes amb el senyor de Lleida, Abi-filel, que se li reconeix vassall i li promet probablement el lliurament de la presa. Alfons hi acut també, puix en 1123 és damunt Lleida. El poder dels musulmans, qui sap si auxiliats pel comte, fou encara prou gran perquè aquest atac no tingués conseqüències. Tot plegat, pot dir-se que aleshores Lleida fou salvada per trobar-se en mig de dues ambicions contraposades, cadascuna d'elles massa interessada a posseir la ciutat per a veure amb paciència com passava a mans de l'altra ⁽¹²⁾.

¹² Són interessants els documents que respecte a aquesta qüestió addueix el doctor Giménez Soler en el treball esmentat, p. 480. A base d'una referència continguda en la data d'un document ("quando... res Adefonsus fabricabat castellum super Leriam et habuit toruio cum illo pictavino et illo comite de Barchilona") suposa que es lliurà batalla entre els dos pretendents al domini de la ciutat, quan Alfons s'hi presentà, batalla que identifica amb una batalla de Corbins de què parlen el *gesta comitum*. Del fet que l'aragonès restés damunt

La solució de la competència entre el rei i el comte, vingué per un camí absolutament imprevist. El nucli de castells sarraïns de la confluència de Cinca, Segre i Ebre era prou fort, més que més mantenint comunicació oberta amb València i Andalusia per Tortosa i per Morella, per a resistir victoriosament els atacs cristians. Així es provà davant de Fraga, en el desastre que hi sofrí Alfons el Batallador i que li costà la vida (1134). La derrota i la mort del rei de Navarra-Aragó, no sols féu fracassar els plans que ell havia mantingut, sinó que dugué un solució que no pogueren preveure ni el rei d'Aragó ni els comtes de Barcelona anteriors a R. Berenguer IV. La unió del regne d'Aragó i el comtat de Barcelona féu que restés anul·lada la competència dels poders, ara confosos en una sola persona, però assegurà del tot la catalanitat de Lleida. Tan oblidada restà la qüestió, que si els reis de la dinastia de Barcelona haguessin volgut o pogut seguir una política de fusió dels seus dominis, anàloga a la que reeixí a Castella, és possible que no se n'hagués parlat mai més i Lleida, formant part del reialme únic, seria tan catalana com ara. Perquè aquests reis no seguiren aquesta política, perquè des de molt aviat hom parla de Reialme d'Aragó i Principat de Catalunya com de dues coses diferents, tot i obeir al mateix sobirà, no és cosa per tractar-la ara; però no serà una gosadia de suposar que ja aleshores pesaren certs imponderables, segurament molt menyspreats pel Dr. Giménez Soler, però que cal tenir en compte sovint per a entendre la història.

El període d'indeterminació oficial

En 1149 Lleida esdevé ciutat cristiana, del comte de Barcelona i Príncep d'Aragó, infeudada al comte d'Urgell segons pacte que precedí la conquesta. I ara és quan comença la qüestió i també la confusió.

He dit que des dels primers reis de la nova dinastia d'Aragó, hom parla del reialme d'aquest nom i del comtat de Barcelona com d'entitats diferents. En canvi, hom no sap ni vagament on comença una cosa i acaba l'altra, i encara més la unitat i personalitat de cadascun dels dos estats o regions és molt poc clara. Remarca encertadament el Dr. Giménez que els ter-

Lleida després d'aquest *tornio*, en dedueix que fou ell qui en sortí victoriós. La identificació amb la batalla de Corbins no és forçosa i Zurita col·loca aquesta més tard. Sigui el que sigui, no modifica el fet que aleshores Lleida no fou presa. És inversemblant, en canvi, la insinuació del Dr. Giménez que en els tractes que esdevindrien entre les dues parts, hom preveïé la qüestió de la successió d'Aragó. El naixement de Petronella era fora dels càlculs humans.

ritoris o comarques, mancats encara de denominacions precises generals, es consignen enumerativament i sense cap ordre per a donar idea dels dominis del rei; un document aragonès diu: «*regnate domino nostro Jhu. Cristo, et sub eius imperio comes Barchinone et princeps regni aragonis in Aragonie et in Sobrarb et in Riparcurcia atque in Lerida et in Barcelona usque in Provenza sive in Tortosa atque in Zaragoza simul in Calataiube et in Tarazona*» (13). Impossible de deduir d'això la idea de dos estats definits. Aquesta idea és ara que va formant-se, probablement al mateix temps que s'estenia el mot Catalunya en el llenguatge vulgar, abans d'entrar en els termes oficials. R. Berenguer IV no anexionà les seves conquestes. Lleida, Fraga, Tortosa a Catalunya, ni a Aragó, per la senzilla raó que aquests països no existien oficialment i amb prou feines començaren a dibuixar-se en l'opinió comuna.

Ara bé, molt aviat es forma a Aragó l'opinió corrent que Lleida (i Fraga) són aragoneses. N'hi ha diverses proves: hom té el costum d'anomenar en les dates dels documents els bisbes i barons d'Aragó, quasi sempre hi figura el bisbe de Lleida i mai els de Tortosa, Barcelona, etc. Quan comencen a entrar les ciutats en les reunions de la *curia*, esdevingudes paulatinament el que després entenem per *corts*, els lleidatan són cridats a aplegar-se amb les ciutats d'Aragó. I així hom ho entén com un fet natural i corrent¹⁴. Aquestes *corts* són ja del temps de Jaume I, encara que, naturalment, anteriors a la determinació precisa de la frontera que féu aquest monarca en 1244. Són la cort de Daroca de 1224 que tractà de la moneda jaquesa i que probablement és la mateixa on fou reconegut l'infant Alfons per hereu d'Aragó, i la de Montçó que també s'ocupà de la moneda i acordà la conquesta de València. Lleida hi pren part perquè hi són cridats *omnia concilia civitatum et villarum a Sichore usque faritiam*, des del Segre fins a Ariça, com diu un document de les de Daroca. I en un altre s'explica que hom acorda *assensu eciam et concilio fidelium nostrorum civium CesarAuguste et Ilerdensium et Oscensium et proborum hominum villarum principallium Aragonis qui ad hoc specialiter fuerunt convocati*. De temps més antics, només fa referència el Dr. Giménez a una concessió de Pere el Catòlic a l'ordre de l'Hospital, que es fa *a Sicore usque ad Farisiam*. (p. 492). L'erudit aragonès interpreta a la fi, amb lloable prudència aquests fets: «lo que se deduce es que se llamaban especialmente a las asambleas los municipios interesados en un asunto»¹⁵. En efecte, en aquestes dues reunions de

¹³ La frontera catalano-aragonesa, p. 475.

¹⁴ Vegeu GRAS: *De historia aragonesa*, Butlletí del Centre Excursionista de Lleida, I, 1911, també citat per Giménez Soler, p. 516.

¹⁵ La frontera, p. 546. Els textos citats també són del mateix treball, passim i de Gras, loc. cit.

corts hom tracta d'una qüestió, la de la moneda jaquesa que era comuna als lleidatans i als aragonesos, com després veurem. Així i tot, no em puc adherir del tot al parer del Dr. Giménez i crec que en les esferes polítiques d'Aragó existí en aquest temps la real convicció que Lleida els pertanyia: i ho prova la protesta per la limitació manada per Jaume I i el llenguatge emprat, més tard, quan hom parla dels països de moneda jaquesa: *universis populos regni Aragonum, civitatis Ilerdensis et aliorum civitatum et villarum in quibus moneta jaccensis currit* (any 1260) ¹⁶. Ací hom separa bé Lleida d'Aragó, a diferència d'abans.

Tot això per la banda d'Aragó: ara tenim paral·lelament i encara de temps anteriors, tota una altra sèrie de documents, dictats atenent necessitats especials de Catalunya, en els quals Lleida resta sempre dins del Principat (al començament assenyalat sense donar-li nom). Es tracta de les *Constitucions de pau i treva*, legislació de caràcter feudal, privativa del nostre país i que sols darrerament s'introdueix a Aragó, per imitació no justificada pel seu dret propi. Aquestes constitucions, en establir les regles a què tenen de subjectar-se les guerres privades, fixen el territori en el qual això tenia aplicació. Al principi no es diu expressament que aquest territori es nomeni Catalunya, però coincideix amb el que més tard rep ja aquest nom concret. Vegeu: en 1173, en temps d'Alfons I, *in dicta terra mea a Salsis usque ad Dertosam et Ilerdam cum suis finibus pax et tregua instituat*, en la dita meua terra des de Salces (darrera vila del Rosselló) fins a Tortosa i Lleida amb llurs termes s'institueixi pau i treva. També en 1188 i en 1192: *a finibus Ilerde et in corpore eiusdem civitatis ad finibus Salsarum*, des dels termes de Lleida i en el cos d'aquesta ciutat als termes de Salces. En temps de Pere el Catòlic, trobem ja el nom especificat: *Haec est pax quam dominibus Petrus constituit per totam Cataloniam videlicet a Salsis usque ad Ilerdam*, per tota Catalunya, o sigui Salces fins a Lleida. Després vénen les del temps de Jaume I, 1214, 1218, 1225, etc. La delimitació és sempre la mateixa, o millor més ampla encara, puix ara es diu tota Catalunya des de Salces *usque Cinca*, a Cinca *usque ad Tortosam et usque ad Salces cum suis finibus*, a Cinca *usque ad Salsis* etc., això és posant els termes de Lleida, per banda d'Aragó, en el riu Cinca ¹⁷. El Dr. Giménez observa que aquesta limitació, molt sovint fixada en cúria amb majoria d'aragonesos, no té d'enten-

¹⁶ BOTET: *Les monedes catalanes*, III, p. 255.

¹⁷ Totes les cites literals són de Giménez Soler, treball cit. No em ficaré en la qüestió d'autenticitat i puresa d'alguna d'aquestes constitucions, com la de 1214; hom pot suprimir-la. El que és incomprendible és la interpretació que el Dr. Giménez vol donar (p. 491) a l'adverbi *usque ad* per a concloure que els docs. d'Alfons i Pere exclouen precisament (i no inclouen) Lleida i Tortosa de Catalunya! Per què un home de la serietat del Sr. Giménez ha de dir disbarats així? Compareu: *usque ad Fariciam, usque ad Salses*, etc.

dre's com el reconeixement dels límits d'un estat diferent, sinó que no té altre abast que l'indicat expressament de les paus i treves. Cap dubte que té raó, però també és ben clara la noció d'una unitat especial entre aquestes terres a les quals els aragonesos mateixos apliquen una legislació de la qual ells s'exclouen. A més hi ha algun altre document que precisa de la mateixa manera l'extensió de Catalunya sense relació amb la treva: un d'Alfons I que concedeix permís a un almoïner de l'ordre d'Alfama per a demanar almoïna en totes les viles de Catalunya on s'aplegui mercat els diumenges, de Cinca a Salces; altre de Pere I, amb el mateix límit fluvial referit a Aragó ¹⁸.

Així restava la qüestió quan la política de Jaume I, de repartiment dels seus dominis entre els seus fills *la política cissoria* que diu el Dr. Giménez, l'obligà a cercar un límit oficial i ben definit entre Aragó i Catalunya, fins aleshores fluctuant, més que més que es referia més aviat a comarques geogràfiques que no a entitats polítiques separades. Observeu com també avui dia les comarques, per exemple, tenen una delimitació imprecisa, tot i tenir una existència real força més marcada que els partits judicials o les províncies, tan ben limitades.

Lleida catalana

Si, doncs, el usos de la Cancelleria reial de l'època, anterior a aquesta resolució de Jaume I, no ens poden treure de dubtes, ens cal traslladar-nos a Lleida mateix, a la pròpia ciutat medieval i veure si era catalana o aragonesa. Però tot seguit se'ns presenta un problema previ: ¿quin criteri adoptarem per a saber això? No podem demanar el lliure testimoni dels habitants, perquè aquells bons lleidatans ben segur que visqueren del tot ignorants d'aquest plet fins al 1244, any en què Jaume I els volgué fer jurar l'hereu que ell havia triat per a Catalunya. Demanar l'existència d'una «consciència nacional» en aquells temps, fóra un pintoresc anacronisme ¹⁹.

Avui dia acudiríem sense vacillar al criteri de la llengua i no ja per ella mateixa sinó com a senyal extern d'una pila de coses més íntimes però impossibles d'amidar i sospesar. No ignoro que això en l'Edat Mitjana hauria estat la darrera cosa que s'hauria ocorregut ²⁰.

¹⁸ Per aquest darrer, el Dr. Giménez troba explicació, tractant-se d'una confirmació d'una donació de R. Berenguer IV, tal vegada anterior a la presa de Lleida. Però no per al primer.

¹⁹ Ja parlaré després de l'actitud de resistència de Lleida davant Jaume I.

²⁰ Hom ignorava oficialment l'existència dels diferents romanços. En tots els plets sobre la catalanitat de Fraga, mirgú invoca el seu llenguatge. Molt menys, naturalment, l'opinió dels fragatins.

El Dr. Giménez Soler n'estarà content, perquè té molt poca simpatia per als filòlegs. Però tampoc no en té gens per als advocats, i precisament el que en els temps medievals era considerat com a cosa decisiva era el dret, el fur. Jo seguiré un criteri més ample i parlaré de la llengua i del dret.

Criteri modern, la llengua. En la Lleida cristiana es parlà tot seguit el català perquè *la gran majoria dels repobladors* (que imposaren els seus hàbits i costums a la minoria i als indígenes) *eren catalans*, o millor dit, perquè no s'escandalitzi el Dr. Giménez, *parlaven català*. Es dedueix dels cognoms que surten en les donacions i altres actes atorgats immediatament després de la conquesta. I res vol dir l'observació que els súbdits del comte d'Urgell, els pallaresos i encara menys el ribagorçans, *no es tenien per catalans*. Deixant de banda que aquesta afirmació és purament gratuïta (només sabem que no es tenien per vassalls del comte de Barcelona), tots aquests parlaven el romanç que després fou dit català i llurs cognoms els denunciaven. D'altra banda, quan temps endavant tenim més dades, la unitat lingüística de la ciutat és completa i és forçós que els precedents es remuntin fins al jorn de la conquesta i no podia ésser d'altra manera, perquè la situació geogràfica ho imposava: Lleida tenia d'ésser poblada pels habitants de les valls pirenenques que hi conflueixen ²¹.

Vegeu ara l'argument decisiu segons les idees medievals, el que realment incorporà Lleida a l'entitat política «Principat de Catalunya». Tots els pobles de la ribera de Cinca, fossin poblats per gent de parla aragonesa o catalana, fossin cedits en senyoratge a cavallers de l'un o l'altre país, foren poblats a *fur d'Aragó*, en el cas de Fraga a *fur d'Osca* ²². Lleida, sembla que degut a haver estat lliurada en feu al comte d'Urgell, no rebé cap fur, però tot seguit s'hi formà un dret local a base de privilegis reals i comtals i dels usos consuetudinaris. Per fortuna tenim aquest dret codificat des de molt bona hora, d'abans de la incorporació oficial de la ciutat a Catalunya, dels mateixos temps de l'assistència de Lleida a corts d'Aragó. Les *Consuetudines Ilerdenses*, de Guillem Botet, de 1228, no sols ens mostren els Usatges de Barcelona a la base del dret civil (el més íntim i significatiu en l'estructu-

²¹ Encara hi ha una raó lògica, a més a més d'aquesta: tot just feia un quart de segle que el reialme d'Aragó havia tingut un increment que n'havia doblat l'extensió, amb les conquestes d'Alfons el Batallador. El repoblament de tan vastes terres devia deixar més aviat un déficit de població en les valls aragoneses i navarreses; això afavoriria el predomini de catalans en els nous pobladors no tan sols de Lleida, sinó també de Fraga, Mequinença, etc. Mai he cregut en les teories del P. Fullana, sobre la preexistència del valencià, però si així fos, aleshores sí que caldria fer renunciar la catalanitat de Lleida abans de la conquesta!

²² El Fur d'Aragó no es codifica fins 1247, de manera que els furs atorgats foren furs locals. En 1242 Jaume I *confirma* a Fraga el dit fur "habeatis illos foros doscha in omnibus vestris causis et foris, sicut usque hodie habuistis." SALARRULLANA: *Estudios históricos de la ciudad de Fraga*, Rev. de Archivos, 1910. Però aquest autor sembla interpretar equivocadament el text com una atorgació novella del dit fur. Això fou el que, a la llarga, arrabassà Fraga de Catalunya.

ra d'una societat), sinó que posen aquests usatges com a primer dret supletori i declaren la majoria d'ells en ús i vigor a la nostra ciutat ²³. Malgrat el menyspreu del Dr. Giménez pels advocats i per l'*Alcubilla*, crec que tothom es farà càrrec de la importància d'aquest aspecte jurídic, i encara més perquè, pel que sabem, no era degut a cap disposició superior sinó a una *elaboració local espontània*. Al contrari de Fraga: aquesta ciutat també fou incorporada a Catalunya pel pretès *ucasse* cesarista de Jaume I, però poblada a fur d'Aragó; malgrat tots els decrets dels reis, hom tingué de reconèixer que això equivalia a declarar-la del Regne d'Aragó ²⁴. Podem dir, doncs, que si bé Lleida és catalana independentment del seu dret, a ell deu, primerament, de formar part del Principat de Catalunya.

Al costat d'això, de la llengua i del dret, no tenen transcendència les altres circumstàncies i així ho entengueren els contemporanis. I tot plegat, aquestes circumstàncies que presenten la ciutat de Lleida amb caràcter aragonès als ulls del Dr. Giménez Soler, són que a Lleida corria la moneda jaquesa, per ésser acunyada a Jaca, i que els lleidatans designaven el seu sobirà amb el nom de rei d'Aragó i no de comte de Barcelona. Potser no val la pena que m'hi estengui molt, però caldria explicar quelcom sobre aquests fets.

En efecte, la moneda jaquesa, sobre la qual hom legislà sovint des de Lleida mateix, no solament corria per tot l'Aragó sinó per la meitat de Catalunya, si fa no fa: Urgell, Pallars, Lleida i els seus termes, Tortosa amb els seus, la vall d'Aran. Tots aquests països es trobarien ésser aragonesos pel fet d'acceptar aquesta moneda. No sabem si això era només consuetudinari, o si es fundava en alguna legislació. El que sí sabem és que a Lleida calgué una disposició reial (1346) per a introduir el curs de la moneda barcelonesa, disposició que era sol·licitada pels pahers des de temps, (almenys des de 1340) ²⁵. D'altra banda, l'una fou sempre equivalent a l'altra, i no es veu clar l'avantatge econòmic que podia representar per als lleidatans l'ús de la mateixa moneda de terres que no podien ésser-los clients, perquè pro-

²³ Vegeu els treballs de VALLS i TAVERNER: *Las "Consuetudines Ilerdenses y su autor Guillermo Botet"*. Barna., 1913, i "Estudis d'història jurídica catalana", Barcelona, 1929, ps. 84-87.

²⁴ Pere III en 1379, en confirmar-hi el fur d'Aragó, ho fa en el sentit d'incorporar-la a aquest regne i així es complí de fet (SALARRULLANA, ob. cit.). Es curiós el cas de Fraga: oscil·lant com Lleida, al principi, en el terreny legal, entre els dos països, entra explícitament dins de Catalunya llavors de la delimitació de Jaume I, confirmada, en quant a Fraga, per la de Jaume II. Fins a tal punt el parer és unànim des d'aquest moment que els aragonesos en corís de Daroca (1311) es neguen a admetre Guillem de Moncada, senyor de la vila que pretén ésser com a tal *ric home* d'Aragó puix Fraga és de fur d'Aragó; és veritat que en aquesta negativa influeixen probablement raons polítiques més que jurídiques, però és terminant: Fraga és de Catalunya. És reservat a Pere III, el qui a les seves envistes lloà la fidelitat dels catalans, de separar-la per sempre més del Principat. És poc clar que en això tinguessin cap part els fragatins.

²⁵ Pub. per GRAS: *La Paheria de Lleida*, p. 158 i citat per GIMÉNEZ, ob. cit. p. 490.

duïen el mateix. És un fet històric que persistí després de la incorporació legal de Lleida a Catalunya i al qual cal donar, en el meu concepte, una importància molt limitada.

Menys en té l'altre punt alludit. El Dr. Giménez es refereix principalment (o únicament?) a un *Instrumentum de dissensionibus et quaerimoniis inter maiores cives et populum Ilerde promotis* de 1213, on certs magistrats han de jurar *salva fidelitate domini regis aragonis* ²⁶. Sembla estrany que això cridi l'atenció, repetidament, del savi aragonès, tan habituat a llegir documents catalans. Ni aquest document és únic, ni això és cosa particular de Lleida. Ací i a Barcelona i a tot arreu fou costum de designar breument el sobirà amb el nom de rei d'Aragó. No val la pena de citar exemples.

Les fronteres de Jaume I i de Jaume II

Lleida hauria seguit encara probablement molt de temps sense una declaració oficial de la seva catalanitat, que d'altra banda no li feia cap falta, si no haguessin sobrevingut els projectes de repartiment de la seva herència per part de Jaume I. Aquesta política, en el blasme de la qual no podré fer més que sumar-me a les més dures qualificacions que mereix al Dr. Giménez Soler, obligà el sobirà a buscar unes fronteres ben fixes i ben clares entre els trossos del seu reialme que volia distribuir. Primer Lleida fou cridada a jurar el primogènit Alfons, com he dit més amunt, però després en corts de Barcelona de 1244 Jaume I precisa els límits de Catalunya i del Regne d'Aragó perquè vol cedir la primera, ja en vida, al seu segon fill Pere. I bé espontàniament, bé sota la pressió dels catalans i de la pròpia muller, fixa un límit, ja tradicional en les paus i treves, però evidentment el més favorable a Catalunya: *comitatum Barchinone cum Cathalonia universa a Salsis usque Cincham ex certa sciencia limitamus*. I per més claredat, per un altre diploma del mateix dia remarca que en corts de Daroca, en fer jurar pels lleidatans l'infant Alfons com a hereu d'Aragó, no volgué pas incloure Lleida, *nec territorium a Siccore usque ad Cincham*, ni el país entre Segre i Cinca, dins del Regne d'Aragó i que en tot cas ho considerava anul·lat i revocat ²⁷. Això té en efecte tot l'aire d'una revocació com diu Giménez Soler. Tant se val, ara el rei posa el límit al Cinca.

²⁶ BOTET, ob. cit. III, p. 317, i II, p. 83.

²⁷ MIRET: *Itinerari de Jaume I*, p. 166.

Però ací vé la resistència de Lleida a obeir-lo. Es manifesta en 1246, quan trobant-se el rei a Lleida mateix reitera la seva declaració que el jurament de Daroca no inclou la ciutat dins d'Aragó i en altre diploma nomena àrbitres en el plet que amb tal motiu hi ha entre ell i la ciutat. Els lleidatans diuen que no estan obligats, *se non teneri* a jurar el fill Pere, probablement al·legant el jurament anterior. Causa d'aquesta resistència? Més que una solidaritat amb Aragó, cal suposar que és una manifestació de la general oposició a la política desbaratada del rei. Com molts nobles de tots els reialmes, mantenien la seva adhesió al primogènit, mentre aquest no els en rellevés. L'oposició entre pare i fill no fou una qüestió lleidatana, sinó un plet general.

I durà molt encara. Fou en 1253 que l'infant Alfons reconegué i sancionà, a la fi, les ximpleries del seu pare. Probablement no tingué altre recurs però remarcà bé que si acceptava el Cinca com a límit no renunciava a l'Ebre, més avall, des de la confluència fins al mar. La mort prematura de l'infant evità la consumació d'aquests desastres. Encara el Dr. Giménez ens indica documents que demostren que en la pràctica hom féu ben poc cas de les limitacions manades per Jaume I. Més d'una vegada surten encara Ribagorça i fins Pallars entre les comarques d'Aragó ²⁸.

Quan semblà la qüestió resolta inapel·lablement, va ésser quan Jaume II, cedint a les reclamacions del aragonesos, que no havien cessat de protestar, va canviar el límit del seu avi i el fixà en la Noguera Ribagorçana, la clamor d'Almacelles i el Cinca fins a l'Ebre (Saragossa, 1300). El que el decidí fou simplement que la Ribagorça era de fur d'Aragó. S'oblidà de Fraga que quedava dins de Catalunya, tot i trobar-se en igual cas. Semblava que ja ningú no pensava en més canvis fins el punt que Guillem de Montcada era refusat per les corts aragoneses on pretenia entrar com a senyor de Fraga. Però encara aquell fur d'Aragó havia de tornar a valer en 1379 perquè Pere III segregués Fraga de Catalunya, i ja abans fou segurament la causa que els mateixos catalans l'exclouessin del seu cens de 1359. La qüestió del dret era decisiva.

Els rius com a fronteres

Els rius no han estat mai fronteres naturals i moltíssim menys en països assedegats com els nostres; són línies d'atracció, no de separació. Les gents d'una i d'altra riba són les mateixes, i ni els termes municipals s'hi aturen.

²⁸ GIMENEZ SOLER, ob. cit., ps. 518 i 555.

Només poden separar amb eficàcia alguns grans rius de ribatges pantanosos i per això inaccessibles, com el baix Danubi, i encara amb prou feines. Però els rius aragonesos! I no obstant, hem vist que sempre que en temps medievals es feia una separació sobre el paper, o millor sobre el pergami, hom triava indefectiblement un riu. El Dr. Giménez Soler, protesta d'aquestes absurdes limitacions fluvials, però no en dona la lògica explicació. És una qüestió de comoditat i de seguretat: un riu és una línia perfectament amollonada, una demarcació que no necessita plets ni «comissions de límits». ¿Que pot partir els pobles pel mig? Això no podia preocupar els nostres avantpassats medievals que no tenien en compte la voluntat dels interessats. Per això les constitucions de pau i treva, i després Jaume I, s'agafaren al Cinca; per això els aragonesos volien la canal del Segre, encara més arbitrària; per això finalment Jaume II aprofità la clamor d'Almacelles a manca de cosa més decent ²⁹.

La frontera lingüística, tan menyspreada pel Dr. Giménez Soler, mostra ben clares les seves fondíssimes arrels, independents dels capricis dels reis i de les vicissituds polítiques, en la seva separació dels rius i de les fronteres artificials. El Dr. Giménez diu amb molt d'aplom que els límits de les llengües els han fet els governants. No em ficaré en una discussió general sobre aquesta qüestió filològica, vist que fóra del tot estèril, puix ni el doctor Giménez ni jo no som filòlegs, encara que algú potser s'ho pensi. Sols diré que és molt interessant l'examen de la frontera lingüística catalano-aragonesa, ³⁰ per a comprovació del que dic abans. Amb prou feines ha canviat gens de lloc des de la seva formació, i els canvis polítics que hem examinat no l'afectaren poc ni molt. Cap dubte que (des del moment que rebutgem l'existència d'aquesta frontera i dels parlars que limita, abans de la reconquesta cristiana), foren les circumstàncies polítiques o militars d'aquesta reconquesta que la determinaren. Però després ja han pogut els reis i els governs posar fronteres fluvials al Cinca o al Segre o a la Ribagorçana, que els criteris de separació lingüística s'han mantingut invariables, arrapats a la terra. Tot just hi ha l'excepció de Binèfar i és deguda a causes històriques modernes, ben conegudes: la repoblació del segle XVII ³¹.

²⁹ El mateix origen té segurament el límit del Ribagorçana. Els comtats de Pallars i Ribagorça tenen un origen comú. La separació esdevé a la mort de Ramon I (vers 916). Es probablement en aquest moment que fou assenyalada la frontera artificial del riu, que trenca la unitat natural de la vall de la Noguera i que ha prevalgut malgrat la seva artificiositat.

³⁰ GRIERA: *La frontera catalano-aragonesa*, 1914. No importa que el Dr. Giménez Soler, es rigui dels mètodes dels filòlegs per a determinar les fronteres lingüístiques i dialectals. Aquests mètodes no calia pas consultar-los-hi prèviament.

³¹ Com endevinà ja MENÉNDEZ PIDAL (*Sobre los límites del Valenciano*, I Congrés de la Llengua catalana, 1908) i després ha comprovat Griera, el pas del català a l'aragonès es fa per una zona de transició en la regió pirenenca, mentre que més al S. el límit és una línia seca i encara més en arribar al regne de València. Aquest fenomen obeeix a què en les valls

Ara bé, de tot això ¿deduiríem potser la conveniència de cercar una rectificació de límits entre Catalunya i Aragó? ¿De reivindicar Fraga o la Llitera, i de parlar d'una «Catalunya irredempta»? Avui dia convé que se sàpiga bé, perquè sembla que encara queden persones que ho ignoren, tots els criteris lingüístics, jurídics, històrics, etc., han prescrit. L'única cosa que pot abonar un canvi de fronteres és la voluntat dels habitants del país afectat, manifestada d'una manera regular i inequívoca. ¿I en nom de qui convidariem els nostres veïns de Fraga o de Tamarit a entrar a la nostra família? ¿És que potser podríem prometre'ls el que no tenim nosaltres?

Les circumstàncies geogràfiques

Fins ací les condicions històriques que han fet de Lleida una ciutat catalana. Com es pot veure les discrepàncies que mantinc amb el savi aragonès no són pas gaires, en matèria de fets. És en apreciar la significació i importància relativa d'aquests fets, on ens separem irreconciliablement. I aquesta és la dificultat de tota discussió seriosa amb arguments històrics: encara que hom tingui la honradesa (jo crec que l'he tinguda) de presentar tots els fets, els favorables i els adversos, cadascú es pot aferrar als que li convenen i donar-los per decisius tot titllant d'apassionat l'adversari. Per la meua banda deixo a criteri del lector l'esbrinar qui és l'encegat pels prejudicis.

La cosa és diferent en parlar de les condicions geogràfiques que segons el Dr. Giménez imposen a Lleida la fusió amb Aragó. En arribar ací, com veurem tot seguit, ja no és qüestió d'apreciacions el que em separa del professor aragonès. Són els fets mateixos que jo veig diferents de com ell ens els presenta. El meu criteri respon, en aquest punt, a la idea del títol general que he donat a aquesta disquisició: «La Catalunya Lleidatana»; és a dir, a l'existència d'un *nucli català amb el seu centre indiscutible a Lleida*, que representa una personalitat pròpia dins la gran conca interior, i que es basta i s'ha bastat sempre a si mateix per a persistir.

pirenenques, la frontera s'ha constituït per una evolució local plurisecular que ha donat per resultat un territori on no sols es barregen íntimament els criteris característics del català i de l'aragonès, sinó que cada un d'entre ells es presenta sense constància, en cada lloc. Però des de Peralta o St. Esteve de Litera el límit és brusc, no sols entre Binèfar, aragonès i Tamarit, català, sinó vers el S. La causa de la colonització després de la reconquesta per gentes que ja posseïen una llengua caracteritzada. A llevant i ponent d'aquella zona de transició (que comprèn principalment la vall de Benasc, la de l'Isàbena i el país a ponent de Benabarre fins a l'Èssera, però sense arribar al Cinca) les característiques de cada llengua triomfen plenament. De manera que es veurà negre el Dr. Giménez Soler si compleix la seva menaça de recórrer les conques del Segre i del Noguera Pallaresa i de trobar-hi tot d'aragonesismes (ob. cit. p. 500).

Naturalment que aquesta idea és totalment incompatible amb la pintoresca definició que el Dr. Giménez Soler ens dona dels catalans. Segons ell per a saber si un hom és català o aragonès no cal encaparrar-s'hi gaire. N'hi ha prou amb preguntar-li si els seus interessos són afins dels de la gent de mar o dels de la gent d'interior. Si és la primera cosa és català, si la segona aragonès (pag. 477 del treball tants cops citat). Naturalment que ens podríem embrancar a fer veure que els interessos d'un graner són molt més afins amb els del seu client que li compra la grana, que no pas amb els del graner que té oberta botiga dues portes més amunt, o sigui que una economia idèntica ha de convertir abans en competidors que en col·laboradors els qui la posseeixen. Però no m'agraden les abstraccions i generalitzacions i n'hi ha prou amb dir al Dr. Giménez que és tenir massa fam això de fer sinònim aragonès i home de l'interior. Jo sostinc, i no sostinc cap cosa nova, que existeix i ha existit un nucli català pireneic, interior, estretament lligat moralment i culturalment amb el de la costa, però que *no deu la vida*, la personalitat, *a la influència d'aquest darrer, sense el qual també fóra*. En el terreny filològic, tan menyspreat pel savi aragonès, la cosa té una plena confirmació; tot fa creure que el català de Ribagorça, Pallars i Urgell, ha nascut *in situ*, que no ha estat mai importat de la marina, i tot el que ens fa saber el Dr. Giménez sobre la formació i vida independents dels comtats al·ludits respecte del de Barcelona i la Marca hispànica, només fa que confirmar-ho històricament. Avui dia mateix, malgrat l'estreta relació de tots els parlars catalans, que formen una de les llengües més uniformes entre les romàniques, els nostres filòlegs afirmen que, si cal establir una primera gran divisió entre aquests parlars, aquesta serà la de català occidental i català oriental, diferenciats sobretot en la fonètica.

Vegem el marc natural on s'ha desenrotllat aquesta personalitat catalana interior. La gran plana drenada per l'Ebre i els seus afluents presenta una indiscutible uniformitat, ben diferent de la multiplicitat de la regió pirenenca, on cada vall es troba aïllada i on les relacions mútues per damunt de les serres estan subjectes a mil circumstàncies topogràfiques locals. En la gran plana, la vida ha estat sempre estretament lligada a l'aigua, és a dir als rius. Les zones intermèdies constitueixen espais estèrils que abans separen que no uneixen. En aquestes condicions de discontinuïtat, la plana és massa vasta per a tenir un sol centre, un sol nucli d'atracció. No solament ho confirma la vida i l'economia actual, com després veurem, sinó que la història ha estat sempre testimoni. El nucli de Lleida, en el veïnatge dels límits orientals de la plana i *del seu natural camí de sortida* (ja parlarem de la pretesa sortida de la vall, per Tortosa), ha tingut sempre una primera importància, no menor i del tot independent de la de Saragossa. El poc que sabem dels temps pre-romans i romans està d'acord amb el que dic i em sembla que així ho reco-

neix el Dr. Giménez, que insisteix en la pluralitat de centres en aquella època. En arribar a l'Edat Mitjana, es complau, en canvi, a remarcar la comunitat de destins històrics i l'evident predomini de Saragossa tot el llarg de la dominació musulmana, no menys de quatre segles. Però aquest fet és la millor prova del caràcter i significació de la capitalitat lleidatana: *quan Lleida restà amputada de les valls pirenenques que s'hi aboquen i, encara més, quan tingué tallat el camí de la mar, el camí de Barcelona, Lleida passà a ésser un petit centre fronterer que rep la vida i l'empenta del país interior, de Saragossa*. Aquesta no sofí de les circumstàncies d'aquell temps com la nostra ciutat: 'si tampoc posseïa les valls muntanyenques, li restava tot l'altre marge de l'Ebre i el camí de València i de la mar (per Tortosa, a manca d'altre). Aleshores sí que Saragossa és la capital indiscutible de la vall de l'Ebre i que tots els altres nuclis (*sense desaparèixer ni tan sols políticament*) esdevenen els seus clients i protegits.

Però aquestes circumstàncies, aquesta frontera al peu de les muntanyes i entre Lleida i la mar, per molt que duressin, foren excepcionals. Amb la reconquesta desaparegueren i, així com abans no tenien precedent, no s'han tornat a reproduir.

Lleida és el que és, *com a cap d'una vasta regió que agafa l'angle N. E. de la plana interior i les valls pirenenques que hi corresponen, i com a centre interior en correspondència amb la veïna costa*, amb la qual la lliguen amples terres, sense la solució de continuïtat d'un desert muntanyenc o d'un desert estepari.

I ací convé recalcar bé la inanitat d'aquell tòpic, tan gastat, que sembla impossible que hagi enamorat un home de la intel·ligència i de la independència de judici del Dr. Giménez: d'aquell tòpic que atribueix la importància i la vida de Lleida a *la seva situació a la sortida dels passos que travessen el Pireneu i que la posen en comunicació amb França i Europa*. Per addonar-se que això és música de «bombo», no cal pas ésser un gran observador ni amuntegar poques ni moltes estadístiques: n'hi ha prou amb no llegir discursos retòrics d'aquells de *primera pedra* i amb tenir un parell d'ulls a la cara per a mirar. No em cansaré de repetir que si Lleida no tingués més riquesa ni més cultura que la que li baixa pel port de la Bonaigua i per la Cerdanya, procedent de l'altra banda, no seria tan gran, de bon tros, com Alcoletge i, per les festes, portaríem una anella al nas.

És un altre el paper de Lleida, que el paper de portera d'unes portes que en podríem dir escapada. Lleida és un centre, i d'un territori força més vast que la seva província oficial. Unes estadístiques ens ho faran veure. A més a més, és un centre que té la importància que té, perquè està en estreta relació amb la gran ciutat de la costa, amb Barcelona: no tinc a mà els números que ho demostren, però unes observacions precises els substituïran.

Un bon tros de la província d'Osca té Lleida per capital natural; contràriament i com és lògic, l'atracció que exerceix Osca sobre els habitants de la província de Lleida és nul·la. Vegeu: naturals de la província d'Osca que viuen a la ciutat de Lleida: prop de 2.400 (total d'aragonesos 3.000); naturals de la província de Lleida que viuen a la ciutat d'Osca: menys de 100. Seria molt interessant de poder conèixer amb més precisió les procedències; segurament que veuríem que la zona d'atracció lleidatana comprèn principalment les comarques lingüístiques catalanes i també, em penso, la ribera del Cinca, però que no en passa gaire. Desgraciadament els censos no ens permeten de precisar això.

I encara més, no sols Lleida és cap d'una regió catalano-aragonesa amb entera independència d'altres capitalitats, sinó que l'atracció econòmica i humana exercida per Lleida damunt Saragossa és superior a la de Saragossa damunt Lleida: naturals de la província de Saragossa vivint a la ciutat de Lleida 485; ídem de la província de Lleida vivint a la ciutat de Saragossa 377 ³². Si, doncs, Lleida és una capital absolutament independent de Saragossa; com pot restar inclosa en la mateixa regió? És una regió bicèfala? Aquesta mena de fenòmens és millor guardar-los amb alcohol ³³.

El camí de la prosperitat i de la riquesa de Lleida, és el camí de llevant. És natural; Lleida és una regió agrícola i per la seva situació és la que amb més avantatge pot proveir el mercat de la regió industrial de la costa. No calen números perquè tothom sàpiga que el volum d'expedicions de l'estació de Lleida, vers llevant és infinitament superior al que adreça a ponent, i és prou sabut que en aquestes coses no hi juguen els sentimentalismes. El mateix resultat obtindríem si poguéssim tenir les xifres de viatges, les de correspondència, etc., etc. En canvi, m'interessaria de saber el volum de mercaderies que Lleida rep o tramet a França, per la Bonaigua i per Puigcerdà. Aproximadament les mateixes que tramet a la Xina.

Els transatlàntics a Tortosa

No cal insistir; però abans de cloure aquestes ratlles encara vull parlar d'aquesta via natural, que segons el Dr. Giménez, fa de Tortosa la sortida pròpia de la Conca de l'Ebre, una mena de Bordeus, mancat per la incúria

³² J. DE C. SERRA RAFOLS. Demografia de Lleida, VIDA LLEIDATANA 1928.

³³ És pel fet d'aquesta independència moral i econòmica de Lleida respecte de la metròpoli de l'Ebre, que crec que encara que un caprici polític hagués tancat Lleida dins l'Aragó, no sols hauria restat tan catalana com ara, sinó que hauria "infectonat" una vasta àrea aragonesa. Si encara ara és un gros perill, segons ens fa saber el Sr. Salarrullana de Dios!

dels homes. En primer lloc, i com a regla general, faré observar que Tortosa seria l'únic port de riu en tota la mar Mediterrània. La manca de marees ³⁴ i la poca intensitat dels corrents, hi afavoreix la formació de deltes pantanosos i no permet la dels estuaris. Aquestes són idees de geografia general, que és llàstima de tenir de retreure ací. Totes les valls mediterrànies tenen el seu port fora del riu, fins aquelles més obertes: Marsella pel Roine, Gènova pel Po (abans també Venècia), Salònica pel Vardar, Cústentge pel Danubi, Odesa pels rius de la Rússia meridional, Alexandria pel Nil. Els qui han entrat en un riu atlàntic, saben que sense marea això no és possible. El Dr. Giménez, optimista, escriu: «a Tortosa pueden llegar grandes trasatlánticos a poco que los hombres los empujen; falta el empujón». És amarg de tenir de treure il·lusions així, tant pel Dr. Giménez com pels tortosins que les tinguin. Però no hi ha més remei. En l'antiga navegació, Tortosa tenia algunes possibilitats com a port, pel poc calat dels vaixells i les pèssimes condicions del transport terrestre, que donaren notables avantatges a les vies fluvials. Primer el ferrocarril i ara la ruta han mort el canal de navegació. Això ho sap el qui ha vist a França els molls dels antics ports fluvials, coberts d'herba i de romanticisme, però deserts de mercaderies. No parlo dels grans estuaris de l'Oceà, on si bé no arriben els grans transatlàntics, hi arriba la navegació marítima. El cas de Tortosa és infinitament més difícil i en tot cas és probable que Sant Carles, ofereixi condicions molt més econòmiques per a fer-hi un port pel baix Ebre. Tot això, però, són els enginyers i no els historiadors qui ho han de dir. El que tinc de dir és una altra cosa. Les aigües de l'Ebre tenen avui dues utilitats, incompatibles amb la navegació: regar i produir força; crec que no són poques ni menyspreables. Ha de venir un dia que el llit del riu, a Tortosa, sigui un sorral eixut com el del Túria a València. Aleshores Aragó haurà guanyat força més que si els vapors arribessin a Saragossa, i Tortosa no hi haurà perdut res, si s'ha reservat la seva part d'aigua per a regar el verger que la volta. La seva riquesa no li té de venir de servir de port d'un país que n'està separat per un formidable laberinte de muntanyes, sinó de la prosperitat de la vasta comarca que en depèn i que comprèn la major part del Baix Aragó.

³⁴ Fins cal observar que els mariners catalans, mariners mediterranis, no tenen paraula pròpia per a aquest fenomen. *Marea* és manlleu del castellà; marejada, que hom proposa de vegades, vol dir una altra cosa.

Lleida i Aragó

I ara, per acabar, no us penseu que jo dedueixi del fet de la independència de Lleida respecte Aragó, la conveniència que ens girem d'esquena uns als altres, res d'això. Lleida, és a dir la Catalunya lleidatana, i l'Aragó tenen les seves vides separades, però paral·leles. No són països dependents l'un de l'altre, com Lleida i Barcelona, sinó països germans, companys. El problema econòmic essencial de cada un d'ells, el regadiu, és el mateix i per això fan santament d'associar-se per a resoldre'l. Un altre són les comunicacions amb la muntanya i també ací caldria un pla mòdic i coordinat i no pas engegar cada quinze dies un nou projecte sensacional de camins de ferro. El veritable camí de la col·laboració catalano-aragonesa l'ha trobat la Confederació hidrogràfica de l'Ebre i l'ha fet conèixer a tothom amb la darrera Exposició agrícola. No penseu pas que els més gelosos de la catalanitat de Lleida vegem en això cap perill ni cap segona intenció. Si hom notà aleshores certes proscripcions, no cal pas atribuir-les a la generosa empresa comuna d'aragonesos i lleidatans, sinó a la temperatura dominant fa temps. el Dr. Giménez Soler si vol reflexionar serenament, veurà que és molt més fàcil d'arribar a una fructuosa col·laboració econòmica si es respecten el sentiments íntims de les parts. I si d'aquest aspecte purament econòmic, volem passar algun dia a altres col·laboracions més amples, i que fins enclouen un caire essencial d'aquell, aleshores aquest respecte alludit és indispensable.

ELIES SERRA I RAFOLS.

Extret de «Vida Lleidatana».

Nòtules

Un llibre sobre l'emperador d'Austria Francesc-Josep

La publicació recent del llibre *Franz-Joseph*, d'Eugeni Bagger, ha donat ocasió a Maurici Muret per escriure, a propòsit de l'emperador austríac, un notable estudi, que a continuació extractem.

Mentre que després de la caiguda de Guillem II, tots els qui el voltaren han publicat llurs records, els antics col·laboradors de l'emperador Francesc-Josep es mantenen silenciosos. Comparteixen sens dubte el menyspreu que sentia aquell sobirà per la paraula impresa, sota totes les formes que pot revestir. Francesc-Josep era, per principi i per gust, el contrari d'un home lletrat i culte. Quan esdevingué probable que un dia o un altre pujaria al tron, se l'obligà a aprendre metòdicament totes les llengües que es parlaven a l'imperi, i de més a més, una mica de llatí i de francès. Havia fet cinc anys quan prengué les primeres lliçons de txec, d'italià i d'hongarès. Aquest últim idioma li semblava d'allò més extravagant, i potser hi ha alguna cosa de cert en la llegenda que el mostra hostil als magiars perquè començà a barallar-se, en una edat molt tendra, amb llur sintaxi i llur vocabulari.

Políglota per necessitat, Francesc-Josep posà una perfecta mala voluntat a estudiar les altres coses que són ensenyades al comú dels mortals. Què li importaven la geografia, la història i l'economia política? No estava voltat d'individus que tenien l'ofici de saber tot això per ell? Francesc-Josep creia que un personatge del seu rang ha de tenir vagues nocions de tot, però que no ha de saber concretament gaires coses i que, sobretot, ha de guardar-se de la literatura. El fet és que detestava els llibres.

La manca de memòries i records personals dels íntims i confidents de Francesc-Josep és una dificultat per als historiadors del penúltim Habsburg. Tanmateix, hi ha certs cronistes autoritzats i informats, i a més els

arxius oficials que han lliurat els seus secrets d'ençà que Àustria és una República.

Sobre aquesta documentació de primera mà ha escrit E. Bagger el seu llibre *Franz-Joseph*. La Premsa conservadora d'Alemanya i d'Àustria ha fet el buit a aquesta obra que mostra el vençut de Solferino i de Sadowa sota un aspecte que els historiadors oficials de la monarquia danubiana no revelaven. Al contrari, els diaris esquerristes han fet a aquest llibre una acollida favorable, i admeten l'exactitud del retrat que traça Bagger. Alguns crítics es planyen que els austríacs no s'haguessin adonat més aviat de la catàstrofe a la qual els portava un règim tan rigorosament encarnat per Francesc-Josep, que no es podia precisar si el règim fou tal a causa de l'emperador o si l'emperador fou tal a causa del règim.

L'enfonsada era fatal. Un sobirà, ni que sigui d'intel·ligència superior, no pot desafiar impunement, durant mig segle, totes les aspiracions de tots els seus pobles. Un sobirà de condicions mediocres encara arrisca més en aquest joc. Se n'hi faltà poc que Francesc-Josep s'escapés personalment de la punició; però encara hagué de veure abans de morir l'abisme en què queia el seu imperi.

La mare de Francesc-Josep, Sofia, que era una Wittelsbach, l'havia educat força malament per als efectes de fer-ne un sobirà modern. Aquest mot, modern, era execrat a la Cort de Viena. L'arxiduchessa Sofia educà aquell *Franzi* que havia de regnar del 1849 al 1917 en la idea que els pobles són fets per als monarques i que el primer deure d'aquells és obeir aquests. Els hongaresos eren detestats a la Cort de Viena perquè mostraven una irritant tendència a desobeir; però encara era més detestada la Revolució francesa, que era considerada com l'origen de tots els mals moderns.

Francesc-Josep era autoritari i recelós, capriciós i glacial. Les qualitats que podia tenir eren les qualitats de parada que entusiasmaven els seus súbdits en temps de pau civil i de pau exterior, però que no podien merèixer llurs simpaties en temps de crisi; solemne, seriós, molt senyor de si mateix, Francesc-Josep tenia una alta idea dels seus deures de monarca; però perquè passava hores i hores dins el seu gabinet llegint *dossiers* i posant signatures, es pensava tenir dret al nom de pare del poble, i no es donava compte que dividir per regnar, enganyar per regnar, contemporitzar per regnar, no era regnar com hauria calgut en ple segle dinovè per accomplir una obra duradora; però perquè era ros, esvelt i formós, perquè duia amb una dignitat impecable uniformes esplèndids, es féu passar per un gran monarca davant un poble de súbdits benèvols que no demanaven res millor sinó deixar per a més endavant totes les reformes.

És curiós de veure, en el llibre de Bagger, les ocasions que valgueren a Francesc-Josep, per part dels seus súbdits, les ovacions més entusiastes.

No havent Francesc-Josep entrat mai victoriós a Viena, els vienesos no pogueren aclamar-lo com a gran capità; però l'aplaudiren de tot cor el dia que deturà per la brida un cavall desbocat, i aquell altre dia que, colpit al coll pel punyal de l'hongarès Libeny, mostrà tant de coratge. Les virtuts de Francesc-Josep eren virtuts de gentilhome i de cavaller. Aquestes virtuts eren l'admiració de les dames, del poble lleialista i de les criatures. Però s'esvaïen en fum a l'entrada del gabinet on Francesc-Josep, pedant protocolari i meticulós, preparava amb polícies, als quals tractava com a ministres, i amb ministres, als quals exigia feines de policia, la felicitat dels seus pobles. Francesc-Josep era d'aquells que creuen que la sospita fa el príncep, i tenia dels monarques d'altre temps les manies a base d'ignorància i d'orgull. Res més estrany que la protecció que donà a tres aventurers de nom d'opereta que pretenien fabricar or amb argent. Aquests tres trapelles es deien el Pare Roccatani, el cavaller della Rosa i el comte de Fresno. Tingueren la sort d'oferir llurs serveis a l'endemà de Sadowa, en un moment que Francesc-Josep, poc resignat, buscava or per prendre la revenja sobre Bismarck. La seva condescendència per aquests tres alquimistes, ben lluny de realitzar les seves esperances, li costà molts diners de la seva butxaca. Aleshores acomiadà els tres xarlatans; però no volia admetre per cap raó del món que fos absurda la pretensió de fabricar or amb argent. Francesc-Josep hauria cregut humiliar-se si s'hagués posat a estudiar química. La química, la poesia i les belles arts no valien res per a ell. Els qui el voltaven estaven molt contents d'això. Aquella gent creia que l'intellectualisme era per a les dinasties una metzina i per a les monarquies el començament de la fi.

Així s'explica l'escàndol formidable que hi hagué a la Cort de Viena el dia que l'emperadriu Elisabet, noia esbojarrada, prengué d'un *écuyer* de circ lliçons d'equitació i es permeté de llegir Enric Heine a l'ombra dels arbres, en el parc de Schoenbrunn. La llegenda diu que Elisabet s'enamorà de Francesc-Josep d'una manera fulminant, que aquest només calgué apàrèixer per a triomfar. Segons Bagger, la veritat és diferent. A ella li havia costat molt, al contrari, d'avenir-se a la idea d'associar el seu destí al d'un monarca fred, tivat, distant i tan perfectament tancat a tot allò que ella estimava. Tan bon punt arribà a Viena, l'equivocació li aparegué en tot el seu irremeiable horror. Feia cent cinquanta anys que els Habsburg havien perdut llurs dominis espanyols; però havien conservat piadosament l'etiqueta. Una vegada l'emperadriu Elisabet es tregué els guants en el primer sopar de gala donat a la Hofburg, i una dama d'honor li digué a cau d'orella: «Una emperadriu d'Austria ha de dur els guants posats per sopar: és la regla.» L'emperadriu respongué: «I bé, jo me'ls trec, i aquesta serà la regla d'ací endavant.» Francesc-Josep provà de convèncer-la, però no ho

aconseguí. A poc a poc s'allunyà de la seva muller, l'estrany caràcter de la qual el desconcertava. Tanmateix, mai no trencà completament amb ella, i la crònica escandalosa de Viena guarda el record dels dinars de tres persones que reunien en la mateixa taula Francesc-Josep, Elisabet i Catarina Schratt. Fou Elisabet qui, segons sembla, llançà la Schratt als braços de l'emperador. Aquest fou el present més preat i sobretot més durador que li féu l'emperadriu.

Francesc-Josep retreia a la seva muller les seves fantasies de mal gust. Greuges més forts tenia del seu germà Maximilià i del seu fill Rodolf. L'autor de la biografia que ens ocupa, Begger, és molt liberal i segurament republicà. Potser per antipatia a Francesc-Josep es decanta a fer dels adversaris del monarca, d'aquests adversaris als quals van totes les seves simpaties, uns liberals més liberals que no ho foren verament. Bagger demostra, tanmateix—i aquest és un dels aspectes més interessants del seu llibre—, que l'animositat de Francesc-Josep pel seu germà Maximilià i el seu fill Rodolf era deguda en gran part als principis polítics tinguts per «avançats» que aquests personatges es permetien de preconitzar. Maximilià somniava mostrar al món un imperi mexicà reconciliat, sota els auspicis d'un Habsburg, amb la Revolució francesa. El *Kronprinz* Rodolf desaprovava la política reaccionària del seu pare, el seu menyspreu pel dret de les nacionalitats, la seva aversió per França i la seva reconciliació amb Prússia; si Rodolf hagués arribat al tron, hauria donat a l'imperi austro-hongarès una orientació ben diferent.

Però ja sabem que Rodolf morí tràgicament a Meyerling. Sobre la seva mort, el llibre de Bagger no diu gran cosa de nou, sens dubte perquè el drama de Meyerling és actualment conegut en les seves gran línies. Rodolf se suïcidà per amor a la baronessa Vetsera, però també per odi al seu pare. Com diu Bagger, Rodolf llançà a la cara de l'autor dels seus dies el seu cadàver com un repte.

Molt ha estat planyut l'emperador Francesc-Josep per aquests cadàvers que marquen el pas del seu regnat. Però si sofrí en el seu orgull per la mort de Maximilià i per la de Rodolf, sembla que només per la mort de l'emperadriu Elisabet experimentà una veritable dolor. La seva fredor natural l'ajudava a oblidar, i per altra part les feines del govern no li deixaven temps per lliurar-se a les meditacions i les efusions sentimentals. La veritat és que es prenia de debò el seu paper de monarca.

Un judici de Croce sobre Papini

En el número de març de *La Critica*, Croce formula, amb ocasió del recent llibre de Giovanni Papini, *Gli operai della vigna*, el següent judici, tan sever com just:

«Aquest escriptor, que des de fa trenta anys publica revista sobre revista i volum sobre volum, posseeix, sens dubte, allò que acostuma a anomenar-se «la vena de l'escriptor», aquella facilitat d'emprar paraules i formes, de la qual estan mancats altres que, bo i tenint cervell i cor, no arriben a ésser escriptors sense algun esforç (per bé que, així esforçant-se, arribin a fer obres vigoroses i sucoses). Tanmateix, a la seva vena d'escriptor no responen ni la força de la ment, ni l'abundància del seriós i recollit i tenaç i verecund sentir. Per això ell no pot, en matèria de crítica, anar més enllà d'alguna singular observació; ni, en fet de sentiment, més enllà d'algunes fugitives expressions d'afecte, d'alguna fresca impressió treta d'hommes i coses. Si hagués sabut educar-se i vigilar-se severament, hauria escrit, no moltes pàgines, sinó bones, i potser millors que aquelles poques que les persones de gust poden ara escollir dels seus massa volums i, amb alguna reserva, lloar practicant envers ell aquella justícia que ell no observa envers el altres. Però, per dissort, en ell és prepotent, invencible, conatural — de tal manera que no l'abandona mai ni jove ni vell, ni home del desordre ni home de l'ordre, ni blasfemador ni piadós, ni ateu ni catòlic—, el dimoni de l'exhibicionisme, del xarlatanisme, de la miserable vanitat, que vol sempre suscitar al seu entorn meravella i escàndol, sorprenent i enganyant la imaginació de la gent. I aquest impuls és l'efectiu inspirador de la màxima part de les seves pàgines, i compon els seus volums tots, no exclosa l'anomenada *Storia di Cristo*; i l'indueix a fer el paper d'home terrible, que tanmateix no fa por a ningú, injuriador i calumniador, que no fereix els calumniats i els injuriats, perquè, en el fons, aquests saben que ell no injuria ni calumnia per maldat, sinó per inòcua vanitat, i ells es mostren indulgents veient que, sense aquells gestos i aquelles frases, no podria fer córrer la seva «vena d'escriptor», no podria eixugar el portaploma que sempre té gros i ple damunt la seva tauleta. L'única meravella que jo experimento en aquest espectacle (que, repeteixo, dura ja decennis) és que ell, que després de tot no és un neci, no s'hagi cansat encara d'aquest joc seu, del qual és tan evident i notori el mecanisme. Es veritat que tenia preparada envers si mateix l'excusa: «N'hi ha que han restat joves...» (pàgina 216). Mal és l'haver estat jove d'aquella manera; mal, en tot cas, restar joves, quan la vera joventut espiritual és, per l'adult, saber ésser adult, i, pel vell, saber ésser vell.»

CRÒNIQUES CATALANES

La Història i l'Erudició

"La Plana de Vich", per Gonçal de Reparaz (fill).— "Sobre el primitiu text versificat de la Crònica de Jaume I", per Manuel de Montoliu.

Gonçal de Reparaz (fill), del qual havíem saludat, dins aquesta secció, l'aparició del nom en el camp de la nostra cultura, segueix donant proves de la seva activitat i de la solidesa dels seus estudis geogràfics i històrics. Podem dir que comptem amb un altre lluitador dins els nostres rengles. I això és tant més satisfactori si considerem que Gonçal de Reparaz no és català. D'origen basc, nat a París, portuguès de nacionalitat, havent residit llargament a Barcelona, ha acabat per incorporar-se al nostre moviment cultural, i no d'una manera superficial, de diletant, sinó d'una manera aciençada, de veritable estudiós. I no al marge, sinó plenament. Observem la manera com en poc de temps ha arribat a escriure el català. Molts catalans, fins i tot escriptors, haurien d'envejar-lo i, imitant el seu esforç, de seguir-ne les petjades.

Ens dicta aquests comentaris el fet d'haver aparegut, dins l'«Enciclopèdia Catalunya», un volum doble, titulat *La Plana de Vic*, obra de Gonçal de Reparaz. És el número 8-9 de la col·lecció, i és el segon de la secció de Geografia, iniciada temps enrera amb *La Cerdanya*, de Pau Vila. El llibre és dividit en dues parts: la primera, dedicada a la Geografia Física; la segona, a la Geografia Humana. Els capítols relatius a l'Evolució Geològica i als Aprofitaments geològics—els dos primers de la Geografia Física—han estat redactats per Mossèn Josep Ramon Bataller; tots els altres han estat redactats per Gonçal de Reparaz; i s'hi estudien detalladament el clima, el relleu i les regions naturals, l'ocupació del sòl i la seva història, els agrupaments humans i llur gènesi, la geografia social, l'agricultura, la ramaderia, la indústria, el comerç, les vies de comunicació i el tràfec. Com el volum de la Cerdanya, una sèrie de monografies, disposa-

des per ordre alfabètic, completen el llibre. Ens hi són donades breus ressenyes sobre els nuclis urbans, sobre els principals agrupaments rurals de la Plana, i fins i tot sobre diverses ermites i esglésies escampades que han tingut importància en la història de la comarca o que la tenen actualment. Hi ha, en fi, diversos apèndixs de caràcter estadístic.

Resseguint la taula bibliogràfica d'aquest volum, s'observa fàcilment l'esforç que ha d'haver calgut al seu autor per a completar-ne les grans deficiències. Gonçal de Reparaz ha hagut de suplir-les acudint a la bona voluntat de nombrosos informadors. Estadístiques demogràfiques, dades sobre aspectes històrics, econòmics, comercials, li han estat fornides per erudits locals, rectors, secretaris d'Ajuntament, inspectors de tràfec ferroviari, etc. És, ens sembla, un exemple encoratjador de col·laboració modesta i útil. Gonçal de Reparaz ha sabut lligar tots els caps i fondre tots els seus estudis sobre el tema, i totes les informacions aconseguides en un llibre on el detall abundós no nega la línia general, ni la lectura agradable.

Felicitem el senyor Gonçal de Reparaz, i n'esperem nous estudis: el llibre anunciat sobre *Catalunya a les mars*, i la seva tesi futura a la Sorbona sobre els cartògrafs catalans. I d'altres que, sens dubte, ens donarà i que vindran a enriqueix la nostra bibliografia històrico-geogràfica.

* * *

Manuel de Montoliu ha publicat l'anunciat treball donant a conèixer els resultats de les seves darreres investigacions sobre la seva teoria de la profeticació de la Crònica de Jaume I, feta damunt d'un text primitiu en vers. Els lectors de la REVISTA DE CATALUNYA saben prou la qüestió de què es tracta. Uns nostres articles, apareguts l'any 1926, favorables a la tesi de Montoliu, van donar lloc a una enquesta, seguida d'una rèplica del propi Montoliu i d'una contra-rèplica nostra; i uns i altres van poder-los assabentar prou, i fins massa, dels punts principals de la qüestió, i àdhuc de molts d'accessoris.

El nou treball de Montoliu, és—això constitueix un dels fets que salten més aviat a la vista i amb més de força—un veritable treball. Les hores que l'erudit ha d'haver esmerçat damunt el text del *Llibre dels Feyts*, i damunt del de la crònica llatina de Marsili, deuen ésser abundoses; la paciència, la constància, la tenacitat, no menys abundoses que les hores. Això sol ja fóra un motiu perquè el nou estudi de Montoliu inspirés respecte.

N'hi ha d'altres, però. Montoliu, cercant el desllorigador al problema, s'ha girat cap a la mètrica de la poesia francesa i provençal coetània de l'època en què degué ésser composta la crònica rimada o poema del Conqueridor, en lloc d'entestar-se a relacionar-lo amb l'èpica castellana anterior i contemporània. Diguem, de passada i breument, que Montoliu és, tal vega-

da, inexacte quan ens associa retrospectivament a aquesta tendència. Ja Lluís Nicolau d'Olwer, en un article, aparegut a *La Publicitat*, comentant precisament el nostre article sobre la crònica de Jaume I, preguntava, lògicament, què era més probable: que el suposat poema hagués estat compost a semblança dels poemes narratius de la poesia franco-provençal amb la qual tan estretes relacions tenien els trobadors i joglars catalans, o que ho hagués estat a semblança dels poemes narratius de la poesia castellana, amb la qual les relacions eren inexistents.

El propi Montoliu ve a donar ara la mateixa resposta que Nicolau: «Hauria estat extraordinari—són el darrers mots del seu treball actual—que en la literatura catalana del ^{segle} XIII que, com en general, tota la cultura del nostre poble gravitava francament envers el nord, envers les literatures provençal i francesa, s'hagués produït, per excepció, aquesta gravitació anòmala envers Castella en el camp únic de la poesia èpica.»

Plantejat així el problema, Montoliu, després de fer ressaltar, en nombrosos passatges íntegrament reproduïts de la crònica, els versos i fragments de vers que creu trobar-hi, i de mostrar com és possible de reconstruir versos i sobretot ressonàncies traduint el text llatí de Marsili al català, estudia la mena de mètrica franco-provençal probablement emprada en el poema que va servir de base a la crònica del Conqueridor.

En la primera part del treball, la novetat més gran ens és fornida pels passatges del Marsili, reproduïts sencers per Montoliu, tot subratllant-hi els mots llatins que, en català, constitueixen assonants, i donant-nos, entre parèntesi, l'equivalent del text català, quan l'equivalència no és fàcilment endevinable.

Què es proposa amb això Manuel de Montoliu? Senzillament, aportar una prova molt valuosa a la seva tesi. «Com que el text llatí de Marsili—escriu ell mateix (pàg. 2)—fou redactat en data molt anterior a la que porten els dos manuscrits catalans, representa segurament una versió més acostada a la font primitiva—(diguem, de passada, que aquesta afirmació ens sembla massa rotunda)—, i, en cas d'ésser aquesta metrificada, l'autor o traductor que posà el text en llatí no tenia necessitat de dissimular els versos i les assonàncies amb els procediments emprats pels autors del text prosaic. Per tant, haurà d'ésser possible reconstruir els versos i sobretot les assonàncies traduint el text llatí de Marsili al català.»

Així s'expressa el senyor Montoliu, i això ve a fer en la primera part del seu treball. La prova produeix un efecte notable; amb la particularitat que si volguéssim traduir el Marsili al peu de la lletra, de vegades l'assonant no apareixeria. I és gràcies al text català que el retrobem. Per això Montoliu posa entre parèntesi l'equivalència quan és difícil d'endevinar, i ho fa força sovint. Així—un parell d'exemples entre molts—, *in damnum*

convertantur no se'ns acudiria que hagués d'ésser traduït per *que ell ho perdés, nullo modo in contrarium veniat* per *que no les trenquets*. En alguns casos un hom es troba temptat de concloure: o bé l'autor del text català tenia davant dels ulls el text de Marsili, i no sempre l'entenia; o bé que el text de Marsili deriva, indiscutiblement, del text català. Amb l'aggravant, per acabar de complicar el problema, que ambdues conclusions no són inconciliables.

En la segona part del treball, Montoliu ataca la qüestió de la mètrica en què degué ésser escrit el pressumpt poema. Ell creu que el *decasíllab* fou el metre emprat. I ací cal fer observar que aquest *decasíllab* és el vers que els castellans i italians, i encara correntment els nostres poetes, anomenen *endecasíllab*. És a dir, Montoliu compta, a la francesa, el nombre de síl·labes fins a la darrera tònica. Però, precisant més, Montoliu arriba a la conclusió que, de les diverses menes de *decasíllabs* èpics usats en aquella època, el poema o crònica rimada de Jaume I, és escrit en *decasíllabs* de cesura masculina, femenina i lírica en la sisena síl·laba. També s'hi troben exemples de cèsures anòmales.

Com ha arribat Montoliu a aquestes conclusions? Ell mateix ens ho diu (pàg. 61): «Ha estat la grandíssima abundor de membres de frase de quatre síl·labes en assonància que hem trobat en el text ço que ens ha fet endevinar la llei del desconegut poeta de la *Crònica rimada*.» I posat damunt la seva pista, Montoliu s'ha llançat a l'agrupació dels versos que troba al llarg de la crònica—en conjunt, cap a 700, segons ens diu ell mateix (pàg. 83).

Quina valor provatòria té el treball de Montoliu? En la seva opinió, una valor completa. Ell espera que el resultat a què ha arribat acabarà d'esvair els darrers dubtes, i no s'està d'exclamar (pàg. 83): «Poc em podia pensar, quan en 1922 vaig llançar a la discussió la meua tesi, que no era lluny el dia en què podria demostrar-ho complidament.»

La seguretat que aquestes paraules enclouen es faria encomanadissa, no fos que—com feia observar Rovira i Virgili, en un article aparegut a *La Nau*—les teories que, en un espai relativament breu, s'han succeït, concenents a la Crònica de Jaume I, són prou nombroses i s'invaliden unes amb altres. Per això no és rar de trobar encara, entre els erudits, alguns que no admeten la tesi d'En Montoliu, ni tan sols després del seu darrer treball.

Pel que fa a nosaltres, confessem que ens trobem una mica perplexos. Per una banda veiem una argumentació seriosa, més precisa que no abans, en favor d'una tesi que nosaltres mateixos havíem sortit a defensar; per altra banda, veiem alguns punts febles en aquesta argumentació, tot i la seva serietat.

Els *decasíllabs*, amb les innombrables llibertats que suposen les tres ce-

sures (masculina, femenina i lírica), i una cesura anòmala, que també empra el poeta, i amb altres cesures «que no trobem consignades en cap dels antics tractats de mètrica», com el propi Montoliu reconeix, poden constituir un veritable parany per a aquell qui tracti d'extreure'ls d'un fragment en prosa; sobretot, si en talla el començament i la fi allí on li convé, de vegades sense tenir en compte que certs truncaments no eren admesos aleshores.

Al costat d'aquest fet, observem que Montoliu ha extret també de la crònica un conjunt força considerable de versos de vuit síl·labes, dividits en hemistiquis de quatre síl·labes, fins al punt que ha hagut, alguna hora, de plantejar-se la qüestió de si en el text de la *Crònica rimada* no hi havia una combinació rítmica de versos decasíl·labs i octosíl·labs; i, més encara, si tota la *Crònica* no degué ésser escrita en octosíl·labs (pàgs. 61-62).

També extreu Montoliu alguns alexandrins, pocs (pàg. 82). Però n'hauria pogut extreure més. Alguns decasíl·labs ho podrien esdevenir, ça i lla, tallant el text una mica abans. D'altres n'haurien aparegut en algun pasatge no utilitzat per Montoliu: així el paràgraf 191, que sempre ens ha semblat un dels més eloqüents per a la qüestió de les assonàncies i que Montoliu va utilitzar en el seu primitiu estudi sobre *La Cançó de gesta de Jaume I*. Ara no l'utilitza, probablement perquè, si bé és favorable per a la tesi de la prosificació, no ho és per a la de la mètrica per ell evocada.

En resum: per a nosaltres, el darrer treball de Manuel de Montoliu, apareix com un estudi pacientíssim, que constitueix no la solució definitiva del problema per ell mateix plantejat en 1922, però sí un pas important en un camí novell, que té remarcables garanties d'ésser el bon camí.

Segurament, el propi Montoliu, endinsat com és en els treballs de l'edició crítica de la crònica reial, trobarà nous punts de recolzament per a la seva tesi, i enllaçant-la o confrontant-la amb altres estudis relatius a aquesta crònica, pesombre d'erudits, arribarà potser a conclusions definitives i a dur al convenciment fins els més decantats al dubte. Una confrontació que s'imposa és la del present estudi de Montoliu amb el que Lluís Nicolau d'Olwer va publicar temps enrera a la Revista dels Estudis Universitaris Catalans i del qual vàrem parlar en una de les presents cròniques. El pitjor que podria passar, en aquesta com en altres qüestions, és que cada erudit tirés pel seu cantó, sense tenir en compte els treballs dels altres. Nicolau, al final del seu esmentat estudi, procurava enllaçar les seves conclusions amb el possible aprofitament d'algun poema o crònica rimada. Hauria estat interessant de veure com Montoliu relligava el seu treball actual amb les conclusions que, respecte a l'elaboració de la crònica, havia formulat Nicolau d'Olwer. Esperem que en una altra ocasió ho farà.

FERRAN SOLDEVILA

Les Lletres

“Vida i mort dels barcelonins”, de Joan Sacs.—“Coses viscudes”, de S. Rossinyol —“L’Art d’ensenyar Barcelona”, de Myself.—“La ratlla”, d’Alfons Maseras.—“La Rel”, de Salvador Perarnau.—“Nostra Dona de París”, de V. Hugo.—“Carmen”, de P. Merimée.—“Allò que no està bé”, de G. K. Chesterton.—“Kàtia”, de Tolstoi.—“Pares i fills”, de Turguenef.—“Dona raptada”, de Frank Thiess —“Viatge al país de les 36.000 voluntats”, de Maurois.—“La Revista”

Joan Sacs publica a «La Mirada» un dens recull de contes amb el títol genèric de «Vida i mort dels barcelonins». El títol és innegablement suggestiu: un títol troballa per a una col·lecció de contes. Però és un títol enganyador. Fa pensar en uns contes de costums i habituds barcelonins, plens de color local, on els vicis i les virtuts dels personatges fossin típicament i característicament racials. I no és així. Ni per un moment, Joan Sacs sembla haver tingut l’ambició de crear uns tipus de raça. Ja de bon principi, Pere Coromines, que posa al llibre un «Porxo» ple de reflexions de bon sentit, ens adverteix que no cal confondre Joan Sacs amb els realistes. L’autor no vol recrear una societat ni uns homes. No ens en vol donar imatges exactes. El que fa és crear-se un microcosmos, on tot és regit, no a semblança de res ni de ningú, ans segons les lleis d’una filosofia ben establerta i definida en l’esperit del seu autor. Si els principis filosòfics de l’autor fossin uns altres, «Vida i mort dels barcelonins» o no existiria o seria una vida i mort tota distinta.

Tan fills d’uns determinats principis filosòfics són aquests contes, que un estudi detingut ens portaria segurament a concretar la filosofia del seu autor. Sense anar tan lluny, i només per a fixar les lleis generals que governen el seu microcosmos, cal sentar aquests dos principis bàsics: fatalisme còsmic de l’autor i incredulitat absoluta davant de tota concepció espiritua-

lista de la vida. Aquest fatalisme i aquesta incredulitat són moltes vegades la mateixa motivació d'alguns dels contes, i en gairebé tots els altres hi traspuen. En canvi, l'autor sembla creure com en una necessitat vital en l'egoisme i el plaer. Gairebé tots els seus personatges són egoistes per instint. Quan en algun apunta un somni romàntic, els altres o ell mateix, el fan víctima d'aquell somni.

Ara el que cal dir és que per ben travada que sigui la filosofia de l'autor, aquesta no es fa mai aparent en els seus contes. Joan Sacs no ha volgut proposar-nos, aparentment, ni moralitats ni exemples. L'autor no ha volgut fer més que literatura: literatura fresca i desembafada, com observa Coromines en el «Porxo». Tots els contes no són altra cosa que anècdotes entremaliades i malicioses que el seu autor encarna en titelles que tenen l'aparença d'homes simplificats, amb lleus deformacions grotesques. Però aquestes anècdotes tenen sempre alguna cosa d'abstracte, de transcendental. I així si, evidentment, els contes no són filosòfics, l'autor no deixa per això d'ésser filòsof. Amb els seus contes, precisament sembla voler contrastar que tots els altres principis diferents dels seus, en posar-se en contacte amb la vida, fallen d'una manera sorollosa. Ací hi ha la clau del seu humorisme. Per això és tantes vegades irreverent o simplement burleta. I la impressió de frivolitat, de cosa intrascendental que donen els contes per a fer-se traïdorament més llegibles, més captivadors, amables o almenys perdonables per totes les maneres de pensar, és pura aparença. En el fons, Joan Sacs defensa una actitud intel·lectual molt sòlida. Fins i tot, ens sembla endevinar-hi una secreta ardor per a fer prosèlits. Almenys és innegable que tots els contes destillen àcids corrosius i destructors.

El seu humor, ho sembli o no, és, doncs, sempre un humor transcendental que juga més amb els conceptes que amb els homes. Tot humorisme és, naturalment, un producte intel·lectual; però l'humor de Joan Sacs és un humor ultra-intellectualitzat. Només els intel·ligents podran gustar-lo i endevinar-ne, sobretot, la seva transcendència. No és fàcil, en canvi, que el lector vulgar trobi divertit el llibre ni que esdevinguin populars les seves anècdotes.

I això que de vegades la forma, el llenguatge, té un evident popularisme. Si les facècies que l'autor narra, pertanyen, més que al barceloní, a l'home universal, què n'és, en canvi, de barceloníssima l'expressió d'aquests contes! Sense que la prosa deixi mai d'ésser correcta, fins i tot pura, és plena de locucions, de gracioses i típiques maneres de dir barcelonines. Com els bons autors còmics de totes les èpoques, Joan Sacs surt al carrer per a recollir-ne les seves veus, per a emportar-se'n les seves expressions més gràfiques. No oblida, però, mai, abans de servir-vos-les, de passar-les pel seu alambí d'artista, a fi de llevar-los totes les inútils impureses.

De totes maneres, la principal preocupació literària de Joan Sacs és la de no fer literatura, en el sentit pejoratiu del mot. Ell no vol ésser, sobretot, decoratiu. No vol que la paraula tingui una brillantor o una sonoritat excessiva. No vol que les seves paraules expressin altra cosa que idees o accions. El color i la música són completament foragitades de la seva prosa.

És per això que s'ha repetit, amb insistència, que els seus contes no realitzen la bellesa?

* * *

El títol de «Coses viscudes», que Santiago Rossinyol dona al seu darrer llibre publicat a la «Col·lecció d'obres selectes», és prometedor. Fa pensar en una continuació dels seus «Records d'infantesa», en una continuació de les escasses pàgines biogràfiques que ens ha deixat escrites. No és així, tanmateix. «Coses viscudes» és un aplec d'articles periodístics, breus i nerviosos. No vol dir això que el títol sigui enganyador. En realitat, és exacte. Les seves notes periodístiques no són el que amb més propietat se'n diuen cròniques: anotacions dels esdeveniments d'actualitat en forma literària. No, les anotacions periodístiques de Rossinyol no contenen cap esdeveniment transcendental per la vida pública. D'aquest aspecte transcendental del periodisme, Rossinyol no vol saber-ne res. Les seves anotacions són purament impressions personalíssimes de les coses que veu, de les coses que sent. Rossinyol viatja, Rossinyol passeja per les nostres vies més populars, Rossinyol visita amics, coneguts, veu mil aspectes diversos de la vida. I Rossinyol, davant de totes les coses que fereixen la seva sensibilitat, davant de les coses que provoquen el seu somriure, fa el seu comentari. D'ací que d'aquests comentaris se'n pugui dir, sense falsejar la veritat, «Coses viscudes». Són els mateixos comentaris que hauria fet si hagués anat en companyia d'un amic, si s'hagués trobat en una tertúlia. Fins el to és el mateix: el de l'home de món que plasenteja, el del «causeur» admirable que entreté, sense adonar-se'n, un auditori improvisat. L'humor juga sempre en tots aquests comentaris. De vegades l'autor hi esdevé càustic. De vegades poeta. Una ironia intelligent hi amaga de vegades una emoció íntima. El que no hi esdevé mai, el seu autor, és pedant, dòmine. I, tanmateix, molt sovint, entre acudit i facècia intranscendental, surt l'observació útil. L'avís oportú. Aleshores, darrera la màscara del bohemí, s'endevina l'escriptor assenyat, el moralista.

* * *

«Myself» ha escrit un fullet sobre «L'art d'ensenyar Barcelona». Aparentment, una obreta d'aquest gènere no hauria de passar per la duana de cap secció literària. A un altre país, almenys, no la hi passarien. Seria un de tants

fullets de munició i d'ocasió que a tots els països civilitzats es publiquen a milers. Però en aquells països, d'aquests afers, se n'ocupen els escriptors de quarta o quinta categoria. Ací, en canvi, sinó es volen obtenir productes d'una barroeria infinita, tot ha de passar per les mateixes mans. La simple claredat, el do de l'ordre, la ironia suau per a dir coses senzilles sense repenjar-s'hi massa, és, entre nosaltres, encara, dissortadament, patrimoni d'uns quants. Però què hi farem? Cal resignar-se, tot esperant que el grau de civilitat que en poc temps ha assolit el nostre idioma, farà canviar dintre de poc aquest estat de coses.

Entretant, més que doldre'ns potser que «Myself» no hagi esmerçat el seu enginy en una comèdia de Soldevila, valdrà més que ens delectem en la lectura d'aquest fullet. ¿Que ja sabem anar sols, que no necessitem que ningú ens digui com cal ensenyar Barcelona, que ningú no ens il·lustri superficialment sobre les seves gràcies? A poc a poc. Cert que «Myself» no ha volgut fer un treball transcendental. Cert que el seu treball no va especialment dedicat a lectors de la categoria intel·lectual dels de la «Revista de Catalunya». Cert que ni tan sols vol ensenyar res. Ell mateix ho declara. «La intenció de l'autor—diu—ha estat de suscitar en la consciència dels barcelonins que el llegeixin, la idea que ensenyar la ciutat que els ha vist néixer pot esdevenir una mena de treball artístic». No cal dir de quina manera, aquest propòsit, ennobleix el treball de l'autor. Un tresor de bon gust, de tacte, de mundanitat i d'enginy és escampat generosament per tot el llibre. Però a part de tot això—i vet ací pel que, si menys no, val la pena de llegir-lo—és escrit en un català que per la seva simplicitat, la seva gràcia, la seva lleugeresa, és senzillament adorable.

* * *

Alfons Maseres publica, a les edicions de «La Nova Revista», un recull de contes. El primer de tots—el més important per la seva extensió—, «La ratlla», és el que dona títol al volum. Es tracta d'una història de la gran guerra. L'acció s'esdevé essencialment a un poblet pintoresc de la Cerdanya. I l'autor ens explica els sentiments que impulsen un combatent, gris i com qui diu anònim, a desertar.

No és aquest, però, el millor conte del recull. Els millors ho són «L'ínútil esclavatge», «El cavaller» i «El torb». Són tres contes d'una crueltat implacable. De tan cruels, els personatges semblen convertits en forces obscures i orbes de la natura. Són escrits d'una manera freda, objectiva. L'autor no s'entreté en cap anàlisi de les ànimes. Els detalls suggeridors, triats amb pols segur, ens donen vivents els personatges, i ens fan imaginar les seves més íntimes reaccions.

* * *

Salvador Perarnau recull, sota el títol de «La Rel», una tria dels seus millors poemes, encapçalats per un pròleg brillant i combatiu d'A. Esclansans. Després d'aquest llibre, quan es parli de l'herència de Maragall, de la seva influència sobre la poesia catalana, el nom de Salvador Perarnau haurà de posar-se en primer rengle. Avui Perarnau és el més margallia dels nostres poetes. De vegades sembla també observar-s'hi com una vaga influència de Josep Maria de Sagarra. Però llevat del poema titulat «L'hereu de les muntanyes», on la influència dels «hereus», de Sagarra, és ben directa, aquesta influència és més aparent que real. És coincidir en el que també hi ha en la poesia de Sagarra de Joan Maragall.

Altrament, la posició de Sagarra i de Perarnau és ben distinta. Perarnau és un poeta adolorit, però no és un poeta trist. No hi ha, sobretot, res d'aquesta tristesa àcida, metzinosa, que segreguen els poemes i les cançons de Sagarra. En la seva poesia, Perarnau s'acosta molt més a la visió que Maragall tenia del món, que a la que en té l'autor de les «Cançons de taverna». Parla, com el primer, en il·luminat; exulta, però mai blasfema. Cert que no és, com Maragall, un creient. Però és—salvant les distàncies—el que s'ha dit que hauria estat Maragall si no hagués cregut; millor dit, si hagués conegut, com Salvador Perarnau, l'adversitat i el dolor.

Com Maragall, Perarnau s'exalta davant de la meravella del món, té el seu mateix amor per la paraula viva, la seva fe en el vers inspirat. D'ací la desigualtat que, com en la de Maragall, hi ha en la poesia de Perarnau. Un vers únic, realment meravellós, rima amb un vers coix o prosaic. L'instint ha dictat el primer, però la reflexió, el sentit crític absent en la poesia de Perarnau, no li ha fet esmenar el segon. Un oblit potser volgut de les regles més elementals de la mètrica; un domini no sempre segur de l'idioma, fan aquestes caigudes més greus. L'emoció que hi ha en els versos, la sang generosa que hi batega, però, els salva gairebé sempre. La poesia de Salvador Perarnau és una poesia pastada amb els seus propis dolors, amb la seva generosa set d'infinit, amb els seus impulsos de rebel·lió. Si mai no hi trobem el poeta savi, que fa de cada un dels seus poemes un joiell, no hi trobem tampoc cap moment d'histrionisme. Si el seu vers no sempre ens afalaga l'orella amb música suau, ens va gairebé sempre directament al cor.

* * *

L'activitat més important de les editorials literàries segueix éssent les traduccions. El públic deu respondre-hi perquè, com qui diu, cada dia surt un nou editor que s'hi dedica. Cal remarcar que gairebé totes tenen un aire

obert i liberal, i que gairebé totes són dirigides a conquerir el gros públic. La darrera col·lecció apareguda és «Les obres mestres de la novella», i sembla voler tenir un aire més popular encara que totes les altres. Així la seva presentació no és pas molt atractiva, però els seus volums són densos de lectura. La primera obra publicada és «Notre-Dame de Paris», de Víctor Hugo, en dos volums. L'obra és prou coneguda perquè en fem ací cap recensió. Altrament, parlar de Víctor Hugo, avui que ací i a França és tan apassionadament discutit, que per a uns ho és tot, i per a altres no és res, ens portaria massa lluny. Reconeixem de bona gana que avui la imitació de Víctor Hugo, a causa de la seva inflor, sobretot, és perillosa. Reconeixíem que no pot ésser proposat per model ni com a dramaturg ni com a novel·lista. El seu principal defecte, evidentment, és que en els seus personatges hi ha molt poca veritat i gens de psicologia. Però negar que Víctor Hugo sigui poeta; negar que en la seva obra hi ha moments d'una lucidesa de pensament magnífic, i una simpatia humana que es guanyarà sempre el cor del poble, és no voler reconèixer la realitat de les coses.

Altrament, «Notre-Dame de Paris» no és ben bé una novella. Ni el seu argument, ni els seus personatges tenen gaire importància. El veritable protagonista de l'obra ho és la catedral mateixa. La seva evocació, i al seu voltant l'evocació de la vida de París al segle XV, amb la seva topografia fantàsticament refeta, amb els seus costums, les seves supersticions i tota la seva terbolesa, són plenes de prestigi. Poques obres millor que aquesta, «Notre-Dame de Paris», de Víctor Hugo, tan típicament romàntica, evocen el color i la vida d'una època. En realitat, és fins avui el model insuperat.

La traducció, que amb el títol de «Nostra Dona de París», n'ha fet R. Folch i Capdevila, si no molt polida, ens sembla fidel i clara.

* * *

La «Biblioteca Literària» ha començat una nova sèrie. La seva presentació és encara millorada, o potser, més ben dit, esdevinguda una mica més vistosa. Ja està bé, però no és això el que sembla més lloable. El més lloable és que, sens dubte, a causa de la competència, agafa un to més liberal, més obert. El primer autor d'aquesta nova sèrie és Merimée, amb «Carmen», i per després, encara, s'hi anuncia Maeterlink. No haurien semblat, aquests autors, perillosos, quatre o cinc anys enrera, per a la mateixa col·lecció?

La glòria de Merimée no s'ha marcit, ans ha guanyat amb el temps. Avui el trobem, en molts aspectes, més a prop de la nostra sensibilitat que de la dels seus contemporanis. Cronològicament, i fins i tot per la matèria de la seva obra, Merimée és un romàntic. Però cap dels defectes del romanticisme no

el contaminà. El verbalisme brillant i emfàtic no va arrossegar-lo. El temps, això sí, l'exotisme, el color local. Però no es deixà emportar per la fantasia. Especulà sobre dades reals. Amb el «Teatre de Clara Gazul», penetrà en l'esperit de la literatura espanyola, tot i restant més sobri, menys bufat que un clàssic espanyol. Amb «Carmen» presenta magníficament un aspecte de la vida espanyola, com en «Mateo Falcone»—inclòs en el mateix volum de la «Biblioteca literària»—, un aspecte impressionant de la vida corsa. «Carmen» haurà donat origen a moltes espanyolades. Però no és, en ella mateixa, una espanyola. «Carmen» no vol pas ésser un reflex de tot Espanya, ans de la vida dels gitanos d'Espanya. I qui no vulgui ésser injust amb Merimée, haurà de convenir que la reflecteix amb una gran penetració, sense exageracions i, sobretot, sense carrincloneries escenogràfiques de cap mena.

En aquest aspecte, és molt curiosa l'actitud de Merimée. Cerca el tema popular, l'ambient pintoresc. Però quan el té ben aferrat i sembla que ens podria mostrar totes les coloraines, fer voleiar tots els parracs, aleshores elimina de la seva obra gairebé tota la part externa i descriptiva, per anar a la medulla de les coses, en recercador, en historiador i, més que res, en psicòleg.

Una cosa semblant s'esdevé amb la truculència. Com tots els romàntics, Merimée té una certa predilecció per les escenes d'horror, pels desenllaços tràgics de les passions, pels ambients tèrbols i misteriosos. Però no cau mai en els excessos. No crida, no udola. No abusa dels tons ombrívols, dels llampegueigs sinistres. És sempre retallat, sobri, precís. Així és més impressionant, i la sensació de realitat que donen fins els seus relats més misteriosos és molt més viva que la de tots els fulletinistes efectistes i ombrívols del romanticisme, incloent-hi Balzac.

No vol dir això que en Merimée hi hagi un gran respecte a la veritat i a l'home. Potser ni és un gran psicòleg si pensem—i és difícil no pensar-hi en parlar de Merimée—en Stendhal. Merimée defuig dels excessos de tota mena, simplement per bon gust. Ell no estima l'home, ni la veritat. Objectiu, fred—per simulació, com volen molts dels seus biògrafs, però més probablement per caràcter—, ell no estima, en la seva obra més que l'art. És a l'art al que ho sacrifica tot, indiferent al bé o al mal, no atent en la tria dels detalls, més que a l'efecte artístic. És per això que, després d'haver-lo emparentat íntimament amb Stendhal, i d'haver-ne fet gairebé un germà menor, la crítica ha acabat per assenyalar-lo com el seu pol oposat. Merimée és, en efecte, molt menys humà, menys generós i profund que Stendhal. Però és, en canvi, més artista. El seu estil, sobretot, és un model. Mentre altres estils més complicats i més aparentment treballats que el seu —penseu en Flaubert, en un Barrés i fins en un Anatole France— pas-

sen ràpidament de moda, el de Merimée guanya encara en prestigi. I és essencialment que mentre molts altres estilistes diuen el que el seu estil els permet, Merimée pot dir el que vol. Exacte, clar, nu, sense cap mena de retoricisme, diríeu que troba, per a cada cosa que vol dir, una fórmula definitiva.

És per això, sobretot, que cal celebrar que es comenci a incorporar al català. Les seves qualitats són sovint les que més manquen als nostres escriptors. Altrament, és llàstima que no sigui traduït íntegrament o que no ho siguin almenys les seves obres cabdals, per una mateixa mà i amb destinació a una mateixa biblioteca. Aquest trinxament que ara es fa de les obres dels grans autors entre diverses biblioteques, ens sembla—ho hem dit ja altres vegades—abominable, tant des d'un punt de vista cultural, com estètic, i fins i tot comercial.

La traducció de «Carmen», de «Mateo Falcone» i d'«El vas etrusc», contingudes en un mateix volum de la «Biblioteca literària», i fetes per Melcior Font i Rossend Llates, és excellent.

* * *

De l'autor que, en canvi, sí que sembla que en tindrem la col·lecció d'obres completes dintre les publicacions de «La Nova Revista», és de G. K. Chesterton. Però ja Joan Sacs, el seu formidable detractor a Catalunya, ha demostrat que no és l'autor que més falta ens feia. La seva vèrbola brillant, la seva gosadia, les simulacions de profunditat, no és estrany que hagin enlluernat a molts i que fins hagi fet adeptes entre nosaltres. Ara «La Nova Revista» acaba de publicar-ne el seu segon volum: «Allò que no està bé». En conjunt, és un recull d'opinions personals, no massa sistematitzades, sobre el que l'autor anomena «errors socials», especialment pel que fa referència a la família i al feminisme. El sistema de les paradoxes, habitual en Chesterton, hi abunda. Això dona al llibre un aspecte més que de profunditat, de joc literari, d'exercici retòric. Moltes idees, sense la paradoxa, hi semblarien tòpics. I potser, fet i fet, el millor Chesterton és el dels tòpics, el de les idees vulgars exposades amb una certa novetat.

No cal dir, donada la posició de l'autor, que totes les seves opinions sobre els «errors socials» són perfectament ortodoxes i gairebé sempre d'un conservadorisme exagerat.

* * *

La mina inesgotable dels novel·listes russos segueix temptant els nostres editors i traductors. La «Biblioteca Univers» ha publicat «Kàtia», una de les novel·les menys popularitzades de Tolstoi. Una de les més encisadores,

però. «Kàtia», o amb el veritable títol que li dóna Tolstoi, «La felicitat conjugal», és el pol oposat de «La sonata a Kreutzer». Si en aquesta l'autor pinta el matrimoni com un estat envilidor contrari a l'ideal del perfeccionament humà, en «La felicitat conjugal» el matrimoni és pintat com l'únic estat possible de benestar, de dolcesa i de pau. Aleshores, però, era lluny encara de l'època de les seves crisis religioses que li feren escriure tantes pàgines torturades d'abominació i de penediment. Aleshores podia somriure —i somreia amb serenitat—. Era jove encara i ja havia esdevingut famós, gràcies a les narracions de Sebastopol i del Caucàs, gràcies a les delicioses evocacions de la seva infància i de la seva adolescència. No havia, però, començat les seves dues grans obres mestres: «Guerra i Pau» i «Ana Karenina». «Felicitat conjugal» n'és el preludi. Amb la dolça i ingènua Kàtia, la dona entra, per primera vegada, en l'obra de Tolstoi. I quina intuïció més formidable no es revela en Tolstoi a endevinar les reaccions del cor femení! La influència del primer amor en la formació de la dona; les impressions d'un primer ball, d'una festa de societat en l'esperit d'una joveneta; el seu enlluernament per les seductores i gracioses frivolitats que acaben per deixar un pòsit amarg, són meravellosament copsats pel geni de Tolstoi. En aquelles pàgines, sobretot en les que l'autor descriu el presentiment de l'amor en el cor de la seva protagonista adolescent, mentre la primavera somriu al seu voltant, hi ha una tal fusió dels sentiments amb la natura, que esdevenen unes de les pàgines més belles de Tolstoi. Poden resistir perfectament la comparança amb les millors pàgines idíl·liques de «Guerra i Pau», o amb la meravellosa evocació de la nit de Pasqua en «Resurrecció».

La traducció, signada per Olga Savarin i Josep Miracle, és àgil i elegant.

* * *

Per la seva banda, la «Biblioteca a tot vent» publica «Pares i fills», de Turguenev. L'autor és ja dels més divulgats. És, però, dels que no s'emporta fàcilment el vent frívol de la moda. Si avui no ens inspira una gran admiració, és fàcil que, en canvi, sempre sigui llegit amb gust. Encara que abans de Turguenev, els francesos, amb Pròsper Merimée al cap, s'havien adonat de la vàlua de la literatura russa i havien traduït Putxkin i Gogol, es pot dir que és Turguenev el que posa els països llatins en contacte directe amb la literatura i l'esperit del poble rus. Nodrit de cultura occidental, exiliat del seu país, aconseguí a París una popularitat i una estima igual a la dels millors escriptors francesos del seu temps. Les seves obres, ràpidament i immediatament traduïdes, obtenien a París el mateix èxit o més que a Sant Petersburg.

«Pares i fills», en el moment d'ésser publicada, encengué moltes polèmiques i moltes protestes. El seu autor fou acusat de fer l'apologia dels nihilistes, amb la figura de Bagarov, protagonista del llibre. Fins el mot nihilista fou de les primeres vegades que aparegué en una novella. El ressò de les polèmiques va apagar-se, però aquest Bazarov, de quants altres protagonistes de novel·les russes no ha estat origen! I és que Turguenev, que avui ens sembla una mica pàl·lid, ha estat dintre la literatura russa, en molts aspectes, un precursor. Recordi's que ell fou amb el «Records d'un caçador» el primer a revelar al món occidental tota la misèria moral i material en què vivia el mujik, i la injustícia del règim a què estava sotmès.

«Pares i fills», esdevinguda popular a tots els països on ha estat traduïda, marcarà, dintre la nostra literatura, una dada important. Per primera vegada, un escriptor català ens posa en contacte directe amb la literatura russa, sense la intervenció de cap idioma auxiliar entre l'original i la traducció. Això vol dir entrar en un període de major responsabilitat, de serietat i garantia per a les nostres lletres. Francesc Païarols, autor d'aquesta traducció, se'ns presenta com un traductor molt preparat, consciencios i, en molts moments, artista.

* * *

Tot aquest panorama de traduccions, dóna la impressió que els editors catalans prefereixen els camins fressats i segurs a l'arriscada exploració de les zones més o menys verges de les literatures estrangeres. No ho diem això com un retret. Totes aquestes obres traduïdes de poc al català, són excel·lents i cap literatura que s'estimi no pot deixar d'incorporar-se-les. La tasca és meritòria i l'únic inconvenient que hi veiem és que tots els editors vagin per uns mateixos camins.

Recentment, però, la «Biblioteca a tot vent» ha fet una incursió curiosa en la literatura alemanya, amb l'aportació de «Dona raptada», de Frank Thiess. Com que, segons les nostres notícies, la provatura, editorialment, ha donat resultat, és probable que els mateixos editors s'arrisquin a nous i més importants experiments, en la mateixa direcció. Frank Thiess, jove encara, no havia assolit fins avui els honors de la traducció. La seva obra, però, és molt representativa dintre les actuals tendències de la literatura alemanya. És també representativa des d'un punt de vista social. L'autor, amb «Dona raptada», sembla voler-nos representar l'esforç i les tortures de la societat alemanya, per a edificar sobre les runes d'una moral en descomposició, d'una fe perduda per a sempre, els fonaments d'una nova moral més digna, més justa i més humana.

No cal dir, doncs, com en el fons hi ha Nietzsche, com hi és sempre en

tot allò que vol ésser renovador a Alemanya. No cal dir tampoc que, de dalt a baix, és influïda per Freud, amb el prestigi sagrat i diabòlic del sexe. Hi ha així, en tota la novella, una vaga set indefinible i retòrica d'idealitat, i unes exploracions rares i morboses. Tot plegat, resulta un producte estrany, una droga que excita alhora els sentits i la necessitat del somni. No satisfà, en ésser acabada, però captiva enormement mentre es llegeix. I és que més que una gran novella, és una novella representativa de la sensibilitat malalta d'avui dia. Seria difícil de fer profecies sobre la seva duració o sobre la seva vida efímera. El que pot afirmar-se, però, és que representa una moda.

Alfred Gallard n'ha fet la traducció a un català elegant i àgil.

* * *

Amb el «Viatge al país de les 36.000 voluntats», d'André Maurois, l'editorial «Proa» ha iniciat una nova col·lecció: la «Biblioteca Grumet», per a infants. La prosa àgil i clara de Maurois, que en aquest llibre es fa com a més joguina, ha d'ésser per als infants una pura delícia. No cal dir que ho és també per les persones majors, que estimin l'ordre, la intel·ligència i la poesia.

L'autor renova, amb aquest llibre, el tema dels encisos i de les fades. Però les seves fades no són precisament evocacions folklòriques, ni visions de poeta. Són els somnis d'una noieteta que ha llegit contes i faules, que ha estudiat Història Sagrada i Aritmètica, que s'ha meravellat amb els vols dels avions i que sent un entusiasme precoç per l'automòbil. Així el llibre de Maurois afegeix a uns elements de poesia perenne tota la forta suggestió del maquinisme modern. Però potser més que tot això, per a nosaltres, el que fa admirable aquest llibre, és la creació de la protagonista, la dolça i somniadora Laieta, prodigi de veritat i de bellesa, que deixa traspuar tot l'embadaliment amb què l'autor sap copsar les gràcies de la ingenuïtat i de la innocència, i sorprendre l'encís d'aquest moment tendre i primaveral de la vida.

El llibre és editat amb molt de gust. Un format gran, un bon paper, una impressió molt clara. Unes belles il·lustracions de Junceda acaben de fer-lo suggestiu per a les imaginacions dels infants.

Melcior Font n'ha fet una traducció on abunden, encertadament, expressions alhora poètiques i infantívoles.

* * *

També el text de «La Revista» (gener-juny de 1929) és nodrit en gran part per traduccions. Més, doncs, que la fecunditat del grup d'escriptors catalans que s'arredossen entorn d'aquesta publicació, palesa la seva vasta

curiositat mundial. Entre les traduccions, cal subratllar, essencialment, la de «L'hipòcrita santificat», feta per A. Esclasans, i d'unes faules de Lessing, feta per M. Raventós. El pes de les aportacions catalanes és encara a «La Revista» portal pels poetes: unes «Estances» denses, de Carles Riba; uns «Ritmes» enlluernadors, d'A. Esclassans; uns «Murmuris de corn marí», plens de suggestius ressons, de Mateu Janés i Duran; i unes imatges plenes de sensibilitat moderníssima, del fi poeta Jaume Agelet i Garriga, un dels millors del nostre actual moviment literari, i al qual ens sembla que no s'ha atorgat encara tota la seva importància. Cal anotar, en el mateix pla, «Desil·lusió», una breu novella de Maria Teresa Vernet, que és també obra de poeta. I, entre els treballs densos en prosa, cal no oblidar «Dos capítols d'un llibre», de Joan Ors, que són el millor reclam per a fer esperar, amb impaciència, la seva íntegra publicació.

DOMENEC GUANSÉ

El Teatre

Resum crític de l'actual temporada de teatre català (1928-1929)

Amb les obres analitzades somerament en les cròniques anteriors, gairebé podríem donar per llest aquest resum crític. Deixariem solament de banda algunes comèdies en un o dos actes, que, certament—a desgrat d'anar-hi inclosa una de nostra—, no fan ni bé ni mal al teatre català. No és de la nostra incumbència parlar d'*El giravolt de maig*—estrenat al principi de la temporada—puix la importància teatral que pugui tenir depèn més de la música del mestre Tolrà que de la lletra d'En Josep Carner. El nostre inimitable i graciós poeta ha escrit uns versos enginyosament còmics i delicats, però que no són per a ésser expellits per la gorja d'uns cantants, encara que aquests cantants resultin dels millors i tinguin altes qualitats d'actor. Sobre les taules, la poesia d'En Carner perd la subtileza del seu perfum. Llavors hi trobem a mancar el sentit de la mesura. Els prodigis de forma es perden, i com a poesia d'aplicació destinada a una òpera bufa, resulta allargassada, i més si el músic no s'adona a temps d'aquell inconvenient i no fa res per a sortejar-lo.

Ara bé, també deixariem de banda la darrera obra que ha estat estrenada a Novetats, en una forma que feia suposar un esdeveniment l'arribada a un pla superior del nostre teatre nacional gràcies, precisament, a les vel·litats dramàtiques d'un músic. Ens referim a *Jo no ho sabia que el món era així*, del mestre Amadeu Vives. El tracte privilegiat—En Borràs i la Tàpies, que no actuaven en la companyia de Novetats, com a principals intèrprets, un decorat fet exprés i una propaganda a l'engròs—suggerirà a molta gent, àdhuc a alguns difícils d'acontentar, i que no acostumen a assistir al teatre més que en diades solemniais; però en no correspondre el drama a l'espectació produïda i als merits que li atribuïen persones de crèdit, féu més gros el desengany i més aguda i despietada la crítica. En realitat, *Jo no ho sa-*

bia que el món era així, és un drama perfectament mediocre. Els intel·ligents, però, no devien estranyar-se que En Vives hagués escrit una cosa tal, ni la crítica prendre-s'ho a la valenta. Les altes qualitats i el merescut prestigi que com a músic adornen al mestre Vives, no garantien, a l'avenç, un encert teatral, com no garantien, tampoc, un encert filosòfic o novel·lístic. Tot això esdevé per la senzilla raó que, a casa nostra, quan un es posa a bufar la trompeta de la fama, tot seguit s'hi ajunten altres trompeters, i el trompetejat passa a la categoria de prodigi enciclopèdic, fins que un altre el desbanca. Nosaltres, respectant i admirant el senyor Vives en allò que realment és del seu art, sempre ens mantinguérem en una saludable desconfiança, a veure venir.

El títol mateix de l'obra, feia pensar en un esplai misantròpic probablement no genial. I poc va mancar per encertar-ho. El desengany d'aquesta *Rosalía*, protagonista del drama d'En Vives, no té res a veure amb el que sigui o deixi d'ésser el món. S'enamora d'un calavera i falsari, s'hi casa, i Déu ens guard d'un ja està fet. No és pas que no l'haguessin advertida, el pare i altra gent que li volia bé. Les infàmes d'aquest marit són ja tan greus, tan llores i deshonorables per a la cànida *Rosalía*, que li fan perdre el seny, i amb el mateix revòlver que ell l'havia amenaçada li pega un tret i el mata. Ja veieu que l'estranyesa aquí està en l'acte violent de *Rosalía*, educada entre monges—avui, però, no ens fem pas massa il·lusions sobre l'estat d'innocència de les noies educades en els convents—, i en què s'acusi al món, fent-lo responsable d'aquest desengany de la mal casada i del seu tret inesperat. La tràgica anècdota està farcida d'episodis, destinats a ambientar, i d'insistències i discursos massa retòrics per a una obra passional. No és certament dintre la manera del *teatre del silenci* on caldria encabir el drama d'En Vives. Adhuc els personatges secundaris tenen a bé d'embranchar-se en descripcions líriques. Molta gent moguda amb certa habilitat, algunes escenes patètiques escrites amb traça, uns tocs humorístics i altres sentenciosos que anaven directament al cor del públic, heu-vos aquí el verament meritori de *Jo no ho sabia que el món era així*. Però no expliquen pas l'èxit inusitat, formidable, clamorós que obtingué la vetlla de l'estrena. Considereu que En Vives hagué de parlar, i el mateix feren En Borràs, la senyora Tàpies i el director, senyor Capdevila, obligats per les ovacions interminables de la concurrència. Una vegada més s'ha demostrat que aquests esplais no signifiquen gran cosa. Efectivament, l'endemà, un per un dels que eren al teatre, es declaraven desillusionats, i la Premsa, amb una coincidència poques vegades assolida, els donava la raó.

Finalment, a Novetats, durant la temporada oficial d'enguany, han estat representades dues obres del teatre francès: *L'agulla roja* (*La dent*

rouge), de H. R. Lenormand, i *El foc que es revifa malament* (*Le feu qui reprend mal*), de J. Jacques Bernard, traduïdes per En Pous i Pagès i per En Carles Soldevila, la primera, i per En Pous, sol, l'altra. D'aquestes dues obres, la que vertaderament ha resultat allisonadora per als nostres autors més o no tan novells, i per al nostre públic que es deixa enlluernar per l'eloqüència més o tan patètica d'aquests autors, és *El foc que es revifa malament*. Les teories del teatre del silenci, que tan bellament foren explicades pel mateix Bernard, no haurien estat res, sense la demostració pràctica que ens donà la representació de la seva comèdia. En general, nosaltres no estem satisfets si no fem explicar als nostres personatges, punt per punt, tot allò que els preocupa i els neguiteja, i el que pensen i el que voldrien que pensessin els altres. Si alguna vegada ens convé que s'enganyin ells mateixos, que una passió oculta els dicti les paraules que semblen pervenir de llur consciència, ens apremem a fer notar això d'alguna manera, si res més no, procurant que el personatge s'analitzi i es discuteixi en veu alta, mentre parla amb els altres o amb si mateix. La possibilitat que una sola paraula n'expressi mil, i a vegades signifiqui el contrari del que acostuma a significar en el llenguatge neutre de la gent vulgar, encara no ens cabria a la barretina. La nostra psicologia enraona pels colzes. I bé, n'hi ha prou amb fer notar la bona obra que ha realitzat *El foc que es revifa malament*, en el sentit pedagògic, per a agrair a F. Jacques Bernard la seva vinguda a Barcelona, i al traductor i a l'empresa el bon encert de fer-lo venir.

Quant a *L'agulla roja*, després d'*Els fracassats*, no ens digué res de nou. Entre les obres de Lenormand n'hi havia d'altres de més modernes i de més característiques de la interessant modalitat del seu teatre, per a traduir i representar a casa nostra.

A Romea, que nosaltres recordem en aquests moments, no s'ha representat res que valgui la pena de parlar-ne, més que un assaig de teatre d'infants de l'admirable artista Lola Anglada.

El jardí meravellós, que així es titula l'assaig, no se separa desgraciadament, de la finalitat perseguida per la majoria, per no dir tots, els que es proposen de cultivar aquest gènere teatral. El predomini de la fantasia sobre la realitat que ensenya a somniar i no pas a viure; les fades, la meravella perduda, la innocència protegida, el dolent vençut i ridiculitzat per un bon minyó, en fi, un tema de contalla on l'autor sovint fa el paper de *Met*, davant un espectador de sis anys que ja no bada; heu-vos aquí el que hauria hagut d'evitar una autora sensible i de bon gust com ha demostrat d'ésser-ho, en altre ram de l'art, Lola Anglada. Cal perdonar-li car la manca d'experiència escènica, unida a la temença de no reeixir en aquesta provatura—cosa molt natural en qui té un concepte estret de la responsabilitat

i dignitat artístiques—l'han cohibida sens dubte, i l'han fet marxar pels viarany's afressats en compte de llançar-se amb gosadia a l'exploració de novells horitzons. Consti, però, que Lola Anglada no té pas d'abaixar la cara enfront dels especialistes en aquesta mena d'espectacles.

PRUDENCI BERTRANA

L'Art

Exposicions. — Conferències. — Moviment arqueològic. — Moviment bibliogràfic, etc.

MAIG

Les exposicions d'art obertes a Barcelona durant el darrer abril són les següents: A la Sala Parés exposicions de pintura de les senyores Carme Cortès i Maria Ribes, i dels senyors E. Sala i U. Rincón. A continuació, exposició de pintura dels senyors Josep Mompou, J. Solé Jorba, del ple de la novella Associació de Pintors i Escultors de Barcelona, una altra exposició de pintura de la senyora Gómez de Bosch i per fi exposició de pisa decorada pel senyor J. Guardiola.

A les Galeries Laietanes, exposicions de pintura de la senyora Maria Fresser i del senyor A. de Ferreter. Alhora, a la sala gran d'aquestes galeries s'inaugurava una exposició col·lectiva de pintors contemporanis procedents d'una col·lecció particular. Després tres exposicions de vidres esmaltats, obra de les senyoretes E. i N. Soler i A. Cardunets i altres tres exposicions de pintura dels senyors A. Ferrer, A. Junyent i A. Valdemí.

A l'Estudi Arenyes, exposició col·lectiva de pintors moderns, i altra exposició posterior de pintura del senyor J. Seix. A La Pinacoteca, exposició d'olis del senyor Rafael Llimona, seguida d'altra exposició d'olis del senyor Porcar i precedida d'una col·lectiva amb obres dels mestres Martí i Alsina, Berga, Rigalt i d'atribucions a Fortuny. A la Sala Busquets, exposició de pintura del senyor Juli Pasqual Soler. Al Saló d'Art Antic dels Establiments Maragall, exposició de pintura catalana moderna, amb obres

de M. Urgell, J. Cusachs, E. Meifrén, A. Larraga, Joan Llimona, Masrera, Lucas, Inglada, Barrau, Berga i B. Galofre.

A les Galeries Dalmau exposició de dos debutants valencians, els senyors A. P. Pujol i F. Camarasa. Altra exposició de debutant, la del senyor Llätzer Figueres, altra de caricatures del senyor Moreno, altres dos debutants de les galeries Dalmau són els germans Miquel i Pere Costa. Altra exposició doble, la dels senyors J. M. Feliu i A. Bosch Canals. Per fi, una important exposició col·lectiva de projectes d'arquitectura de ciment armat, inspirada tota ella en les convencions i prejudicis de simplicitat que predica Le Corbusier.

A la Sala Joan Merlí, de les Galeries Laietanes, s'obre una exposició col·lectiva de pintura, amb obres dels senyors Bosch Roger, Barradas, Marquès-Puig, E. C. Ricart i Miquel Villà. Després, en aquesta mateixa sala s'obre una exposició de dibuixos de l'arquitecte Josep F. Ràfols.

Al Centre Excursionista de Catalunya s'obre una exposició d'iconografia tipogràfica de la Mare de Déu de Montserrat. Al Club Excursionista de Gràcia el senyor Josep Barrillon presenta una col·lecció dels seus dibuixos d'excursionisme. En el local de la Joventut Hotelera és organitzada una exposició de fotografia de turisme. Per fi, el senyor J. Pla Janini exhibeix les seves fotografies artístiques en el local de l'Agrupació Fotogràfica de Catalunya.

Fora de Barcelona s'han organitzat les exposicions d'art següents: a Sabadell, en el local de l'Acadèmia de Belles Arts, els Amics de l'Art, de Terrassa, obren una important exposició col·lectiva de pintura i escultura. A Manresa, els aficionats al dibuix i a la pintura organitzen una exposició col·lectiva en el local de l'Ateneu. A Igualada, a la sala d'actes de l'Ateneu Igualadí, s'obre una doble exposició de pintura i escultura, obra, respectivament, dels senyors Sainz de la Maza i Llorens Cairó. En el Centre de Lectura, de Reus, és organitzada una exposició d'art aplicat a la ceràmica i al ciment; els expositors són tots domiciliats en la gran ciutat del Camp. Altra exposició de ceràmica artística és la que Marian Burguès obre en la ja esmentada Acadèmia de Belles Arts, de Sabadell.

* * *

Abans d'entrar a reportar les conferències sobre art i arqueologia caldrà reportar algunes notícies concernents als nostres artistes i a l'art modern català. La primera d'aquestes notícies és de les més tristes: la notificació de la mort del gran artista il·lustrador En Josep Triadó i Mayol, el primer potser dels nostres decorativistes, almenys en tot el pertocant a les arts del llibre, el qual restaurà i aixecà a un nivell de distinció, perfecció i bon gust

que no desdeia de la millor cultura bibliogràfica moderna. Fou un impulsor de l'*ex-libris* i l'ànima i el motor d'aquella luxosa *Revista d'Ex-Libris* que admirà els exlibristes més exigents de tot el món. Fou professor de dibuix decoratiu de la nostra escola oficial de Belles Arts i d'Oficis d'Art, molt estimat dels seus nombrosos i aprofitats deixebles i de tota persona que tingué tracte amb ell. Josep Triadó, mort en la força de l'edat, quan encara podia rendir preciosos serveis al seu poble: Les nostres arts decoratives, que porten una vida tan pobra, s'han de ressentir enormement de la inesperada desaparició d'aquest artista i mestre de mestres.

Més falaguera és la nova de l'honor que Joaquim Mir acaba de rebre. El ministre francès d'Instrucció Pública nomenà el nostre gran paisatgista Oficial d'Instrucció Pública.

També és falaguera la notícia de la constitució d'una nova associació artística barcelonina: l'Associació de Pintors i escultors de Barcelona, integrada pels senyors Joan d'Ivori, Angel Marsà, Borràs, Gutiérrez-Laraya, Sainz de la Maza, Anton, Pérez-Fàbregas, Cardellach, A. Opisso, Honorio i Durban. Presideix aquesta entitat l'escultor Claudi Mimó. L'A. d. P. i E. d. B. debutà amb una exposició col·lectiva, la qual ja es troba registrada en aquesta crònica d'art.

* * *

Les conferències sobre temes d'art o d'arqueologia donades a Barcelona durant el mes d'abril proppassat són les següents: al Club Esportiu Catalunya el senyor Santiago Aymerich dissertà sobre Romanticisme. A l'Institut Français, el seu director el senyor J. J. A. Bertrand parlà sobre el tema «La cité de Carcassonne». El mateix Institut ens féu assaborir dues importants conferències del savi catedràtic de la Facultat de Lletres de Tolosa i degà d'aquesta Facultat senyor M. Dumbach: aquestes conferències versaren sobre els temes següents: «L'Acropole d'Athènes», «Les Figures de Terre Cuite de Tanagra». El mateix senyor Dumbach donà una tercera conferència a la nostra Universitat, on parlà de «Les Excavations de Délos». L'Ateneu Enciclopèdic Popular, la més activa en conferències de totes les nostres entitats culturals, encetà una sèrie de variades conferències entre les quals n'hem de remarcar sis sobre l'art de la publicitat, donades pels senyors Josep Gardó, A. Badal del Río, Francesc Millà, Joan Aubeyzon, Josep Canredón, Jesús Cortès i Rafael Bori. L'arquitecte Josep F. Ràfols donà una conferència sobre Antoni Gaudí en el Centre Excursionista «Els Blaus», de Sarrià. En el Centre Excursionista de Catalunya el senyor Fr. Blasi parlà sobre «Mèrida arqueològica». Després el senyor Feliu Duran i Canyameres historià els sepulcres medievals de pedra.

Fora de Barcelona foren donades les conferències següents: a Sitges, a l'Ateneu «El Centaure», el Dr. J. Aguadé i Miró parlà sobre cultura. A Rubí, en el Casal Popular, el pintor Sebastià Plaja dissertà sobre «Les Arts Plàstiques»; aquesta conferència fou seguida d'una visita complementària al museu i altres llocs arqueològics de la localitat. El senyor Domènech de Bellmunt donà dues conferències sobre cultura, una a l'Ateneu, del poble de Sant Vicents de Castellet, l'altra al Centre Republicà, de la vila de Balaguèr. El senyor Angel Samblancat conferencià sobre el mateix tema en el Teatre Principal de Terrassa. A Lleida, a l'Ateneu Lleidatà, el catedràtic Joaquim Serra i Vila donà una conferència de controvèrsia a favor de l'art i de l'estètica del pintor S. Dalí; aquesta conferència fou interpellada pels senyors Perenya i Pinyol. El Foment de les Arts Decoratives, de Barcelona, organitza a l'Ateneu Igualadí, d'Igualada, un curset de conferències sobre L'Art Popular i la Llar Humil. D'aquesta sèrie foren parlades o llegides les següents conferències: una de l'escultor Rafael Solanich sobre ceràmica; altra del senyor Lluís Rigalt sobre l'art de la vidrieria, i una tercera, sobre l'art de l'ebenista, pel senyor Eusebi Busquets. A Palma de Mallorca, la Societat «Salud y Cultura» organitzà a la Casa del Poble una sèrie de conferències, algunes d'elles referents a les Belles Arts, de les quals, però, no en tenim detall. Per fi, el senyor Josep Rigol donà al local dels Amics de l'Art, de Terrassa, una conferència sobre prehistòria.

* * *

L'arqueologia catalana enregistra suara alguns fets importants, el més transcendent dels quals és la constitució a Barcelona d'una entitat conservadora, restauradora, consolidadora i restauradora dels nostres monuments artistico-arqueològics que corrin el perill de ruïna o expatriació. Aquesta entitat, que s'anomena «Amics de l'Art Vell», es proposa d'estendre els beneficis de la seva activitat sobre totes les terres catalanes. Les persones que han fundat «Amics de l'Art Vell» i que ja han començat a regir aquesta nobilíssima empresa figuren en la seva major part entre les seleccions del nostre món intel·lectual, i són, per tant, garantia d'eficàcia. Cal, doncs, assenyalar amb pedra blanca aquest esdeveniment. Les cotitzacions mensuals dels simpatitzants han d'adreçar-se al Centre Excursionista de Catalunya (Paradís, 1) que és l'estatge peremptori dels «Amics de l'Art Vell».

A Sant Martí d'Empúries han estat descobertes unes parets medievals. La Diputació Provincial de Girona demana a l'arquitecte i al director dels serveis culturals d'aquella corporació la formulació de pressupostos per a les obres de consolidació del recinte fortificat de Tossa, del campanar romànic de Molló, del temple romànic de Sant Miquel de Cruïlles, del cam-

panar de Sant Miquel de Fluvià, de l'església romànica de Sant Feliu de Boada i de les pintures murals de l'església de Sant Andreu de Terri. A Barcelona, en el subsol de la Plaça de Berenguer el Gran, és descoberta una làpida romana, la qual serà empotrada en la façana d'algun dels edificis que en la susdita plaça s'aixecaran. A Tarragona, el senyor Angel Ureña ofereix al Museu Provincial una estàtua romana mutilada, esculpida en marbre. En el subsol dels soterranis de l'Hotel d'Europa de la mateixa ciutat hom descobreix un important mosaic ibèric, el qual és instal·lat al susdit museu. L'edifici tarragoní que serveix de presó i que hom coneix amb el nom de *Castell de Pilat* és desallotjat dels presos per ésser convertit en museu lapidari. Comencen les excavacions del fòrum romà de Tarragona sota la direcció de Mn. Serra Vilaró. En el poble vallesà de Gallifa el senyor rector Mossèn J. B. Font restaura per si sol el temple parroquial, edifici romànic.

* * *

La bibliografia d'art catalana del mes d'abril d'enguany enregistra les noves publicacions següents: una monografia de Pedralbes, obra del senyor Bra. Bassegoda; un estudi del senyor Joan Aubeyzon sobre el cartell anunciador; la naixença de la revista marsellesa d'idees i d'art titulada *Revue de Catalogne* i l'ampliació i conversió en publicació setmanal de la quinzenal *Oc*, editada a Tolosa de França i dedicada també a l'art i a les idees de les terres occitanes, assenyalamment Catalunya.

El senyor Jean Valéry i Radot acaba en la *Revue de l'Art Ancien et Moderne* d'abril, que es publica a París, el seu estudi crític del llibre del senyor Puig i Cadafalch titulat *Le Premier Art Roman*. El darrer número de la publicació parisenc *Gazette des Beau-Arts*, que és el de febrer, acaba l'estudi, que el senyor Germain Bazin començà en el número anterior, dels primitius catalans que es conserven en el Museu de les Arts Decoratives, de París. El diari parisenc *Comoedia* fa l'elogi de l'arquitectura que a l'actual exposició de Montjuïc projectà el senyor Puig i Cadafalch. La publicació madrilenya *La Gaceta Literaria* fa l'elogi dels nostres pintors Salvador Dalí i Joan Miró i del nostre escultor Manuel Hugué.

Publicacions rebudes

REVUE DE CATALOGNE. Núm. 1. Marsella, Mars 1929.—Ben presentada, plena, europea, aquesta nova publicació que ve a sostenir en la terra de la cultura els nostres anhels culturals i fer-hi conèixer les nostres modestes valors intel·lectuals, acaba de debutar amb èxit ben falaguer. Aquest primer número publica, entre altres treballs literaris, els següents, concernents a les arts plàstiques catalanes: *La Peinture*, per Alfons Maseras i reproducció de quatre dibuixos de Manuel Hugué.

OC. Núm. 112. Tolosa, 7 d'abril, 1929.—Pertocant a les arts plàstiques publica: *Joaquim Mir i els corrents del seu temps*, per M. A. Cassanyes.

GAZETA DE LES ARTS. Any II. Núm. 7. Barcelona, Març, 1929.—Publica els següents treballs: *La casa gòtica del carrer de Mercaders*, per Jeroni Martorell; «*Dancing*», de Josep Mompou, per B.; *Honoré Daumier*, Rafael Benet; *Escultures metàl·liques de Pau Gargallo*, per E. Tèriade; *Un record a l'art del vell Gimeno*, per R. B.; *En memòria de Rafael Barredas*, per R. B.; *Dibuixos de Josep F. Ràfols*, per R. B.; *L'arquitecte Lluís Bonet*, per Isidre Puig i Boada; JOSEP VILADOMAT, per Joan Cortés i Vidal; *Joan Miró*, per Sebastià Gasch; *Rafael Llimona*, per Marius Gifreda; *Louis Corinth*, per M. Cassanyes.

ARTS I BELLS OFICIS. Barcelona, abril, 1929.—Publica els articles següents: *Els teixits sumptuaris i ornamentals*, per Eusebi Busquets; *Actuant cap a fora*, per E. B. C.

L'AMIC DE LES ARTS. Núm. 31. Sitges, 31 març 1929. — Publica els següents escrits relacionats amb l'art: *Vers la supressió de l'Art*, per Sebastià Gasch; *L'alliberament dels dits*, per Salvador Dalí; *Revista de tendències antiartístiques*, per S. D.

LES ARTS CATALANES. Núm. 5. Barcelona, febrer, 1929.—Publica un elogi de l'escultor Joan Rebull, per Sebastià Gasch; *L'art i els diaris*, per Anònim; *Preguntes i Respostes*, per M.; *Subhastes*, per M.

MIRADOR. Núms. 11, 12 i 13. Barcelona 11, 18 i 25 d'abril, 1929.—Per-tocant a les arts plàstiques i a coses d'estètica trobem en aquests tres nú-meros els escrits següents: *Dos ciutadans opinen* (diàleg sobre arquitectura barcelonina moderna); *Dues Exposicions de Bona Pintura*; *Els Arquitectes Joves*, tres articles per Marius Gifreda; *Arquitectura nova*, per Joan Sacs.

ARAGÓN. Núm. 43 Saragossa, abril, 1929.—Interessant i bonica com sempre, aquesta revista aragonesa no publica, en aquest número, res que afec-ti les belles arts.

ANTIQUES. Boston, abril, 1929.—La miscel·lània que el director d'An-tiques publica a manera de davantal es refereix aquesta vegada, entre altres coses als estampats historiatats del començament del segle XIX, i als primitius papers d'entapissar parets. El senyor W. Stuart Walcott Jr. publica a conti-nuació un estudi sobre el moblista nordamericà Samuel Adam, contemporani dels Adelphi, perfecte assimilador dels estils anglesos d'aquell refinat mo-ment britànic. Es importantíssima una Història del Paper d'Empaperar pa-rets, per la senyora Grace Lincoln Temple; aquesta història resumida ten-deix a fer ressortir les grans composicions historiades impreses en grisalla que foren la moda rica del període Imperi. Del senyor Walter A. Dyer és un cu-riós i interessant comentari a la collecció de dues mil xicres que posseeix la senyora Dickinson Kimball, de Boston, la qual comprèn gairebé tota la varietat de fabricacions de vaixel·la ceràmica i vítera dels segles XVIII i XIX. Molt instructiu i captivador és un altre estudi monogràfic, signat per Ch. L. Woodside, el qual es refereix als vells llums de ganxo. Altre estudi sobre el mobiliari d'estil sever que fou típic de la secta Shaker és també molt interessant ara que la simplicitat està de moda; els signants d'aquest estudi són els senyors Edward D. i Faith Andrews. El conservador del Museu d'Estrasburg, senyor Adolphe Riff, és autor d'un article sobre la típica decoració escultòrica de les bótes de vi alsacianes. Sobre estampats his-toriats fabricats a Anglaterra durant els segles XVII i XVIII, el senyor Tho-mas Burrell escriu coses noves i alligoadores; així aprenem que la celebrada fabricació d'estampats francesos de Jony és imitació, força posterior, d'una invenció anglesa. La senyora L. Hart Alexander parla sobre els poms de vidre, tema que la revista *Antiques* ja abordà l'any passat. El darrer ar-ticle d'aquest valuós número d'abril està dedicat a les armes de foc colonials, això és, nordamericanes, dels segles XVIII i XIX anglesos; aquest escrit va signat pels senyors H. M. Chapin i Ch. D. Cook. Tots aquests articles són copiosament il·lustrats amb perfectes fotogravats.

BULLETIN D'INFORMATION, *Organe de la Société pour les Relations culturelles entre l'U. R. S. S. et l'Etranger*. Núms. 9 a 14. Moscou, març i abril, 1929.—Sobre les Belles Arts publica aquest important butlletí els articles següents: *Exposition des Arts Graphiques Ukrainiens a Moscou*, per N.; *La Production Livresque* (vol dir: *de livres*), *en Ukraine*, per Anònim; *Les correspondants Ruraux du Livre*, per N. Skrypnik; *Bibliothèques Itinérantes*, per M. Sloukhoveki; *La Publication des Editions d'Etat*, per Anònim; *La Culture Artistique en Russie Blanche*, per C. Chamardine; *L'Art National du Caucase Soviétique*, per s. B.; *Le Capitale des Goths en Crimée*, per W. I. Radonikas (resultats d'una missió arqueològica oficial).

JUNY

Des del punt de vista artístic, el mes de maig darrer fou força fecund a Catalunya. Les exposicions de pintura, dibuix i escultura obertes a Barcelona foren les següents: A la Sala Parés, es presentà el ple anual de l'Agrupació d'Aquarellistes, amb obres dels senyors M. Aguilar, J. Altimira, J. M. Arias, J. Armengol, I. Baixas, Montserrat Baixas, Carme Barnadas, C. Blanes, Adolfina Burjalés, Ll. Calderón, J. Camins, M. Carreras, J. Civil, J. Fort, Maria Fresser, A. Fusté, Encarnació Gómez, P. Gorro, R. Hostenc, D. Lienes, A. Pastor, F. Planas, J. Riera, M. Risques, E. Roig, P. Sabaté, A. Santandreu, J. Segrelles, J. Serradesanferm, D. Soler, Ll. Torras, R. Umbert, J. Valls i Ll. Roig.

Alhora s'obra al mateix lloc una exposició de paisatges a l'oli de J. Mombrú; i després tres altres exhibicions d'olis, una, ben important, de Josep Mompou, altra de J. Soler i Jorba, i la tercera de la senyora A. Gómez de Bosch. Per fi debutava una agrupació nova d'artistes amb una nodrida parada: l'Associació de Pintors i Escultors de Barcelona. Vingué després una important exposició d'art antic, pur i aplicat, la qual fou venuda a l'encant. I acabà la mesada d'exposicions de la Sala Parés amb quatre exposicions de pintura a l'oli en les quals es manifestaren els artistes senyors P. Elies, Quet-Morell, Emili Vila i Enric Cunyat.

A les Galeries Laietanes veiérem les exposicions que detallem a continuació: tres exposicions de pintura amb obres dels senyors A. Aguilar, J. Valls i Cluses, i l'italià A. Valdemí. Alhora exhibien vidres esmaltats les senyorettes Amèrica Cardunets, i Euda Soler i Núria Soler. Després es presenta-

ren els senyors Trinitat Torner i A. Junyent amb teles a l'oli. A la segona quinzena s'obriren a les mateixes galeries les exposicions de pintura dels senyors A. Lluís i J. Tàrraga i, per fi, una darrera exposició d'entreteniments anomenats mosaics de fusta, obra del senyor J. Izquierdo.

A l'Estudi Arenyes ens fou oferta una exposició col·lectiva de pintura i escultura, la qual féu lloc a una important col·lecció d'olis del senyor J. Seix i, per fi, una exposició col·lectiva d'art aplicat, amb ceràmica de pisa i vidres esmaltats pel senyor J. Gual, talles del senyor J. Bassa, laques de R. Sarsanedes, esmalts sobre vidre de P. Brugués i esmalts sobre metall de V. Corberó.

A «La Pinacoteca» s'obrí una exposició de pintura del senyor P. Amat, seguida d'altra del senyor J. Porcar i d'una darrera del senyor J. Terruella. A la Sala Joan Merli, de les Galeries Laietanes fou organitzada una triple exposició d'escultures de Josep Granyer, i de pintures de J. Mercader i de Marquès-Puig. A la Sala Busquets, fou exhibit un recull d'olis del malaguanyat Francesc Gimeno. Aquesta exposició féu lloc a dues d'altres exposicions, una de dibuixos i pintures del pintor germànic Max Schiess i una altra de pintura del senyor Miquel Villà. A la Sala Badrinas, exposició d'olis de Pere Daura. A les Galeries Dalmau, exposició de pintura de la senyora Elvira Homs, seguida d'una altra d'olis i dibuixos fantasistes, obra del valencià Enric Climent. Per fi, una exposició de barroeres imitacions, pintades a l'oli, de ceràmica estanífera, per S. Vilà. A l'Ateneu Enciclopèdic s'organitzà una exposició col·lectiva de pintura, dibuix i escultura. Al local de l'Agrupació Cultural «Francesc Aragó» fou organitzada una doble exposició amb obres dels senyors Domènec Soler i J. Valls i Cluses. La colla anomenada «Recó d'Art», organitzà una exposició pública d'art al taller del pintor Vicents Rincón. Al local del Grup Esportiu Joventut Catalana, fou organitzada una exposició de treballs manuals de la gent de muntanya.

L'esdeveniment artístic més important durant el mes de maig d'enguany fou la decoració pictòrica de la Sala de les Cròniques de la Casa de la Ciutat. Repartides entre el sostre i els plafons murals, les pintures d'aquesta sala, obra de Josep Maria Sert, representen l'epopeia dels Almogàvers. És una obra d'empenta, pintada en grisalla sobre preparació d'argent polit, superior, probablement, a l'obra que el mateix autor féu per a la catedral de Vic i per al sumptuós hall de la casa del senyor Cambó. L'estil fugat, entre goiesc i tiepolesc, és igual al d'aquestes altres dues magnes obres: hi ha el mateix talent de gran compositor, la mateixa fantasia grandiloqüent, i el mateix sentiment dels volums que avaloren tan sòlidament l'art d'En Sert, en les dues esmentades decoracions murals.

Després de parlar del treball dels nostres artistes, hem de parlar aquesta vegada dels artistes mateixos, primer per a plorar la mort del pintor Lluís Graner, que en la seva joventut s'imposà per la seva traça i empena compositives i per haver excel·lit en la pintura de la llum artificial; també Lluís Graner merescué la consideració de tots els catalans i particularment dels barcelonins per les seves valuoses i costoses iniciatives en pro del cinema d'art i del teatre líric català. Altra desaparició ben sensible és la del primer pedagog català modern En Francesc Flos i Calcat, fundador del cèlebre Col·legi de Sant Jordi, i que sobresortí també com a callígraf, excel·lint en aquesta art com ningú més.

Algun lenitiu a aquestes notícies fúnebres ens el donarà, segurament, el reportatge del banquet que al *manager* d'art d'avantguarda, Josep Dalmau, oferiren al Carlton Hotel, de París, les més significades personalitats de l'art innovador de darrera hora, que a la capital francesa actuen i dicten llur llei al jovent neguitós de tot el món. Entre aquestes personalitats la Premsa ens reporta els noms de Picasso, Le Corbusier, Ozenfant, Rosemberg, Supervielle, comtessa de Noailles i Créixams. Cal, també, esmentar que el pintor Laureà Barrau és nomenat *sociétaire* del «Salon des Artistes Français», de París.

* * *

Fora de Barcelona, es produeixen les exposicions següents: a les Galeries Mallorquines, de Palma de Mallorca, exposició de les obres del pintor Joan Sunyer. A la casa Altabella, de Mataró, exposició de pintures de Rafael Estrany. A l'agrupació «Atenes», de Figueres, una retrospectiva de l'obra de Ramon Pitxot. A la sala de la Biblioteca, de Granollers, exposició de dibuixos del senyor Francesc Serra. A Girona debuta l'entitat «Els Amics de les Arts» amb una exposició col·lectiva organitzada a l'Ateneu Gironí. A l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell, exposició de pintures del senyor Domènech Soler. Al local dels «Amics de les Arts» de Terrassa, exposició d'artistes sabadellencs. Al Centre de Lectura, de Reus, exposició d'olis i aquarel·les del senyor Antoni Ramos. A l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, d'Igualada, exposició de dibuixos i pintures de l'artista vilanoví senyor Martí i Torrents.

L'escultor Rebull obre a la Galeria Moya, de Madrid, una exposició de dibuixos. A les Galeries Simonsons, de París, l'artista català Josep Pere Gil i Moreno de Mora, exhibeix els seus gravats. Joan Miró obre una exposició a la Galeria «Le Centaure», de Brussel·les i ven una tela a un museu de Nova-York. Salvador Dalí compromet tota la seva producció al marxant belga Camille Goemans.

* * *

Les Conferències sobre art i arqueologia donades a Barcelona, durant aquest mes de maig, són les següents: a l'«Institut Français», M. A. Fliche dissertà sobre el tema «Les Papes d'Avignon; leur palais». El mateix conferenciant parlà posteriorment, al mateix Institut, sobre «L'art roman de Bourgogne». El P. Bernat C. Noguera parlà, a l'Acadèmia Calasància, sobre «Aspecte arqueològic de Sant Pau del Camp». A l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el senyor Joaquim Xirau dissertà sobre «Filosofia Moderna; Noves Perspectives: Idealisme i Realisme». Al Centre Excursionista de Catalunya, el senyor Agustí Duran i Santpere descriví el que són les obres de reforma de la Casa de la Ciutat i les descobertes arqueològiques que s'hi feren. En el mateix Centre, el senyor Enric Vilaseca parlà dels monuments artístics de València i Múrcia. Al London Club, Mrs. Edith Trichel parlà de «L'art a Europa». Al «Grup Excursionista Joventut Catalana», el senyor Joaquim Pla i Jarimi parlà de «La Fotografia des del punt de vista artístic». Al «Club Esportiu Catalunya», el senyor Pere Mialet desenvolupà el tema: «Consideracions sobre l'art i el treball».

Fora de Barcelona s'escoltaren les conferències que segueixen: el senyor Joan Duch parlà, al Centre Excursionista de Terrassa, de les seves impressions d'art en un viatge per Itàlia. L'escultor Joan Rebull donà una conferència d'incongruències estètiques al Teatre Bartrina, de Reus. A l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, d'Igualada, el senyor Lluís Rigalt parlà del vidre artístic. Al mateix local parlaren en altres ocasions la senyora Adelaida Ferrer i el senyor Jaume Marco; aquella, sobre «El llenç domèstic», aquest, sobre «L'Amoblament i la Decoració». A la Societat Agrícola, de Valls, el pagès senyor Pere Domingo i Creus parlà sobre «La Cultura en relació amb la classe pagesa». El senyor Vicents Furió donà dues conferències al Museu Diocesà de Palma de Mallorca, l'una sobre «Imatges Xilogràfiques Mallorquines», l'altra sobre «Els pintors Cartoixos. Fra Joaquim Juncosa i Fra Manuel Bayeu», aquella molt anteriorment a aquesta. A l'Ateneu de Figueres el senyor Eduard Marquina estudià l'art de Ramon Pichot. A l'Ateneu Gironí, de Girona, el senyor J. Figuerola desenrotllà el tema «La Calcografia i les seves tècniques»; després, el senyor Puig i Pujades parlà sobre «L'Art i el Poble.»

El moviment arqueològic assenyala els fets següents, bons i dolents: a Morella, el bisbe de Tortosa voldria vendre el tern gòtic de Sant Julià; a Terrassa, l'Ajuntament prepara la barrabassada d'eixamplar el pont antic que comunica amb les tres arcaiques esglésies tan celebrades. A la vall d'Aran, desapareix del poble de Carós una venerada imatge gòtica de la Verge tallada i policromada. A Tarragona hom descobreix en unes obres de

la Rambla de Sant Joan, trossos de ceràmica antiga; a les excavacions arqueològiques que es fan prop del carrer de Cervantes hom descobreix restes arquitectòniques de caràcter monumental; També s'hi descobreix ceràmica romana, utensilis, monedes i epigrafia romana-

• • •

La bibliografia d'art i d'arqueologia ens dona les obres que a continuació anunciem: apareix una nova col·lecció de monografies d'art editada per la Llibreria Verdaguer; s'intitula «Catalunya Artística», i el primer volum d'aquesta col·lecció és una monografia de la Catedral de Barcelona, per Francesc Martorell. A Palma de Mallorca és editada una conferència del senyor Vicents Furió, sobre els pintors Fra Joaquim Juncosa i Fra Manuel Bayeu. La Societat Castellonesa de Cultura edita una monografia de la vila de Catí, per Ricard Carreres. La «Col·lecció Sant Jordi», de l'Editorial Barcino ens dona una superba monografia de Poblet, per Cèsar Martinell. El Centre Excursionista i el Club Pirinenc, de Terrassa, editen conjuntament una bella monografia de les tres esglésies romàniques d'aquella ciutat, amb text d'autor anònim. A Palma, Bartomeu Terrà publica una bona guia de Mallorca (Llibreria Escolar, edit.). Aureli Campmany és l'autor del text que acompanya unes sèries de postals de la Barcelona antiga, edició de la Casa Bonavia. El Museu Santacana, de Martorell, edita un petit catàleg il·lustrat. Cal remarcar també els elogis que en la premsa francesa el crític senyor Charles Bauby dedicà al darrer llibre d'infants de Lola Anglada. El senyor Waldemar George fa l'elogi de Joan Miró en la revista d'art d'avanzada *Le Centaure*, que es publica a Brusselles.

Publicacions rebudes

Cèsar MARTINELL. El *Monestir de Santes Creus*: Vols. 20 i 21 de la «Col. St. Jordi». 1 vol in-16.º de 277 pàgs. amb dibuixos i fotogравats. Editorial Barcino, Barcelona, 1929.—Digne pariona de la monografia de Poblet que aquest mateix autor publicà en la Col. Sant Jordi, aquesta monografia del monestir de Santes Creus pot ésser posada com a exemplar en el seu gènere; totes les condicions es troben reunides en el text d'aquest llibre: l'autor s'hi ha demostrat, més que mai, docte, apte, clar, concís, elegant i amatent a no deixar cap extrem enlaire. Bé es pot dir, doncs, que

aquesta monografia de Santes Creus és la millor que existeix i que àdhuc supera la susdita monografia de Poblet, que quan aparegué semblava, de tan bella i completa, insuperable. Un dels valors cabals d'aquesta història i descripció del monestir reial de Santes Creus és que bona part de les donades que la fasonen són de primera mà, producte directe de les investigacions realitzades pel senyor Martinell, per tant, donades inèdites. Es indecible l'art de ben dir i descriure que ha arribat a aconseguir Cèsar Martinell. El progrés de l'estil literari es va notant a cada nou llibre d'aquest arquitecte: en el darrer estil ja sembla una conquesta definitiva i acabada de la pròpia personalitat literària: no es pot demanar més bella sobrietat en una major eficència.

Si algun retret hàviem però de fer a la darrera monografia arqueologista de la Col·lecció Sant Jordi seria la d'un cert desequilibri entre la part històrica i l'arqueològica, en perjudici d'aquesta.

L'edició és pulcra i digna com ja acostuma a fer l'Editorial Barcino, però gosariem dir que encara va millorant el tiratge dels fotogravats, els quals són d'una claredat extrema. El text s'il·lustra amb nombrosos d'aquests gravats trets de fotografia i amb d'altres, reproducció de dibuixos lineals: plans, alçades i perspectives netament dibuixats pel propi autor i pel senyor Pons i Trabal.

Ricardo CARRERAS. *La Comarca de Morella I. Catí*: 1 vol. in-16.º de 149 pàgs. amb fotogravats. Col·lecció «Arte e Historia». Edició de la Sociedad Castellonense de Cultura. Castellón MCMXXIX.—També aquesta monografia comprèn una bona relació històrica seguida d'una sèrie de descripcions: història de la vila de Catí i relació de cada un dels monuments o coses curioses que s'enclouen en aquesta graciosa vileta del Mestrat i en la seva comarca. L'autor, el malaguanyat president de la Societat Castellonense, Ricard Carreras, suara traspasat, emprengué aquesta obra amb tant d'amor que n'ha esdevingut un llibre enciser: l'amor que l'autor sentí per Catí i el plaer que experimentaria en monografiar aquest bonic conjunt arqueològic són virtuts que es comuniquen al lector. Hom no sap deseixir-se de la lectura, i aviat hom se'n sent captiu, alhora que hom també se sent enamorat de Catí. El passat de Catí és tan ben evocat que us delecta com el text d'una d'aquestes novel·les històriques que ara les llibrerias ens serveixen amb freqüència. La monografia de Catí que ens ofereix la benemèrita Societat Castellonense de Cultura ens fa reviure un bocí del passat gloriós de Catalunya, un bocinet petit però interessantíssim, curull d'humanitat asenyada i civilíssima. Caldria que tothom llegís la darrera producció de la S. C. C. perquè és un dels textos més estimulants que apareixen per ací.

El senyor Carreras no planyé esforços en la redacció d'aquesta obra:

res no hi és negligit; les donades precises i completes hi són a gavadals; el pla del llibre, molt ben concebut, es desenvolupa amb un ordre admirable, retallant i conjugant com cal tots els extrems, detalls i relacions. Si no fos per la pruïja de parlar un castellà castiç, la qual cosa ens escau malament als catalans, perquè no ho sabem fer, i sovint caiem en puerilitats o petites carincloneries, si no fos, doncs, per aquest petit excés de zel, l'estil mateix del senyor Carreres ens plauria considerablement.

Bons índexs al final del text acaben de cenyir el valor científic d'aquest llibre i el fan molt fàcilment consultable. L'edició és graciosa, elegantment presentada i copiosament il·lustrada.

Francesc MARTORELL. *Catedral de Barcelona*: 1 vol. in 16.º de XI planes de text en català i altres tantes en llengües castellana, francesa i anglesa, fins a XXXV planes, un pla i 63 planxes en fotograt. Col·lecció «Catalunya Artística». Núm. I. Llibreria Verdaguer. Barcelona, 1929.—Aquesta col·lecció titulada «Catalunya Artística» ve a ésser una felicitat imitació de les monografies en forma d'Album que inicià la casa Gowans and Gray, de Londres. Vol dir això que la nova col·lecció que la Llibreria Verdaguer ens ofereix és cosa bona i reeixida: els gravats són nombrosos i bons i el text no pot ésser millor; Francesc Martorell ha fet una obra mestre de concisió, onze planes atapeïdes de substància. Tothom voldrà posseir completa la Col·lecció «Catalunya Artística», tan ben començada.

Les Esglésies Romàniques de Terrassa, per Anònim: 1 vol. in-16.º de 10 planes de text català i altres en llengües castellana, francesa, anglesa i esperanto, fins a 43 planes de text, amb un pla de conjunt i XI planxes en fotograt, dues d'elles en tricromia. Edició del Centre Excursionista i del Club Pirinenc, de Terrassa MCMXXIX.—Altra bella monografia arqueològica en forma de petit àlbum precedit d'un text condensat, força ben condensat i posat al dia. Aquesta obreta es pot presentar a tot arreu amb l'orgull d'una cosa ben feta, amb la seguretat de complaure als coneixedors; és una monografia completa i tan graciosament explícita que els intrincats i variats problemes arqueològics que s'hi atravessen hi són destriats i exposats amb gran facilitat. El modest autor que es vol mantenir anònim d'aquesta descripció, i els dos clubs excursionistes editors poden estar segurs que tots els catalans i bona part del món arqueologista els sabran grat d'aquesta magnífica feina de divulgació. Bon exemple a seguir pels figuerencs que posseeixen a la rodalia llur Castelló d'Empúries i Vilabertran; bon exemple per a la gent de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, de Girona i Tarragona, de Lleida, de Tortosa, de Vic, i de tants d'altres llocs on els monuments arqueològics són el millor prestigi local.

L'edició de la monografia de les esglésies de Terrassa és bona, molt digna, i els fotogravats impecables.

Martí GENÍS i AGUILAR. *L'Hospital de Vich*: fullet in-4.º de 19 pàgines, amb fotogravats. (Extret del núm. 97 del «Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya».) Barcelona. Tipografia Occitània. Setembre, 1928.—Es una història de l'Hospital de Vic, des de la seva fundació en el segle XIII fins avui. Hi ha poca descripció arqueològica; però així i tot aquest treball interessarà els arqueòlegs que hagin conegut sobre el terreny aquell magnífic edifici tan poc castigat per reformes o restauracions. La feina que en aquesta ocasió ha fet el Dr. Martí Genís i Aguilar, molt reeixida, és d'agrair.

Josep TARRÉ, Prev. *El trasllat del cor de la nostra Catedral ¿serà una destrucció o bé una reconstrucció?*: Fullet in-8.º de 14 pàgines, amb fotogravats. (Extret de la revista «Vida Cristiana».) Llibreria Herder, Barcelona, 1929.—Es un dels nombrosos allegats que aquest capellà porta publicats en defensa de la inconcebible barbaritat que representa el trasllat del cor de la nostra catedral al seu presbiteri, amb el consegüent allargament d'aquesta part del temple, anul·lació de l'escala criptal, etc., etc. El senyor Tarré fa omissió voluntària de tots els arguments, la majoria de molt pes, que han estat produïts pels defensors del *stato-quo*, i només s'atura a discutir els mediocres arguments contraris; no repara les pròpies contradiccions; fa gran plat d'arguments pro-trasllat que no mereixen contraopinió, i, en fi, es preval de tota mena de vicis polèmics que puguin ferir la imaginació de la gent simple o poc enterada. El món ha d'estar ben trastocat en la postguerra perquè es puguin manifestar a la consideració pública amb tanta de perseverança idees així de manicomials. Es veritat que aquesta dèria malsana no té explicació ni en la neurosi trasbalsadòfila de la postguerra. L'allegat deficiós de mossèn Tarré es contesta tot sol. Quan pregunta si el susdit trasllat serà una destrucció o una reconstrucció n'hi haurà prou amb respondre-li: seria una destrucció; no podria de cap manera ésser una reconstrucció perquè li manca el requisit indispensable d'haver abans estat una construcció. El cor de la Seu de Barcelona mai no fou construït en el presbiteri, ni tan sols concebut per al presbiteri, sinó per al lloc que ocupa d'ençà que la nostra catedral és catedral.

ARAGÓN. Any V, núm. 44. Saragossa. Maig, 1929.—Publica unes *Impresiones artísticas* de Barbastro que signen els germans Albareda. Del senyor Amalio R. Guajardo és un altre important treball, titulat *Algunos datos históricos y artísticos de Alhama de Aragón*. Bons gravats il·lustren aquests escrits.

BOLETÍN DE LA SOCIEDAD CASTELLONENSE DE CULTURA: Vol. X quadern 3. Castelló de la Plana, Maig-juny, 1929.—Publica la segona descripció de l'Exposició Morellana d'Art, treball copiós que signa el senyor Manuel Milian i Boix.

MIRADOR. Núms. 14 a 18. Barcelona, Maig, 1929.—Aquest aixerit setmanari publica, entre altres coses, els següents treballs referents a les Belles Arts: *Exposició de projectes arquitectònics: Els arquitectes joves*, per Màrius Gifreda; *Pintura Neta*, per Joan Cortès i Vidal; *Els Amics de l'Art Vell*, per Joan Sacs; *Els cartells d'En Segrelles*, per Jaume Passarell; *Pintura neta i pintura bruta*, per Sebastià Gasch; *L'Escultor Rebull, conferenciant excèntric*, per Màrius Gifreda. *Un concurs: El far colomblí*, per Rafael Marquina; Una informació sobre el paisatge preferit dels nostres pintors i bones seccions de cinema artístic i recensió d'exposicions.

ARTS I BELLS OFICIS. Barcelona, Maig, 1929.—*L'Arquitectura Nova*, per Eugeni Busquets; *El gran escultor Josep Clarà*; *l'home i l'obra*, per J. Farran i Mayoral.

LES ARTS CATALANES. Any II. núm. 6 Barcelona, març, 1929.—*Dibuixos de J. F. Ràfols*, per Rafael Benet; *Ràfols, autor de monografies*, per Anònim; *L'Amor als dibuixos*, per Josep F. Ràfols; *La Bona Escola, Consells*, per Anònim.

ANTIQUES. Vol. XV. Núm. 5. Boston, maig, 1929.—*Per o segons Chippendale*; *Figures de tipus europeu en la ceràmica xinesa*; *Modernisme i el demà*; *Mobles del poble frisó d'Hindeloopen* (S. XVIII.); *Miracles del progrés*, cinc articlets pel Director d'ANTIQUES. El més important de la col·laboració és el següent: un article sobre el vertader art de Chippendale i les imitacions, per Oliver Brackett, del Victorià and Albert Museum; altre sobre argenteria americana antiga, per Anna W. Mc. Neil; altre sobre «l'essència de l'art del moblista Duncan Phyfe», un ebenista escocès exquisit, del començ del segle XIX.; Altre sobre la vaixel·la de porcellana de l'anglès Josiah Spode (segle XVIII), per Anònim; altre sobre el primitiu vidre emmotllat, per Rose Lohr Aye; altre, el que fa dotze, d'Howard Hershell Cotterel, sobre vaixel·la i altres objectes alemanys d'estany, des del segle XVIII.

GASETA DE LES ARTS. Any II. núm. 8. Barcelona, Abril, 1929.—Es un número gairebé monogràfic dedicat al pintor quatrecentista Mateu Ortoneda. L'autor d'aquest estudi d'Ortoneda, el senyor Alexandre Soler i

March ens hi relata les obres i documents que d'aquest pintor, i referents a ell, es coneixen. Mai serem prou agraïts al senyor Soler i March per totes aquestes precioses donades, encara que els punts de vista crítics ens semblin servir gratuïts o errats. Bona informació fotogràfica acompanya l'honest i meritori treball de recerca de l'erudit historiador i arquitecte.

Del senyor Sebastià Gasch és un elogi dels dibuixos de l'escultor J. Rebull.

MOBILIER ET DÉCORATION. Any IX, núm. 4. París, Abril, 1929.—*Groupes des Cinq*, per Gabriel Henriot. Elogi dels ebenistes Dominique, Chateau, Legrain, Puiforcat i Templier; *Emile Decoeur*, estudi crític de de la ceràmica de gran foc d'aquest artista, per René Chavance; *La tissus de Mme. Hélène Henry*, per B. Delisle; *Les vases gravés de Gaëtan Jeanin* (vidres gravats a l'àcid), per G. Rémon; *Architectures nouvelles*; *Villas de J. Ch. Moreux*, per G. Rémon.

Es una revista molt luxosa, rica de bons i grans fotogravats i tricromies, però que té el caràcter de gazeta d'elogis poc espontanis.

BULLETIN D'INFORMATION, *organe de la Société pour les relations culturelles entre l'U. R. S. S. et l'étranger*. Núms. 15 a 18. Moscou, Abril i Maig, 1929.—*L'Hernitage*, per A. P.; *L'Action Culturelle de l'Ecole*, per O. Plavinskaia; *Les marionettes au Village*, per S. Malinooskaia; *Nouvelles lois sur la propriété littéraire et artistique*, per S. Raevitch; *Le mouvement cinématographique*, per Anònim; *Exposition muséographique*, per V. Troitski; *Les Maisons de la Culture*, per Anònim.

OC. Any VI. núms. 13 i 14. Tolosa de França, 14 i 21 d'abril 1929.—*Pintors catalans*; *Miquel Villà*, per Sebastià Gasch; *Pintura indo-mexicana*; *Juana Garcia de la Cadena*, per Martí Casanoves.

PERIÒDICS i REVISTES

Els "Amics de l'Art Vell"

El passat mes d'abril, la Premsa catalana publicà un interessantíssim document, pel qual els Presidents de l'Ateneu Barcelonès, del Círcol Artístic, del Centre Excursionista de Catalunya i del Foment de les Arts decoratives, anunciaven llur decisió de crear una nova entitat amb el nom d'"Amics de l'Art Vell", encarregada de la conservació, restauració i rescat dels monuments artístics del passat de Catalunya.

Heu-vos ací l'alludit document:

L'Ateneu Barcelonès, el Círcol Artístic, el Centre Excursionista de Catalunya i el Foment de les Arts Decoratives s'han posat d'acord per fundar i impulsar, sota la denominació d'Amics de l'Art Vell, una nova entitat que tingui cura de la conservació, restauració i rescat dels monuments artístics del nostre passat, els quals perillin de perdre's. Per a aquesta feina, que és costosa, difícil i delicada, compta ja la dita entitat amb tècnics experimentats, però encara pretén molt particularment comptar amb la cooperació de tots els catalans que saben comprendre la importància que aquestes obres cabdals, amenaçades de mort, tenen per a tots els catalans d'avui i els de demà, que no obliden l'obligació de trametre, ben condicionades, als nostres néts, aquests monuments representatius d'un passat per tots conceptes gloriós, de la mateixa manera, o de millor manera encara, com els nostres avis ens els transmeteren a nosaltres.

Per no haver sabut mai coordinar les voluntats de tots els enamorats del nostre passat artístic, havem hagut de veure com aquest patrimoni d'art anava minvant, fins al punt que als nostres temps, salvat l'esforç isolat d'alguns organismes i entitats envers comptats monuments, la destrucció, la ruïna i alienament prenen aspecte de desastre. Aquesta indefensió del nostre patrimoni artístic no podia pas continuar; ens empobria espiritualment i ens descaracteritzava.

La terra catalana havia estat una de les més riques en monuments artístics: catedrals, esglésies i capelles; convents i universitats; grans i petits casals aristocràtics o burgesos; masies senyorívoles, cases gremials, hospitals, drassanes, fortaleses, palaus reials, palaus episcopals i abacials; cases comunals, mausoleus i monuments commemoratius; ponts i aqüeduc-

tes, infinites altres formes d'arquitectura religiosa, militar i civil de totes les èpoques; arquitectura exemplar, ara sumptuosa, ara simple i elegant, sempre sòlida i perfecta, sempre personal i distingida, era arquitectura que el viatger trobava a cada pas, decorant el nostre tan variat paisatge. I encara tots aquests monuments servaven en el seu interior tresors de mobiliari litúrgic, riquíssim i divers en la nostra terra: mobles, pintura, ceràmica, vidres, ferros forjats, enteixinats, paviments, text'lària de tota mena, escultura mòbil i monumental, i infinitat d'altres variats objectes que ennoblien aquests interiors i que, per afegidura, tenien per a nosaltres el preu inestimable de testificar l'alt esper't de les ancestrals generacions nostres. I això, que és un gran encís, constitueix també un gran prestigi.

Tenim interiors eclesiàstics i civils del tot íntactes, barris de poblets, viles i ciutats preciosament conservats; àdhuc pobles sencers havien perllongat a Catalunya, fins als temps actuals, llur caràcter arqueològic; i el progrés modern podia cixamplar-los sense necessitat de destruir aquelles meravelles d'altre temps. Les nostres ciutats havien conservat barris sencers d'arquitectura antiga, prou bells per haver pogut ells sols atreure l'admiració dels forasters; talment com a les ciutats andaluses, a Toledo, a les ciutats de Bèlgica, d'Holanda i d'altres terres del Nord d'Europa, millor conservades de llur passat, aquests barris, de vegades ciutats, han aconseguit atreure les visites dels curiosos i dels artistes de tot el món, i per la virtut d'aquelles belleses arqueològiques esdevenir universalment cèlebres.

Nosaltres hem destruït molta part del nostre patrimoni artístic, i bona part també hem deixat que els altres la malmetessin, però encara som a temps de prevenir una major destrucció i sobretot de restaurar ruïnes amenaçades d'enderroc imminent, de restaurar o redescobrir molta arquitectura antiga oculta sota afegidures, pedaços i emparedaments, molta pintura escrostonada, molta escultura mutilada. Una campanya més o menys activa de restauració i consolidació de monuments transformaria aviat la faç de la nostra terra i li tornaria quelcom de la seva extinta magnificència; perquè és ben cert que moltes de les obres que tenim l'obligació de restaurar, avui són gairebé desconegudes; adés per causa dels bàrbars ocultaments esmentats, adés per la desvalorització a què l'abandó les sotmet. Exemple d'aquestes resurreccions arqueològiques són Ripoll, Sant Martí de Canigó i la nostra església de Sant Pau del Camp.

Aquells dos grans bisbes que saberen i volgueren executar, gairebé tots sols, la restauració dels dos famosos monuments de la primitiva Catalunya, els bisbes Morgades i Carselade, han d'ésser per a nosaltres el major estimul. Si el bisbe Morgades, si el bisbe Carselade aconseguiren de ll'gar tantes voluntats que en pocs anys pogueren refer aquelles moles venerabilíssimes, què no podrem fer, si volem, tots els catalans d'avui i de demà en perseverant acció re-constructora? Si un bisbe a Vic i un bisbe a Perpinyà pogueren refer els augustos reials monestirs i esglésies de Ripoll i Sant Martí del Canigó, què no podran fer els bisbes successius de totes les diòcesis catalanes, i llurs capítols, i la clerecia en general, cada dia més sensible a aquestes altes valors de la història? Què no podran fer les nostres entitats culturals, la nostra Premsa i el poble en general, si es posen al nostre costat en aquesta desinteressada empresa de salvació de les nostres pedres històriques i de totes les altres arts que s'hi afilien i que són totes plegades, la millor executòria de la noblesa de Catalunya?

L'empresa és àrdua, ericada de dificultats, costosíssima, talment que apareix temerària. Es una empresa que requereix treball constant i molt comprometedor per part dels executants mediats i immediats, que reclama sacrificis de tothom, particularment del públic que és qui ha de cobrir en gran part les despeses d'uns treballs que sempre foren els de mena més costosa en l'activitat dels homes. I aquests esforços i sacrificis, ens els hem d'imposar sense esperances de cap compensació individual. Tots ens hem de donar per ben pagats del guany espiritual, de la glòria que en pervingui de la collectivitat.

Així, doncs, aquesta crida va adreçada a tothom per tal que les adhesions, cada dia més nombroses facin aviat una majoria de catalans cooperadors. De tots els catalans, rics i pobres, sol·licitem la contribució constant a partir de la quota mínima mensual d'una pesseta fins a les majors llargueses.

Que tots els cooperadors vulguin, doncs, adreçar llur adhesió per escrit al senyor Secretari de la societat Amics de l'Art Vell, domiciliada al local del Centre Excursionista de Catalunya, carrer del Paradís, 10 a Barcelona, i que aquestes adhesions, ben clarament redactades, indiquin els noms, cognoms, domicili i poble de l'adherent, junt amb la determinació de la quantitat que es compromet a oferir cada mes.

La nova entitat Amics de l'Art Vell estarà en contacte constant amb el públic per mitjà de la Premsa, i, més estretament, en el local social, on serà aviat muntada una oficina que assessori els particulars que emprenguin obres de rescat o de restauració arqueològica, oficina que evacui les consultes que en sentit cooperador el públic vulgui fer-li.

El President de l'Ateneu Barcelonès, *Pere Coromines*. — El President del Reial Círcol Artístic, *Alexandre Cardunets*. — El President del Centre Excursionista de Catalunya, *F. Maspons i Anglès*. — El President del Foment de les Arts decoratives, *Jaume Marco*.

Els primitius claustres de Santes Creus i de Poblet

En el número de febrer del 1929 de la revista *Arts i Belles Oficis*, Cèsar Martinell publica un notable estudi, en el qual demostra que els claustres primitius dels convents de Santes Creus i Poblet foren eixamplats i que aquest eixamplament els donà l'àrea que encara ocupen actualment.

Heu-vos ací l'alludit article:

"Per bé que aquests darrers temps s'ha augmentat la ja abundosa bibliografia de Poblet i la no tan abundosa, però també respectable, de Santes Creus, són encara molts els punts històrics i arqueològics que falten escatir. Declarar, com algú ha fet, que sobre aquests monestirs està dit gairebé tot, equival a confessar un perfecte desconeixement no sols dels esmentats monestirs, sinó també de llur bibliografia. Pel que respecta a Poblet, la majoria de monografies són basades en la història del P. Finestres, publicada els anys 1753 i 1756, sense esperit crític ni arqueològic, amb tota la indiferència, quan no menyspreu, que la seva època sentia pel medievalisme. Pel que fa a Santes Creus, ha succeït altre tant amb el manuscrit de *Pedret*, l'original del qual es conserva a Vallbona. Les aportacions de material inèdit no han estat prou abundoses encara per a donar a les respectives històries el canvi de fisonomia escaient a l'època actual.

De ço que es pot fer en el camp històric en són una prova els *Estudis Pobletans* del senyor Eduard Toda, curulls de dades inèdites, procedents en llur major part dels documents que guarda en son castell d'Escornalbou, dels quals podria sortir bona part de l'anhelada història; i també la valuosa ordenació de material ja publicat, enriquit amb altre d'inèdit, que ha donat lloc a les conegudes *Estampes de Poblet* i *Siluetes de Santes Creus*, de Mossèn Palomer; llibres de Poblet, aquests, que ens prestaren bon servei en la revisió històrica intentada, encara que molt breument, en la primera part d'*El monestir de Poblet*, no fa gaire editat en la col·lecció Sant Jordi de la *Barcino*.

L'arquitectura és, sens dubte, una de les parts més estudiades dels dos monestirs. L'atenció prestada per alguns arquitectes i el pla descriptiu de les monografies, hi han ajudat. Tanmateix, l'estudi arquitectònic fet fins ara ha negligit massa la part arqueològica, fins al punt que resten sense plantejar no sols problemes foscos, de difícil solució, sinó algunes qüestions interessants que amb poc esforç aclaririen calendacions dubtoses.

Són moltes les dependències de les quals, amb tot i saber-ne l'estil i l'època, queden sense precisar les successives aplicacions o canvis soferts. Malgrat que les dades documentals escassegin, preguntant amb amor a les mateixes pedres acaben per revelar secrets de segles passats, impenetrables de primer antuvi. És amb aquesta confiança que trobem útil, de tant en tant, d'encarar-nos amb alguns d'aquests punts nèdits per contribuir a la millor coneixença dels nostres monuments i fruit amb les incidències de la solució del problema. Com suara amb *Les fonts de Poblet*, provarem ara d'aportar alguna clarícia a la interessant qüestió dels claustres que precediren els actuals, construïts juntament amb les primeres obres de les conegudes cases cistercienses.

Els tractadistes que s'han ocupat d'aquests monestirs enfondint una mica en llur aspecte arquitectònic, solen donar llurs claustres majors com a previstos des d'un principi en llurs mateixes dimensions, en planta, mantingudes a través de reformes successives. L'ésser tan ben enquadrats entre les importants dependències construïdes els primers temps, ho feia creure així. La distribució lògica de les principals (esglésies, sala capitular, refetor, cuina i altres) al voltant del claustre, mantinguda igual durant més de cinc centúries, i reproduïda amb semblants característiques en els altres monestirs de l'Orde, és també un argument a favor d'aquella suposada invariabilitat de planta. Quan escrivirem nosaltres l'alludida monografia de Poblet, admetèrem provisionalment aquesta opinió, per bé que amb el propòsit d'aclarir amb el temps les sospites que sobre el particular teníem. Ha estat en redactar després *El monestir de Santes Creus* a punt d'aparèixer, que arribàrem a conclusions igualment aplicables a la casa germana de Poblet i que en l'esmentada monografia sols anotem molt breument. Creiem la cosa prou interessant dins de la nostra arqueologia monàstica per anticipar-ne les primícies als lectors de la revista *Arts i Belles Oficis*, en un article amablement sol·licitat per la Direcció, tot esperant l'estudi més enfondit que aquest assumpte demana.

LA PLANTA DELS CLAUSTRES PRIMITIUS.—Quan els monjos, durant la segona meitat del segle XII, planejaren les dependències claustrals d'aquests dos monestirs, reservaren per als claustres llurs unes mides més reduïdes de les que després tingueren. El claustre primitiu de Poblet sembla que no trigà a convertir-se en el que avui podem contemplar, així com a Santes Creus perdurà fins a les primeries del segle XIV. De totes aquestes transformacions ens en queda rastre en les construccions actuals, el qual, junt amb les notícies de ço que passava a les abadies mares de l'Orde, ens servirà per a il·lustrar la nostra tesi.

Els claustres planejats des d'un principi venien a ésser de mides aproximadament iguals a les actuals, a excepció de l'ala de ponent, o sia la lateral a l'entrada, que abans ocupava una posició paral·lela pròxima a la que ara ocupa, però emplaçada dins del pati. D'aquesta manera, en el lloc on avui dia hi ha aquesta nau Oest, quedava un pas descobert entre el claustre i un altra edificació col·lateral, que a Poblet encara es conserva i a Santes Creus devia haver desaparegut abans d'acabar el segle XIV i ocupava el lloc que després servi per a *joc de pilota*.

Aquesta construcció en tal lloc la tenien també les abadies de Cistell i de Claravall i la destinaven a celler i allotjament dels frares conversos, els quals quedaven fora de la mongia, reservada als religiosos professors. L'estatgeria era també externa al recinte claustral; i precisament per a tot aquest personal de conversos i hostes que vivien acollits al monestir, però

fora de la mongia, era reservat el pas descobert de què abans parlàvem, per tal que els servís d'ingrés al temple per mitjà d'una porta de comunicació amb la part baixa. D'aquesta manera el claustre quedava d'ús exclusiu de la comunitat, la qual entrava per l'altra porta, que era anomenada de *la lectura*, i que encara avui es veu enfrontada amb l'ala oriental. Dit està que, en eixamplar el claustre en la forma que fou fet, la porta que abans era externa quedà tal com avui la veiem, en posició sensiblement simètrica amb la de *la lectura*.

Aquesta porta, a Poblet, abans era de petites dimensions, com solien ésser al segle XII les portes foranes, i l'any 1694, en temps de l'abat Rosers, fou engrandida en la forma que ara té. A Santes Creus conserva encara la seva composició originària i és molt visible el descendent respecte de la nau frontera, que prova el canvi de pla de què parlem. No és aquest el sol indici del dit canvi, el qual obligà a tapiar totalment una de les finestres que il·luminaven la nau baixa del temple, prop de la porta darrerament esmentada.

Els indicis que parlen més clar sobre l'existència d'aquests antics claustres i algunes de llurs característiques, són les regates semicirculars que encara es veuen als paraments exteriors dels dos temples que donen al claustre, i venien a ésser com els formers d'arrencament de les primitives voltes. Aquestes eren bastant més estretes i baixes que les actuals, ço que es comprova amb l'alçària i dimensions de les dites regates i les finestres de llum de la nau baixa de l'església, que en el traçat anterior quedaven senceres damunt del claustre i ara queden, tant a Poblet com a Santes Creus, mig inutilitzades. En els dos monestirs, aquells senyals es veuen al mur del temple en tota la llargària del claustre, menys al cap de l'ala Oest, al lloc on hem dit que quedava descobert en temps del pla primitiu. Aquesta circumstància ens donaria el límit per aquesta part, que a Poblet també ve donat per l'existència del penúltim dels pilars d'aquesta nau, que conserva encara, a la part exterior, les dues columnetes bessones i l'inici del basament general que separava la nau i el pati, prova que aquest pilar, ara el penúltim, algun temps formà angle amb la nau veïna.

Tots els pilars d'aquesta nau, com els restants del claustre, tenen a manera de contrafort exterior una sola columna adossada, que arriba des del basament fins a la coronisa; i aquest pilar és l'únic on, en sa part baixa, existeixen les esmentades columnes bessones.

Noteu també com, suposant aquests claustres escurçats en el sentit que diem, queden més centrats els templets dels lavabos, procedents tots dos dels claustres primitius i que constitueixen una altra prova que el pla que degué regir en aquelles antigues construccions fou fet pensant en una major simetria de la que avui tenen respecte dels templets.

És evident que aquests procedeixen dels claustres anteriors, tant per l'estil com per trobar-se units amb els actuals d'una manera forçada i sense gran cura en la correspondència d'elements. L'existència dels templets, ultra llur interès per tractar-se de dos exemplars obrats en moments successius de l'estil romànic, que era el dels claustres desapareguts, ens serveixen també per a induir la dimensió que per aquesta banda tenia el claustre. Havent d'anar els lavabos emplaçats dins del pati central, veiem clarament que a Santes Creus la nau adjunta havia d'ésser si fa o no fa al mateix lloc que avui té; mentre que a Poblet, si bé sembla que també tenia el mateix emplaçament actual, no és impossible que hagués estat prevista més cap al pati, ja que l'espai que la separa del lavabo així ho permet.

CONSTRUCCIO.— Després d'aquestes consideracions sobre el lloc que devien ocupar els claustres precursors dels actuals, caldrà dir quelcom sobre llur construcció i transcendència arquitectònica en les altres construccions coetànies.

Els senyals que havem dit que es veuen encara als paraments de l'església, i que a Santes Creus s'estenen cap a l'ala de l'aula capitular, indiquen que la coberta fou prevista en voltes per aresta reforçades amb arcs torals, els quals a Poblet recolzaven sobre mènsules i les dobles

columnes interiors, que encara es conserven i serveixen avui per a sostenir els elements de croeria que hi descansen. Les mènsules tocant a l'església, a Poblet, són de planta rectangular, a propòsit per a rebre un arc toral, també de secció rectangular, així com les restants són de planta semivuitavada, la qual forma està més d'acord amb l'estructura ogival que després fou adoptada.

L'estructura en voltes per aresta, amb tot el seu primitivisme, era llavors una solució constructiva d'accentuada modernitat. El segle XI construeix els seus claustres en coberta de fusta, la qual perdura encara en el següent. En aquest, però, sovintegen més els construïts en voltes de canó seguit, dels quals a Catalunya en tenim bon exemple en els de Sant Benet de Bages, seu de Girona, Sant Pere de Galligans i Sant Cugat. Aquests claustres estan en obra durant tot el segle XII, de manera que els de Santes Creus i Poblet, construïts a la segona meitat, són una innovació que els monjos cistercienses portaren probablement de terres de Provença junt amb altres perfeccionaments tècnics.

Amb les voltes per aresta apareix una forma nova en els claustres de Catalunya: és l'arc que va de pilar a pilar i que permunta els arcs aparellats que encara es veuen a l'ala antiga del de Poblet, que no és sinó la manifestació exterior de l'arc former necessari per al sosteniment de la volta.

Els arcs superiors que, en disposició semblant a la descrita, es conserven a Poblet, no són els primitius. Aquests havien d'ésser de mig punt, com ho són els petits que cobricelaven i com ho són les regates existents a les parets dels dos claustres que estudïem.

ASPECTE ARTÍSTIC. — Per adquirir una idea plàstica de com devien ésser aquests claustres, poden orientar-nos els templets que hi anaven units, construïts en època pròxima, un xic posterior. A Poblet, a més, tenim els pilars, columnes i arcs bessons i mènsules de la nau pròxima al temple, així com a Santes Creus es conserven els nínxols que cobricelen les sepultures dels nobles, també de la nau de l'església, que existien ja en el claustre antic i es troben repartits no en correspondència amb les voltes actuals, sinó amb les desaparegudes.

Si intentéssim una restauració gràfica d'aquells claustres amb els elements que es conserven a Poblet, creïem que podríem aproximar-nos a la realitat amb la sola substitució dels arcs apuntats i elements ogivals per arcs de mig punt i voltes per arestes reforçades amb arcs torals. Per al de Santes Creus hauria d'aplicar-se un criteri similar, tenint en compte que aquest claustre devia ésser quelcom anterior no solament al seu parió de Poblet, sinó al seu propi lavabo. Advertiu també que el paviment, en el claustre antic de Santes Creus, es trobava a més alt nivell, ço que, disminuint l'alçària de les naus, llevava grandiositat a la construcció i accentuava el caràcter de sobrietat i recolliment que tractaven d'obtenir els monjos cistercienses.

És sabut que aquests religiosos crearen una arquitectura pròpia que, volent fugir de les ostentacions de riquesa i ornamentació, accentuà la seva simplicitat. Renunciaren als sostres enteixinats amb policromia i a les escultures figuratives dels capitells, però no evitaren la monumentalitat que llurs construccions assolien a causa dels materials petris emprats, la força i duració que hi imprimiren i la perfecció tècnica de llurs detalls. L'esforç de simplificació que es proposaven, reeixí sols parcialment i temporalment. Les seves normes constructives eren tan lògiques i tan aptes per a expressar l'esperit que les informava que, si en un principi la sobrietat i recolliment foren la nota dominant, a mesura que els temps avancen i l'ascetisme dels fundadors s'allunya, amb coincident paralelisme, els coneixements tècnico-constructius es perfeccionen, l'arquitectura s'alleugereix amb l'aplicació dels elements ogivals, i aquella arquitectura que per la seva mateixa lògica havia nascut amb vida pròpia, anà seguint el curs dels temps, tècnicament i socialment, com no podia menys de succeir.

A França, son mateix lloc d'origen, abans de finir el segle XII que havia sentit les prediques ascètiques de Sant Bernat, no lluny de la seva abadia de Claravall, produeix l'arquitectura cisterciense el claustre de Fontenay, que, tot conservant la disposició general primitiva, amb la combinació de voltes per aresta, arcs bessons permuntats per altres arcs i contraforts simples, assoleix, una elegància i una monumentalitat que amb successives i petites variacions, sense abandonar del tot la seva simplicitat inicial, havia d'arribar a resultats de gran bellesa.

Per les dades que coneixem d'aquest claustre de Fontenay, se'ns presenta com un precursor immediat del primitiu de Santes Creus i aquest del de Poblet, el qual ben aviat s'havia de deixar influir pel de la seva casa mare de Fontfreda, que en arribar al segle XIII construeix son claustre cobert amb voltes ogivals, un dels primers que tingué França en aquest sistema.

DATES DELS CLAUSTRES PRIMITIUS. — Perduraren molt de temps aquells claustres en llur forma primitiva? A Santes Creus, l'any 1225, es dona per totalment acabat el monestir, en el qual creiem que no devia faltar una dependència tan important com el claustre, si no llest del tot, molt avançat. L'any 1303, amb la protecció de Jaume II i Blanca d'Anjou, s'emprèn l'obra de l'actual, tan esvelt i sumptuós com allunyat de les prescripcions bernardes. Fou llavors que s'enderrocà aquell claustre, del qual resten els senyals indicats dels murs i el templet del lavabo, que servia per a les ablucions dels monjos abans d'entrar al refectori, i en tots els monestirs de l'Orde era considerat com una dependència important, inherent al claustre.

A Poblet no es veu tan clara l'existència independent i successiva dels dos claustres. Sembla que quan es trobava en construcció el monestir, es començà el claustre per la nau de l'església, amb les voltes per aresta, els senyals de les quals es poden veure en el mur. L'opinió més admesa entre els que s'han ocupat d'aquest punt és que les altres tres naus foren cobertes des d'un principi amb el sistema de croeria, llavors novament implantat a la casa mare de Fontfreda, i que durant el curs de les obres, que duraren fins ben entrat el segle XIII, fou enderrocada la volta de la primera nau i assimilada a les altres. Aquest punt no queda gaire clar. Les dates de durant el segle XIII que fan referència a la construcció del claustre, no distingeixen entre l'obra nova i l'adaptació de la ja existent. Tal vegada nous estudis ens permetran arribar un altre dia a solucions més concretes. Avui per avui limitem-nos a puntualitzar que l'antic claustre era planejat amb l'ala de Ponent més entrada dins del pati i que els elements sustentats devien ésser molt semblants als actuals, a jutjar pels que queden de l'ala antiga. Quan aquesta s'hagué d'allargar pel desplaçament de l'ala veïna, el pilar que abans era angular passà a ésser dels corrents; però, com hem dit més amunt, conserva encara la prova d'aquella antiga destinació. A l'arcada que s'afegí, amb molt bon seny, se li donà la forma general de les altres de la mateixa ala, per bé que hom veu claríssimament en el motlluratge la seva major modernitat. A l'arcada de l'alre extrem es nota igual fenomen, menys accentuat, produït probablement en les obres d'unió amb la nau contigua.

L'existència del templet del brollador, descentrat amb les arcades del claustre actual i d'eslil assimilat amb el primitiu, fa versemblant que l'ala adjunta d'aquell claustre hagués estat construïda, el que ens portaria a acceptar la preexistència total del claustre antic, del qual, avui per avui, no tenim altra prova. El templet hem de calendar-lo en una data més avançada d'entre del romanticisme, ço que condueix també a la conclusió que podia haver-se construït després d'acabat l'antic claustre. La major modernitat del templet respecte de la part que resta del claustre primitiu, la veiem en la seva composició més diàfana i en la columna senzilla dels mainells, en lloc de les dues bessones que tenen les de l'ala de l'església.

SIGNIFICACIO HISTORICO-ARQUITECTONICA D'AQUESTS CLAUSTRES.

—Aquells claustres desapareguts dels nostres dos grans cenobis tenen més interès del que a primera vista sembla, puix que ens de'xen conèixer exemplars prestigiosos amb voltes per aresta, dels quals estava mancat l'estudi dels claustres catalans. A la sèrie d'aquests, coberts els més antics amb fusta i després amb voltes de canó, cal afegir-hi aquells dos, amb voltes per aresta, importats pels cistercienses i ben aviat adaptats per ells al nou sistema ogival.

D'aquesta manera queda complerta l'evolució constructiva i documentalment justificada l'aparició dels ogius en els nostres claustres. Aquesta forma enginyosa que havia de caracteritzar l'arquitectura anomenada gòtica, era lògic que no aparegués en els claustres d'una manera sobtada, sinó precedida per la seva etapa anterior: la volta per aresta, tal com es veu que succeí en els temples.

Dels claustres de Girona i de Sant Cugat, amb voltes cilíndriques, als de Poblet i Tarragona, amb ogius, tot i ésser de data pròxima, s'hi troba a manca el pas intermedi que, com acabem de veure, fou donat en els claustres esmentats. Quan en alguns monestirs del migdia de França, principalment a Fontfreda, es adoptada la croeria, els monjos bernats la introdueixen a Poblet i a Vallbona, i probablement ells mateixos influeixen en el claustre de Tarragona, més semblant al de Fontfreda que el mateix de Poble. L'estructura anterior és substituïda per una altra constructivament més avantatjosa, però que obrí el camí pel qual s'allunyà de les formes arquitectòniques la sobrietat bernarda.

A Santes Creus, el mateix que a Poblet, aquells claustres desapareguts tenien una germanor més íntima amb la simplicitat de les naus de les esglésies veïnes. En acceptar-se el nou sistema constructiu, a Poblet serva encara bona part de la seva antiga proporció. El sistema fa escola, i és seguit en altres llocs, cada vegada més àgil i delicat, fins a arribar al claustre que Santes Creus construí durant la primera meitat de la catorzena centúria, en el qual apareix per primera vegada a la Península el tipus de claustre ogival en el seu estat de maturitat. El claustre primitiu devia resultar molt senzill per a un monestir reial capaç d'emprendre l'obra de plenitud arquitectònica que realitzà; i el claustre vell féu lloc al nou, que, com el seu parí de Poblet havia fet al seu temps, donà, en una etapa estilística més avançada, la pauta dels grans claustres que després es construïren."

Martinell il·lustra les explicacions del seu article amb diversos dibuixos i fotogravats. Les seves conclusions tenen tot l'aire d'ésser encertades.

Els estudis històrics a la Barcelona de 1888

Entre les articles que *La Veu de Catalunya* dedica al tema retrospectiu del temps de l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1888, hi ha el que Ferran Valls i Taverner ha publicat sobre els estudis històrics. Diu:

"El camp dels estudis històrics quaranta anys enrera presentava un aspecte de conjunt molt distint del que té en l'actualitat. Les institucions culturals, els prestigis acadèmics, el to de les publicacions era ben diferent. En aquell temps, eren estimats mirats aquí com una consagració indiscutible títols i representacions que avui no ens fan pas precisament un efecte enlluernador.

Alguns dels noms d'historiadors i erudits de relleu del nostre país actuaven a Madrid, on eren membres de l'Acadèmia de la Història, llavors considerada com una autoritat màxima indiscutida i indiscutible.

En Víctor Balaguer, el P. Fità, i aquell renegat d'En Pujol i Camps, en formaven part com a acadèmics numeraris.

En Balaguer passava, però, temporades a Barcelona i a Vilanova i participava no poques vegades en solemnitats literàries celebrades a la nostra ciutat. Era una figura interessant, a la qual l'activitat i representació polítiques havia donat encara major relleu. Per aquells anys estava publicant, dintre la sèrie de les seves "Obres" editades a Madrid, una segona edició de la seva "Història de Catalunya", El pròleg d'aquesta nova edició és d'un to ple de noblesa i de dignitat que fa estimar la personalitat de l'autor i obliga a perdonar-li defectes seus i els de la seva obra, prou compensats d'altra part, ateses les circumstàncies de temps, per no escassos mèrits. Ell tenia tota la raó quan en l'esmentat pròleg, després de fer notar que en l'època de la primera edició (feia ja llavors més de vint anys) no s'havia publicat encara el gran nombre de llibres, monografies, articles i opuscles referents a la història catalana que havien aportat a aquesta esclariments interessants i dades abans inconegudes, deia: "En medio de sus errores mi obra, cuya edición se agotó hace ya muchos años, obtuvo varios resultados: Primero, Enseñó historia de Cataluña, o por lo menos dió un conocimiento de ella a los que la ignoraban; segundo. Inspiró afición y amor a las cosas de nuestra tierra; tercero, Despertó en muchos el deseo de estudiar más a fondo y escribir con más datos, noticias, pormenores y detalles, ciertos pasajes o determinados episodios de nuestra historia, que debieron parecer insuficientes por haberse tenido que tratar a grandes rasgos; cuarto. Dió a conocer infinidad de tradiciones, leyendas y sucesos históricos que pasaron a ser patrimonio de la juventud literaria y que hoy abundan en el renacimiento de la literatura catalana, según patentemente demuestran los volúmenes de Juegos Florales y muchos otros así en verso como en prosa que con profusión se han publicado." En els seus bons temps En Víctor Balaguer va ésser, indiscutiblement una gran figura, un català magnànim, entusiasta i lluitador, enamorat de l'ideal de llibertat i de l'esperit democràtic del nostre poble. El seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de la Història (1875) havia estat una nota valenta i decidida, recollida amb joiosa satisfacció a la nostra ciutat, en una comissió, constituïda per En Rius i Taulet, En Letamendi, En Pitarra, N'Eduard Vidal i Valenciano, En Teodor Baró, En Pelay i Briz, En Guimerà i altres en féu una edició d'homenatge, acompanyada de la traducció catalana deguda a l'Aulèstia i Pijoan i encapçalada amb aquesta expressiva endreça: "A l'Excm. Sr. En Víctor Balaguer, mestre en Gai Saber, soci de la Real Acadèmia de la Història, ex-ministre, Cavaller Gran Creu de la Corona d'Itàlia y de l'ordre de Medjidié. — Com penyora d'agraïment al qui a la Cort de Castella ha dut una mostra evidentíssima de l'esperit i valer literari de la terra catalana, al que ha sabut enaltir, amb sos propis mèrits, la raça d'on ha tret la llengua que l'ha fet poeta i el cor que l'ha fet patriota, dediquen eixa nova edició de son bell parlament d'entrada a l'Acadèmia de la Història, sos compatriotes y admiradors." (Barcelona, 1876).

Per a fer-se ben bé càrrec de la ressonància que el discurs d'En Balaguer havia tingut, cal pensar, com he dit abans, en la significació i influència que llavors tenia aquí l'Acadèmia esmentada. En aquell temps la gent que a Barcelona excel·leix més o menys en els estudis històrics figura gairebé sense excepció en la llista dels seus corresponents. Anotem entre ells els tres Bofarull: Don Antoni de Bofarull i Brocà, l'autor de l'extensa i enfarfagosa "Historia crítica civil y eclesiástica de Cataluña", treballador infatigable (adversari i contradictor acèrrim de D. Víctor Balaguer) digne també de reconeixença per la seva tasca de reconstrucció històrica; don Manuel de Bofarull i de Sarterio i D. Paco Bofarull, pare i fill, respectiva-

ment, que heretaren el nom, i també el càrrec d'arxiver, del vell don Pròsper, el Bofarull de més mèrit, indiscutiblement; don Joaquim Rubió i Ors, el Gaiter del Llobregat, catedràtic d'Història Universal, a la Universitat i President per aquells anys de l'Acadèmia de Bones Lletres, el qual en el volum IV de les seves Memòries, aparegut precisament en 1887, publicà un treball històric força interessant sobre els orígens de la independència del comtat de Barcelona; En Gaietà Vidal de Valenciano; En Josep Puiggarí; En Ramon de S'car; En Josep Fiter i Inglès; En Josep Coroleu i En Josep Pella i Forgas, que havien assolit ja remarcable reputació per llurs estudis i col·laboració sobre l'antiga estructura constitucional de Catalunya; N'Antoni Elies de Molins, qui llavors publicava el seu "Diccionario de escritores y artistas catalanes del siglo XIX", útil complement del llibre del bisbe Torres Amat; En Victor Gebhart; En Lluís Cutchet; En Mar'án Aguiló, l'editor benemèrit dels nostres antics textos, bibliògraf diligent, poeta, filòleg i folklorista insigne; En Salvador Sampere i Miquel i N'Antoni Rubió i Lluch. Aquests darrers noms mereixen esment particular. En Sampere, home de vastos coneixements i de talent i imaginació no gens vulgars, qui durant cinc anys havia dirigit la "Revista de Ciencias Históricas" publicació certament ben estimable, s'havia fet rotllo i era temible per la seva combativitat crítica. Amic de portar la contrària, d'avalotar i de fer gairebé en tot de revolucionari iconoclasta i agressiu, publicava, però, en cada número de la seva "Revista" com a notícies del major interès les ressenyes de les sessions de l'Acadèmia de la Història, el pontificat de la qual acatava, doncs, també de tot cor.

No és d'estranyar, per tant, que quan l'any 1888, En Cànovas del Castillo, llavors a l'oposició política, vingué a Barcelona, En Cànovas, el Director d'aquella Acadèmia tan fascinatora per a la gent erudita d'aquí, el gran personatge de Madrid, l'home de la Restauració, cap del partit conservador, etc., fos obsequiat amb una solemne sessió pública que li dedicà l'Acadèmia de Bones Lletres.

Formaven en aquell moment part d'aquesta corporació molts dels noms anteriorment esmentats (En Sampere va tardar encara molts anys a entrar-hi), i també els senyors Aulèstia i Pijoan, Balari i Jovany i Guillem M. de Brocà (electe), aquest últim especialitzat en els estudis d'història jurídica. En Balari, el savi filòleg, estava ja preparant en aquella època el seu magne estudi sobre els "Orígens històrics de Catalunya". L'Aulèstia, ja conegut per diverses monografies erudites, tenia llavors en curs de publicació el seu meritíssim manual d'"Història de Catalunya", del qual el primer volum havia tot just sortit en 1887. Atacat apassionadament, amb manifesta injusta parcialitat, per En Sampere des de la seva Revista, aquest llibre ha tingut en realitat una vàlua innegable i àdhuc una importància extraordinària, perquè ell va facilitar potser encara més que l'obra d'En Balaguer, per tal com era menys dilatada, la divulgació del coneixement de la nostra història, i perquè va tenir el mèrit nou, altament estimable, de restaurar l'ús de la llengua pròpia en el camp de la historiografia catalana. L'Aulèstia representava l'esperit nou i l'escalf del seu entusiasme catalanista animà d'una manera viva les pàgines del seu llibre.

Un nom avui eminent, s'havia revelat ja en el temps que ens ocupa. El professor Rubió i Lluch, al qual tant i tant deuen la nostra història literària i la nostra història política, el mestre il·lustre de successives generacions, havent publicat l'any 1887 dos importants estudis relacionats amb el tema de la dominació catalana a Grècia, objecte de les seves pacients i fecundes recerques. Em plau de cloure amb aquesta egrègia figura que tant de prestigi continua donant encara a la nostra cultura les impressions d'una ràpida visió retrospectiva, formada a través de consultes bibliogràfiques diverses, del panorama general dels estudis històrics a Barcelona (deixant a part altres nuclis locals estimables, com el de Girona) quaranta anys en-
rera."

Per a perllongar la joventut i endolcir la vellesa

Amb aquest epígraf publica el doctor Leandre Cervera, a la revista *Ciència* (número d'abril de 1929) l'article que a continuació reproduïm:

Descobrir la cobejada font de Juvenci ha estat una fallera, més o menys dissimulada, d'alquimistes i nigromàntics dels temps de la vellúria i de molts metges i biòlegs de més ençà i fins i tot dels nostres dies.

En presentar Brown-Séguar a la Societat de Biologia de París, en 1889, la seva primera comunicació sobre els efectes revitalitzadors dels extrems testiculars, féu entrar al terreny de la ciència una quantitat de fets recollits per observadors empírics i bastí els fonaments del formidable edifici que avui es coneix amb el nom d'Endocrinologia.

El prestigi indiscutible que Brown-Séguar tenia aleshores entre la classe mèdica féu que hom atorgués el caràcter d'esdeveniment a la seva nota experimental. Cal tenir present que Brown-Séguar, ultra les experiències dutes a terme damunt d'animals de laboratori, aportà a la docta acadèmia els resultats recollits damunt del seu propi organisme. Ell, en efecte, als seus setanta dos anys, s'havia injectat extret testicular de gossos joves i per mitjà d'aquesta operació es pogué convèncer que l'energia vital, que hom creia perduda per sempre en tramuntar la maturitat, per retornar juntament amb una exaltació de les marces facultats psíquiques i amb la regularització de les funcions vegetatives per l'excés de treball.

Amb la nota de Brown-Séguar quedaven, doncs, definitivament arreconats a la cambra dels mals endreços els elixirs de llargavida i, per contra, la classe mèdica començava, amb fonament científic, a parlar d'opoteràpia. D'aleshores ençà, el mercat mèdic s'ha emplenat de productes orquítics obtinguts pel mitjà de les més diverses tècniques (glàndula fresca conservada, pòlvors, comprimits, extrems glicèrics, alcohòlics i aquosos, directes i indirectes).

L'opoteràpia testicular adquirí una gran fama i semblava, de moment, ésser la paraula definitiva car, després de les primeres discussions—apassionades certament—s'havia arribat a concloure que l'activació i la reactivació endocrina de les funcions genèsiques i de llurs derivats directes calia anar a cercar-les a l'opoteràpia testicular.

Jonh Hunter, en 1762, i Berthold, en 1840, havien fet transplantacions i empelts testiculars molt reeixits, però aquestes experiències restaren oblidades, segurament per manca de comentaristes i de derivacions d'ordre pràctic, fins que, moltíssims anys després, Foges (1902) extirpà els testicles del gall i els transplantà a la cavitat abdominal del mateix operat. Aquestes experiències serviren per a cridar l'atenció d'un intel·ligent naturalista, Pézard, dels Laboratoris del Collège de France, el qual, sota la direcció de Gley, aconseguí, en 1911, remasculinitzar els capons mitjançant l'empelt de fragments de testicle de gall jove.

A partir dels notables resultats d'aquest investigador francès, altres fisiòlegs es llançaren a treballar sobre el mateix tema, utilitzant com a animals d'estudi gossos, conills, cobais i rates. Els resultats, però, foren aleshores irregulars fins que Steinach (1916) cridà l'atenció sobre la conveniència d'assegurar en tots els casos una bona vascularització de l'òrgan o fragment d'òrgan que hom tractés d'empeltar.

Fins ací aquesta successió de descobertes no modificava ni un brí, en cap sentit, el concepte que al metge pràctic havia meregut fins aleshores l'opoteràpia orquítica creada per Brown-Séguar. Tot això, en efecte, no venia a dir-li que, en el cas de l'home, l'administració d'extrems de testicles heteròlegs havia de substituir-se per un empelt.

Guiats precisament pel desig que batejava en el subsol de l'esperit d'aquests investigadors, s'intentà, sense cap resultat positiu, l'empelt de fragments testiculars d'òvids i caprins. Finalment, Lichtenstern (1916) fou afavorit per l'avinentesa de poder assajar l'empelt d'un testicle humà (extirpat d'un operat d'hèrnia inguinal dolorosa) damunt d'un eunuc. El resultat d'aquesta operació fou extraordinàriament brillant: hom pogué observar que, a partir de la segona setmana, començaren a esvaïr-se els senyals típics de l'eunuquisme i que als nou mesos feien irrupció tots els caràcters orgànics i psíquics de l'adult fisiològicament normal.

La literatura endocrinològica posterior a aquesta aportació de Lichtenstern no depassa molt la xifra de mitja dotzena de títols classificables dins d'un mateix grup i hom comprèn que sigui així i no altrament. Per tant, aquests resultats no tenien per al pràctic més transcendència de la que hom podia atorgar als experiments de transplantació i empelt damunt d'animal de laboratori.

A Steinach es deu el nou pas endavant. Com ja havem dit, ell observà que en els casos d'empelt reeixit la vascularització del fragment empeltat era sempre una circumstància concurrent. A ella calia atribuir la vitalitat del teixit de transplantació i la seva defensa en front de l'acció digestiva que desenvolupen sempre els teixits circumveïns.

Steinach es llançà a observar els efectes que la congestió passiva experimental exerceix damunt dels òrgans glandulars i es pogué convèncer de la gran activació que amb ella experimenten les estructures fines com el testicle. Aleshores (1920) procedí a examinar la conducta de l'organisme animal caduc a continuació de la lligada del conducte deferent. Experimentant amb rates blanques veié que aquesta senzilla tècnica quirúrgica alçava, amb gran teatralitat, el to de la bestiola observada, talment com si hom l'hagués tractat amb activíssima opoteràpia orquítica o l'hagués beneficiada amb els efectes d'un empelt homòleg.

Per primera vegada, el món mèdic després dels treballs de Brown-Séquard, llançava les campanes al vol per a celebrar la conquesta del cobejat mitjà infal·lible de perllongar la vida i readquirir la joventut.

Steinach transportà a l'home els resultats de les seves experiències i veié confirmades novament aquelles conclusions.

Una riuada de vells xarucs i d'ex-joves no resignats amb llur planeta féu cap a Viena per tal de posar-se uns minuts en decúbit dorsal damunt la taula quirúrgica del professor Steinach. Aquest entusiasme, però anà minvant molt de pressa en adonar-se l'operador i els operats que els resultats assolits s'esvaïen ben tost sense deixar cap rastre. La humanitat havia passat per un estat d'histerisme col·lectiu, com aquell que provocà Koch amb l'anunci de la descoberta del remei contra la tuberculosi i com el suscitat darrerament per altres remeiers.

Aleshores (1923), sonà en el món de l'Endocrinologia el nom d'un rus el qual treballava amb gran aprofitament en els laboratoris del Collège de France, Voronoff. Aquest acabava de descobrir que el testicle del ximpanzé és susceptible de sobreviure la transplantació practicada damunt del testicle humà. Amb aquesta tècnica, en la qual la topografia sembla jugar un paper importantíssim, es digué novament que l'organisme senil es revitalitza en el doble aspecte de l'animalitat i del psiquisme.

Fou tan gran l'entusiasme promogut per aquests nous fets que hom oblidà sense dificultats el desencís que acabava de motivar la constatació de l'efímera durada dels efectes assolits amb la tècnica de Steinach.

Voronoff formà escola tot seguit i, passant del Laboratori al "gran món", es llançà a la recerca de mitjans que permetessin de fer extensius els beneficis al major nombre possible d'éssers humans.

La font de Juvenci havia estat trobada?...

Voronoff i els seus adeptes n'estaven ben convençuts i ja parlaven d'un millorament orgànic i espiritual de l'espècie humana.

La primera part no ha estat, encara, suficientment demostrada. Quant a la segona, pot dir-se que ha motivat discussions tan poc fructíferes com qualsevulla polèmica entre gent ofegada per prejudicis i ha servit únicament per a malmetre les possibilitats del tema, enxiquint els seus límits naturals, i per a fornir dades precioses per judicar amb gran exactitud la capacitat mental de molts dels qui hi han intervingut.

Si els homes de Laboratorí, que són els que han de donar l'exemple del que són i del que han d'ésser les discussions científiques, no donessin bel·ligerència excessiva als aficionats, no es veuria desviar dissortadament les polèmiques científiques d'aquesta mena cap als camps abruptes de la moral i de la religió.

L'home de ciència si vol ésser digne d'aquest nom ha de prescindir de tota mena de prejudicis i ha de cenyir-se als fets experimentals. En el cas de Voronoff, l'home de ciència no pot fer excepcions i, per tant, ha de restar tot indiferent davant les intencions que puguin existir o que persona aliena a la qüestió pugui suposar que existeixen en el pla experimental a desenvolupar.

L'obra de Voronoff, com la de Steinach i com la de Brown-Séquard, és, per al científic, exclusivament científica. L'acusació de sicalptica que ha estat llançada contra aquesta obra, ultra no comptar amb defensa seriosa, tindria un millor aprofitament de cara a determinats *specimens* que voluntàriament cerquen en ella i per a llur zona genèsica exclusivament uns efectes excito-funcionals específics.

L'home de ciència que en entrar al laboratori sap deixar al guarda-roba el capell i els prejudicis, haurà de somriure, també, en veure atacada l'obra de Voronoff pel fet d'utilitzar com elements de regeneració o de revivificació de l'home caduc teixits procedents d'espècies animals inferiors. Si aquest prejudici hagués obstaculitzat la marxa experimentalista de Roux, de Calmette o de Macleod, avui encara es moririen sense assistència eficaç els malalts de diftèria, els mossegats per les serpents verinoses i els diabètics, car l'alta jerarquia de l'*homo sapiens* no toleraria la barreja de la seva sang amb el sèrum dels èquids immunitzats contra els virus respectius, ni amb la insulina extreta de la glàndula pancreàtica dels bobins o dels porcsins.

És més; si aquest prejudici hagués guiat el pensament de bromatòlegs i moralistes de totes les èpoques, avui no ingeriríem altres proteïnes que les francament homòlegues, cosa la qual equival a dir que avui seríem, científicament, uns adorables caníbals.

L'obra de Voronoff és vulnerable no precisament per oferir un blanc aparentment assequible als projectils disparats des dels camps parabòlics, sinó per tal com té falles en la seva part experimental. Altrament, ens manquen, encara, dades prou nombroses per a mesurar la durabilitat dels efectes d'aquesta tècnica comparativament als de les que l'han precedit. En acabar aquest article tornarem a ocupar-nos d'aquest aspecte de la qüestió.

Ara és des de Praga que ens arriba (quarta vegada) l'anunci de haver estat descoberta la font de Juvenci.

Fa uns dos anys el doctor Doppler donà a conèixer a les acadèmies txeques unes interessants experiències sobre la supressió del simpàtic vascular per mitjans químics. Utilitzant el mètode de les pincel·lacions arterials amb una solució d'àcid fènic al 5-7 %, o *isofnol*, pogué observar uns efectes idèntics als que hom obté pel mitjà de la simpatectomia arterial, per bé que amb molta més gran rapidesa: contracció consecutiva i vasodilatació ulterior amb totes les seves conseqüències. La constància i la innocuïtat dels resultats d'aquestes tècniques impel·liren Doppler a assajar l'acció d'aquelles pincel·lacions (*simpaticodiaftèresi*) com

a terapèutica general de totes aquelles malalties de l'home tributàries d'una defectuosa irrigació sanguínia (gangrena arterioescleròtica, claudicació intermitent) i de totes aquelles que depenen d'una hiperactivitat vasoconstrictora amb espasmes vasculars i rampes (malaltia de Raynaud, etc.). Influencià també l'esperit de Doppler en emprendre aquest assaig l'èxit fallaguer assolit per ell mateix (col·laboració de Lorenz) amb la pràctica de la simpaticodiftèresi de l'arteria gàstrica esquerra en tots els casos de resecció gàstrica per ulcus. L'explicació d'aquest èxit abasta dos extrems: d'una banda, l'hiperhèmia arterial provocada per la simpaticodiftèresi afavoreix el treball cicatricial dels teixits ferits; d'altra banda, la depressió del to esplàgmic regional foragita un dels elements etiològics més comuns de l'ulcus i impedeix les recidives. Per una concatenació d'idees que menen a l'investigador a realitats d'ordre pràctic, Doppler, prenent punt de partida en aquestes primeres troballes, arribà a insospitades modificacions de tipus endocrí. En efecte, les pincel·lacions dels vasos ovàrics i testiculars amb solucions d'isofenal se li manifestaren seguides molt de prop de transcendents modificacions de l'equilibri endocrí de l'organisme tractat.

Ara el doctor Doppler en una interessant conferència donada a Praga per tal de resumir la tasca duta a terme en l'espai de dos anys d'investigacions i observacions sobre simpaticodiftèresi, ha pogut esquematitzar la tècnica fonamental i els resultats obtinguts amb ella.

És força interessant de fer remarcar d'antuvi que en una estadística de més de dues-centes cinquanta isofenaltitzacions ben controlades mai no ha pogut registrar un accident imputable a la toxicitat de la substància emprada.

Heus ací un resum de les principals seqüències de la tècnica de Doppler ordenat per ell mateix: Una de les primeres manifestacions de l'efecte positiu de la isofenaltització dels vasos testiculars i ovàrics és l'extraordinària creixença del pèl i dels cabells; alguns individus presenten aquest fenomen en grau tan exagerat, que han de rasurar-se dues vegades cada dia; en la dona el cabell esdevé finíssim i lluent fins a tal extrem que resisteix sense alteracions de finor i lluentor els rentats sabonosos; les que porten el cabell tallat d'acord amb les modes recents es veuen obligades a rasurar-se el clatell amb molta més freqüència un cop han estat sotmeses a la simpaticodiftèresi ovàrica.

També les ungles creixen amb molta més exuberància i la pell del rostre i del cos esdevé més fina i més llisa i rosada després de l'operació. Aquest resultat és particularment agradable en el gènere femení, car moltes vegades es registra el fet d'esborrar-se arrugues i taques pigmentoses que donen al rostre un aspecte senilitzat.

Amb la tècnica de Doppler hom va augmentar l'energètica dels operats, talment com si una revitalització es produís en llur sistema muscular. Aquest augment energètic va acompanyat d'un augment d'apetència per a tota mena d'aliments, la qual cosa es tradueix, naturalment, per un augment consecutiu de pes.

En un 70-80 % de casos, passats uns mesos, hom pot observar un ostensible augment de volum i de turgència testiculars. De vegades, aquest augment arriba al quàdruple o quintuple del tamany original. Altres vegades, aquesta modificació de volum no és tan tangible; però els efectes de la hiperactivació testicular són, sempre, particularment notables.

Molt sovint, el testicle del cosiat no operat experimenta, també, un augment de volum i d'activitat. Aquesta bilateralitat dels efectes de la simpaticodiftèresi és un fet d'extraordinària generalització i Doppler ja el remarca d'una manera particularíssima en les seves primeres experiències sobre simpaticodiftèresi.

Bield havia observat que en nombrosos casos d'insuficiència endocrina ovàrica es presenten alteracions gingivals i alveolo-dentàries. Doncs bé, Doppler, confirmant el criteri d'aquell il·lustre mestre d'endocrinòleg, ha vist guarir gingivitis hemorràgica i la piorrea

alveolar després de la simpaticodiaftèresi ovàrica, a l'ensens que desapareixien del quadro morbós tractant els trastorns menstruals.

En el sistema muscular dels organismes sotmesos a la simpaticodiaftèresi espermàtica, es nota una vigorització extraordinària que, de vegades, és objectivable d'una manera tangible en forma d'hipertrofia. En la dona, aquest fenomen, per bé que menys accentuat, s'acompanya de modificacions quantitatives i topogràfiques del teixit adipós, una de les quals, potser la més freqüent, és la turgència i embelliment del pit.

Observacions de Redisch, dutes a terme en l'Institut de B'led, sobre malalts de Doppler, posen de relleu notables alteracions vasculars consecutives a la pràctica de la simpaticodiaftèresi, alteracions que justifiquen, no solament la sensació de calor que diu que experimenten els operats, sinó, també, el guarimen de nombrosos reumatoides que mortificaven l'existència dels malalts abans de l'isofenaltització.

Aquest conjunt de resultats impel·liren Doppler—segons declara ell mateix en la comentada conferència—a cercar el nou mitjà de rejuveniment o, si més no, de combatre la senectut prematura a base d'augmentar indirectament la increció sexual. Avui, en donar al món mèdic els resultats falaguers aconseguits en uns mesos d'intensa labor experimental, Doppler basteix una teoria provisional per tal d'explicar d'una manera científica el mecanisme intern del sacsejament provocat per la isofenaltització en el medi intern de l'organisme tractat. Doppler, en efecte, suposa que en condicions de normalitat, les glàndules vasculars sanguínies treballen amb un acord tan perfecte que no és difícil d'imaginar un veritable equilibri harmònic entre elles. En produir-se una hipersecreció d'hormona sexual (pel mitjà de un estimulant específic), l'alteració de l'equilibri harmònic que aquest fet provoca suscita de les altres glàndules una veritable fallera de treball que les predispesa a rebre l'estímul de l'hormona hipersegregada que arriba a elles, bé d'una manera directa per la sang, bé indirectament per mitjà de la hiperactivitat nerviosa (s. n. autonòmic) provocada en un primer temps. Un cop la increció genital ha arribat a un punt crític, el producte d'increció dels altres elements endocrins comença a actuar damunt l'organisme en general i a fer sentir la seva acció estimuladora damunt la mateixa glàndula sexual, la qual cosa no solament impedeix el descens de l'activitat incretora, que a partir d'aquest instant començaria a produir-se, sinó que actua novament d'estimulant de la funció endocrina. Aquesta teoria d'"*estímul i reacció oscil·lants*" explicaria els alts i baixos que hom registra en l'estat general dels pacients tractats per isofenaltització i justificaria, també, el sentit progressiu que, a través d'aquestes oscil·lacions, ofereix la millora que experimenten els individus al cap d'un temps d'haver estat intervinguts.

Steinmetzer i Doppler han registrat interessants observacions d'"oscil·lacions" d'aquest tipus estudiant les corbes de glucèmia en animals als quals han practicat la isofenaltització. En aquests casos, a cada descens de les xifres de glucèmia provocat per l'augment de les descàrregues insulíniques dels illots de Langerhans, segueix una onada adrenalítica d'intensitat proporcional.

De la mateixa manera que Westphal ha demostrat que la hipofunció sexual endocrina va acompanyada d'hipercolesterinèmia i d'hipertonia, Doppler ha pogut veure que després de la simpaticodisfatèresi de les artèries espermàtica i ovàrica, es produeix un descens colesterinèmic i una adequada hipotensió. Anàlogament, així com Murata i Kataoka han observat que les ateromatosis d'etiologia alimentària es presenten més sovint i més intensament en el animals caponats que en els sencers, Doppler ha pogut veure que l'augment d'increció sexual obtingu per simpaticodiaftèresi exerceix una acció benèfica sobre les alteracions escleròtiques vasculars.

En els vasos escleròtics de la senectut, la simpaticodiaftèresi espermàtica i ovàrica foragita la tendència espasmofílica que és la responsable principal de les irregularitats nutricionals dels teixits de diferents regions de l'organisme senil, especialment de les extremitats. Els atacs estenocàrdics, la dispràgia intermitent angio-escleròtica abdominal (Ortner), la coixera intermitent, les gangrenes senil i presenil, determinades esclerosi renals, la isquèmia espasmogènica dels vasos cerebrals (les cefalàlgies angio-distròfiques, el vertigen de Menière, nombrosos desordres perceptius, la depressió psíquica senil, estats encefalo-maniàtics i, en general, tots els processos englobables dins del grup de les anomenades "claudicacions intermitents dels vasos cerebrals").

Recolzant-se en aquests resultats i en la teoria endocrinològica exposada més amunt, Doppler judica que en la senectut, de la mateixa manera que un to simpàtic especial provoca els angio-espasmes propis d'aquest període de la vida, es produeix una alteració de tipus espasmofòrme en el treball de les glàndules sanguínies, fenomen que el mateix autor qualifica de "*claudicació incontinència intermitent*", la fi obligada de la qual és l'esgotament glàndular senil.

Els beneficis immediats que hom registra en els ancians tractats amb la tècnica de Doppler són de tipus subjectiu; millorament o supressió total del vertigen, dels accessos de mal de cap, de la depressió senil, de les picors vaginals i escrotals (teleefectes de la simpático-depressió), etc.

La revitalització de l'organisme senil tractat foragita la depressió psíquica del vell i fa reaparèixer l'eufònia juvenil amb tots els seus atributs: coloració facial rosada, turgència cutània i desaparició de taques i arrugues. També interpreta Doppler com manifestacions de rejuveniment la correcció de la presbícia registrada en sengles casos.

Doppler assegura que amb la simpaticodiaftèresi espermàtica és freqüent veure la reaparició del llibido i de la potència genèsica. L'il·lustre endocrinòleg subratlla aquesta interessant observació amb una *crídada al lector* en la qual fa remarcar seriosament que en cap de les seves intervencions no s'ha plantejat l'obtenció d'aquesta finalitat. "*No ha de confondre's la senectut honesta—diu—amb la caricaturesca senilitat del faune*".

Una feblesa molt humana ha menat Doppler a cloure la seva notable conferència amb unes quantes consideracions a propòsit dels avantatges del seu mètode comparativament als de Steinach i Voronoff. Doppler sosté que les demostracions tècniques són molt lluny de poder-se admetre com definitivament demostratives. Steinach, en efecte, ha considerat com causa del "*rejuveniment*" la proliferació de les cèl·lules de Leydig consecutiva a la lligada vascular i suposa aquests elements cel·lulars com elaboradors específics d'hormona sexual. Aquesta hipòtesi serà tan enginyosa com es vulgui—ve a dir Doppler—però els autors van, de dia en dia, decantant-se cap al criteri de Kyrle, Aschoff i Stieve, segons el qual les cèl·lules intersticials de Leydig no constitueixen la suposada *glàndula de la pubertat*, sinó que actuen simplement com elements cel·lulars d'un òrgan auxiliar de la nutrició de la glàndula germinativa. Sense comptar, doncs, amb la certitud d'aquesta teoria histològica, com s'expliquen els resultats obtinguts per Steinach i els seus partidaris? L'experiència sembla haver demostrat que la dissecció del cordó espermàtic és més eficaç que la senzilla lligada, la qual cosa ve a dir que no n'hi ha prou amb lligar en bloc el cordó espermàtic, sinó que és, evidentment, necessària la disjunció dels elements par'etals del conducte deferent si hom desitja d'arribar a l'obtenció de resultats del tipus dels que hom anomena de rejuveniment. Doppler, en una primera publicació en col·laboració amb Lorenz, ja havia patrocinat una idea original sobre la commutació química del simpàtic, segons la qual resulta impossible d'evitar, per acurada que sigui la tècnica de disjunció del cordó espermàtic emprada, lesionar els filaments nerviosos del simpàtic propi d'aquella estructura. Això fa suposar que els

efectes de la vasectomia deriven precisament de la lesió dels filaments simpàtics, la qual cosa provoca per via reflexa en les regions vasculars subjacents a les artèries deferent i espermàtica una disminució del to simpàtic i, per tant, una adequada hiperhèmia arterial. D'ací es desprèn que—segons suposa Doppler—la vasectomia de Steinach és un tractament hiperhemiant que resulta indirectament de la depressió del to simpàtic vascular per eversió dels filaments parietals del simpàtic propi del conducte deferent.

D'acord amb aquests resultats i amb aquesta suggestió, Mansfeld ha comprovat un augment d'activació pancreàtica en lligar i seccionar un conducte excretor.

Pel que fa referència al mètode de Voronoff, cal recordar que aquest autor atribueix els èxits de revitalització que s'apunta en el seu carnet de notes, a la suposada vitalitat dels empelts testicular heteròlegs practicats directament damunt del testicle humà. Doncs bé: Doppler, després d'excusar-se irònicament d'entrar en discussions sobre la prioritat dels empelts heteròlegs que Voronoff s'atorga, creu que aquest autor s'equivoca quan suposa que els empelts testiculars reixen i conserven damunt del nou organisme llur vitalitat i llur activitat específica originals. Per a Doppler, el cas de Voronoff no és una excepció de la llei implacable en virtut de la qual tot teixit implantat (heteroplàsties i autoplàsties) acaba per ésser digerit, tard o d'hora, per l'organisme que fa de substratum. A través d'aquest prisma, Doppler nega al teixit heteroplàstic tota probabilitat de sobrevivència i de funcionament, sobretot quan es tracta d'estructures altament diferenciades com ho és la testicular. Per contra, Doppler i els seus col·laboradors suposen que la qüestió topogràfica té un valor molt relatiu si Voronoff i els seus deixebles no s'apressen a donar proves més objectives de la pretesa sobrevivència de llurs empelts.

Doppler suposa que els efectes revitalitzadors que Voronoff aconsegueix s'expliquen simplement per la reabsorció dels pròtids i dels lípids específics dels fragments empeltats metabolitzats per l'acció digestiva de l'organisme receptor. A juí de Doppler, aquestes substàncies actuarien a la manera d'excitants o estimulants de les estructures més afins i la intensitat de llurs efectes seria més gran i més sostinguda quant més lenta fos llur reabsorció. Admès aquest criteri, es comprèn que la topografia triada per Voronoff com a més propícia als seus empelts sigui, també, la més favorable per obtenir la màxima lentitud d'aquella reabsorció. Doppler pretén que en el cas del mètode Voronoff, portant la crítica a un extremat rigor, la mateixa especificitat histològica, que el biòleg rus considera primordialíssima, pot tenir un valor secundari. Aquesta afirmació la recolza en un experiment desconcertador de Romeis, el qual ha aconseguit revitalitzar l'energia muscular i el pelatge d'una rata vella empeltant-li un fragment de fetge d'animal jove. Doppler, en comparar els resultats dels treballs de Romeis i de Voronoff, explica llurs analogies a base d'admetre una mateixa mena de productes metabolitzats procedents de l'òrgan emprat en concepte d'empelt. És tan gran la confiança que el biòleg txec sembla tenir en aquesta explicació que, empès per un esperit noblement batallador, repta Voronoff a repetir amb fetge de ximpancé jove els experiments que fins avui ha dut a terme amb fragments de glàndula testicular.

Què dirà d'ací a un temps dels treballs i de les idees de Doppler la crítica freda que pesa i mesura objectivament totes les coses? Ningú no s'atrevirà, ara com ara, a avançar cap judici concret. De moment, podem dir que Doppler podrà fracassar com a recercador del mitjà perllongador de la vida; però ningú no podrà negar-li el mèrit indiscutible d'haver procurat als metges actuals un eficacíssim mitjà de combatre les nombroses xacres que fan desagradable la vida dels organismes en començar la davallada que mena a la mort.

Aquest número ha pasat per la censura governativa

INDEX

DELS TREBALLS PUBLICATS EN EL

VOLUM X

(GENER-JUNY, 1929)

- AIGUADER I MIRÓ (J.) . . . *La fatiga obrera*, 302.
- BERTRANA (PRUDENCI) . . . *Un teatre per a perdre diners*, 214.
- ” ” . . . *El Teatre*, 106, 249 i 395.
- CARBONELL (JOSEP) . . . *Per una perspectiva integral de la nostra literatura*, 217.
- DIVERSOS . . . *Després de la mort d'Ignasi Iglésies*, 82.
- ESCLASANS (AGUSTÍ) . . . *Temes literaris*, 221.
- FAREZ (PAUL) . . . *El Credo del psicoanàlisi*, 165.
- GUANSÉ (DOMENEC) . . . *Les Lletres*, 98, 239 i 383.
- IVANOVITX (S.) . . . *El monopoli comunista de la Premsa*, 29.
- REDACCIÓ (LA) . . . *Nòtules*, 90, 229 i 373.
- ” ” . . . *Periòdics i Revistes*, 124, 272 i 416.
- ROVIRA I VIRGILI (ANTONI) . . . *Literats i literatura*, 1.
- ” ” ” . . . *Siluetes de catalans*, 145.
- ” ” ” . . . *La genealogia de Guifré I, comte de Barcelona, i de la seva muller Guinedilda*, 289.
- ” ” ” . . . *Les idees de P.-J. Proudhon*, 337.

RUBIÓ I LLUCH (ANTONI) . . .	<i>La Companyia Catalana sota el comandament de Teobald de Cepoy, 47 i 190.</i>
SACS (JOAN)	<i>L'Art, 110, 255 i 399.</i>
SANAHUJA (PERE)	<i>Arnau Mir de Tost, 171 i 319.</i>
SERRA I RAFOLS (ELIES) . . .	<i>La Catalunya lleidatana, 352.</i>
SOLDEVILA (FERRAN)	<i>La Història i l'Erudició, 93, 234 i 378.</i>
VALLS I TABERNER (F.)	<i>La influència jurídica catalana a Sicília 23.</i>
VARIGNY (HENRY DE)	<i>El problema de la població, 297.</i>

